

ISSN: 2311-9896

EISSN: 2411-6181

BUKOVINIAN STATE
MEDICAL UNIVERSITY

Буковинський державний
медичний університет

ȘTEFAN CEL MARE
UNIVERSITY OF SUCEAVA

Сучавський університет
імені Штефана Великого

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУСПІЛЬНИХ НАУК ТА ІСТОРІЇ МЕДИЦИНИ

CURRENT ISSUES OF SOCIAL STUDIES AND HISTORY OF MEDICINE

2015, 1 (5)

Ministry of Health
of Ukraine
Bukovinian State Medical University

Ministry of Education
and Research of Romania
Ștefan cel Mare University of Suceava

2015, 1 (5)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
СУСПІЛЬНИХ НАУК ТА
ІСТОРІЇ МЕДИЦИНИ

CURRENT ISSUES OF
SOCIAL STUDIES AND
HISTORY OF MEDICINE

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ
ОБЩЕСТВЕННЫХ НАУК
И ИСТОРИИ МЕДИЦИНЫ

ENJEUX ACTUELS DES
SCIENCES SOCIALES ET
DE L'HISTOIRE DE LA
MEDECINE

Щоквартальний спільний українсько-румунський науковий журнал
Quarterly joint Ukraine-Romanian scientific journal

*Журнал засновано в 2013 р. кафедрою
суспільних наук та українознавства
Буковинського державного медичного універ-
ситету (Свідоцтво про державну реєстрацію
№ 20497-10297 P від 27.12.2013 – Серія KB).*

*Journal started publishing in 2013 year by
Department of Social Sciences and Ukrainian Studies
of Bukovinian State Medical University (Certificate of
registration № 20497-10297P of 27.12.2013 –
Series KB).*

President:

Dr. of Medicine, Prof. **Taras Boychuk** (Bukovinian State Medical University)

Editors-in-Chief:

Dr. of History, Prof. **Ștefan Purici** (Ștefan cel Mare University of Suceava)

Dr. of History, Associate Prof. **Antoni Moyses** (Bukovinian State Medical University)

Executive Editors:

Lecturer **Yuliya Rusnak**, Ph.D. (Bukovinian State Medical University)

Lecturer **Harieta Mareci Sabol**, Ph.D. (Ștefan cel Mare University of Suceava)

Editors Assistants:

Lecturer **Marta Maksymyuk**, Ph.D. (Bukovinian State Medical University)

Lecturer **Lilia Roman**, Ph.D. (Bukovinian State Medical University)

Lecturer **Vasile M. Demciuc**, Ph.D. (Ștefan cel Mare University of Suceava)

Responsible for the electronic version of the magazine and website:

Lecturer **Antonina Anistratenko**, Ph.D. (Bukovinian State Medical University)

*Journal was registered in the international scientometric database **Index Copernicus** and indexed in bibliographical database **Google Scholar**, was published in scientometric database “**Scientific periodicals of Ukraine**” of National V. Vernadskij library web-site.*

Editorial Board:

- Chief Research Worker **Elisaveta Kvilincova**, Dr. of History, Institute of Cultural Heritage, Academy of Sciences (Chisinau, R. Moldova)
- Prof. **Oleksandr Kurochkin**, Dr. of History, M. Rylskiy Institute of Art, Folklore and Ethnology of Ukrainian Academy of Sciences (Kyiv, Ukraine)
- Prof. **Zenon Kohut**, Dr. of History, Alberta University (Edmonton, Canada)
- Prof. **Yuri Makar**, Dr. of History, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Ukraine);
Senior Research Associate **Paul Meerts**, Dr. of History, Institute of International Relations Clingendael (The Hague, Netherlands);
Prof. **Stepan Pavliuk**, Dr. of History, Director of the Institute of Ethnology National Academy of Sciences (Lviv, Ukraine);
Prof. **Gheorghe Onişoru**, Dr. of History, Ştefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
Prof. **Olimpia Mitric**, Dr. of History, Ştefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
Associate Prof. **Florin Pintescu**, Dr. of History, Ştefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
Prof. **Vitaliy Dokash**, Dr. of Philosophy, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Ukraine);
Assoc. Prof. **Nina Zoriy**, Ph. D. of Philosophy, Bukovinian State Medical University (Ukraine);
Prof. **Mychailo Marchuk**, Dr. of Philosophy, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Ukraine);
Prof. **Diego Sanches Mecka**, Dr. of Philosophy, National University of Distance Education (Madrid, Spain);
Prof. **Mykola Sydorenko**, Dr. of Philosophy, Bukovinian State Medical University (Ukraine);
Prof. **Piotr Borek**, Dr. of Philology, Head of the Polish Philology Institute Krakiv Pedagogical University (Poland);
Prof. **Sorin Tudor Maxim**, Dr. of Philosophy, Ştefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
Assoc. Prof. **Bogdan Popoveniuc**, Dr. of Philosophy, Ştefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
Assoc. Prof. **George Neamţu**, Dr. of Philosophy, Ştefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
Prof. **Antoaneta Olteanu**, Dr. of Philology, Bucharest University (Romania);
Prof. **Hanna Martynova**, Dr. of Philology, Bohdan Chmelnytskyi Cherkasy National University (Ukraine);
Assoc. Prof. **Oleksandr Rak**, Ph. D. of Philology, Bukovinian State Medical University (Ukraine);
Prof. **Nataliya Rusnak**, Dr. of Philology, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Ukraine);
Chief Research Worker **Anna-Maria Sorescu-Marinkovich**, Dr. of Philology, Balkan Institute at Serbian Academy of Sciences and Art (Belgrade);
Prof. **Adam Falowski**, Dr. of Philology, Head of the East Slavic Philology Institute Jagiellonian University (Poland);
Assoc. Prof. **Simona-Aida Manolache**, Dr. of Philology, Ştefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
Assoc. Prof. **Evelina-Mezalina Graur**, Dr. of Philology, Ştefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
Prof. **Mircea A. Diaconu**, Dr. of Philology, Ştefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
Prof. **Alla Borysyuk**, Dr. of Psychology, Bukovinian State Medical University (Ukraine);
Prof. **Natalia Zavatska**, Dr. of Psychology, East Ukrainian Volodymyr Dahl National University (Ukraine);
Prof. **Yuzef Podguretski**, Dr. of Psychology, Opole University (Poland);
Prof. **Alfred Prits**, Dr. of Psychology, Pres. of World Psychology Union, Head of Psychotherapy and Psychoanalysis Institute in Vienna (Austria);
Assoc. Prof. **Carmen Cornelia Bălan**, Dr. of Psychology, Ştefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
Assoc. Prof. **Nadia Laura Serdenciuc**, Dr. of Educational Sciences, Ştefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania);
Prof. **Bohdan Vasylevskiy**, Dr. of Medicine, Chief of Psychosomatic Institute (Warsaw, Poland);
Dr. med. Dipl.-Psych, MBA, **Gerhardt Dammann**, Chief of Psychiatrische Klinik Münsterlingen and the psychiatric services Thurgau (Switzerland);
Prof. **Konstantin Yetsko**, Dr. of Medicine, Chisinau State University of Medicine and Pharmacy N.Testemitsanu (R. Moldova);
Prof. **Oleksandr Ivashiuk**, Dr. of Medicine, Bukovinian State Medical University (Ukraine);
Prof. **Dmytro Tyntyuk**, Dr. of Medicine, Chisinau State University of Medicine and Pharmacy N.Testemitsanu (R. Moldova);
Prof. **Viktor Tashchuk**, Dr. of Medicine, Bukovinian State Medical University (Ukraine);
Prof. **Alexander Fediv**, Dr. of Medicine, Bukovinian State Medical University (Ukraine);
Prof. **Vasyl Cheban**, Dr. of Medicine, Bukovinian State Medical University (Ukraine).

Актуальні питання суспільних наук та історії медицини || Current issues of Social studies and History of Medicine. Щоквартальний спільний українсько-румунський науковий журнал / Редколегія : Т. Бойчук, Ш. Пуріч, А. Мойсей. – Чернівці-Сучава : БДМУ, 2015. – № 1 (5). – 108 с.

ISSN: 2311-9896

EISSN 2411-6181

The actual problems of world history, history of Ukraine, history of religion, ethnogenesis and traditional culture of peoples, archeology, philosophy, psychology, linguistics, literature and history of medicine are investigated in the journal. The journal is the international edition according to the sphere of extension and geography of the authors. Languages: Ukrainian, Russian, English, French.

The publication is aimed at the higher educational institutions, academic institutes, and cultural institutions staff.

ББК 60я53+5г.я43

The journal is published with the resolution of the academic council of Bukovinian State Medical University (Decision № 8 Date 29.04. 2015).

The authors are responsible for the selection, accuracy of given information, citations, proper names, geographical names and other data.

Publishing: . 4 issues a year. Languages: Ukrainian, Russian, English, French.

Address: Ukraine, 58000, Chernivtsi, Geroiv Maidanu str., 3, Department of Social Sciences and Ukrainian Studies.
Tel.: (0372) 520871.

E-mail: snim@bsmu.edu.ua; society@bsmu.edu.ua

The total version of the journal is available on the Web site: <http://apsnim.bsmu.edu.ua>

ЗМІСТ
(СОДЕРЖАНИЕ, SUMMARY, CONTENU)

ІСТОРИЧНІ НАУКИ
HISTORICAL SCIENCES

- Курочкін Олександр.** ДО ІСТОРІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВЕРТЕПУ (ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ ТРАДИЦІЇ). **C. 8**
Курочкин Александр. К истории европейского вертепа (пути формирования культурной традиции)
Kurochkin Oleksandr. European wandering of Christmas manger (towards the history of the nativity play)
Kurochkin Alexander. Sur l'histoire du vertep européen (la voie de la formation de la tradition culturelle)
- Мойсей Антоній.** МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ – ДОСЛІДНИК ВИТОКІВ КУЛЬТУРИ УКРАЇНЦІВ **C. 15**
Мойсей Антоний. Михаил Грушевский – исследователь истоков культуры украинцев
Moyssey Antoniŭ. Mykhaylo Hrushevsky as the Ukrainian culture researcher
Moyisey Antoniŭ. Mykhaylo Hrushevs'kyu – chercheur des origines de la culture des Ukrainiens
- Циганенко Лілія.** Етнічна структура дворянства півдня України (кінець XVIII – XIX ст.) (2)
Цыганенко Лилия. Этническая структура дворянства Юга Украины (конец XVIII – XIX вв.) (2)
Tsyganenko Liliya. SOUTHERN UKRAINE NOBILITY'S ETHNIC STRUCTURE (LATE 18TH – EARLY 19TH CENTURIES) (2) **C. 22**
Tsyganenko Lily. Structure ethnique de la noblesse du Sud de l'Ukraine (la fin du XVIII - XIX siècles)

ФІЛОСОФІЯ
PHILOSOPHY

- Безарова Галина.** ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ЛІКАРЯ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА **C. 30**
Безарова Галина. Некоторые проблемы формирования личности врача в условиях информационного общества
Bezarova Galyna. Some problems of personality formations of doctors in information society conditions
Bezarova Galyna. Certains problèmes de la formation de la personnalité du médecin dans les conditions de la société de l'information
- Стрільчик Богдан, Манчул Богдана.** ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ВІРИ ТА ІДЕОЛОГІЇ У КІНОТРИЛОГІЇ КРИСТОФЕРА НОЛАНА “THE DARK KNIGHTTRIOLIGY” **C. 37**
Стрельчик Богдан, Манчул Богдана. Взаимосвязь веры и идеологии в кинотрилогии Кристофера Нолана “The dark knighttriology”
Stril'chuk Bohdan, Manchul Bohdana. Interconnection of faith and ideology in christopher nolan's trilogy “The dark knighttriology”
Stril'chuk Bohdan, Manchul Bohdana. Interconnexion de la foi et d'idéology dans la triologie de Christopher Nolan “The dark knighttriology”

**ПСИХОЛОГІЯ
PSYCHOLOGY**

- Зорій Ніна.** ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕРЦЕПЦІЇ В СОЦІАЛЬНІЙ ПСИХОЛОГІЇ **C. 43**
Зорий Нина. Особенности изучения социальной перцепции в социальной психологии
Zoriy Nina. Peculiarities of investigation of social perception in social psychology
Zoriy Nina. Les nuances de l' étude de la perception sociale en psychologie sociale
- Подгорецькі Йозеф, Ропські Януш.** Комуникативні компетенції
Подгорецки Йозеф, Ропски Януш. Коммуникативные компетенции
Podgórecki Józef, Ropski Janusz. COMMUNICATIVE COMPETENCE
Podgorecki Jozef, Ropsky Janush. La compétence de communication **C. 47**
- Тимофієва Марина, Давидюк Володимир.** КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ СИТУАЦІЯХ
Тимофеева Марина, Давыдюк Владимир. Копинг-стратегии студентов-медиков в сложных жизненных ситуациях. **C. 52**
Tymofiiëva Maryna, Davydyuk Volodymyr. Coping strategies of medical students in difficult life situations.
Tymofiyeva Marina, Davydyuk Vladimir. Les stratégies d'adaptation des étudiants en médecine dans des situations de coping strategies.

**МОВОЗНАВСТВО, ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО
LINGUISTICS, LITERARY CRITICISM**

- Гелецька Аліса.** СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНА АДАПТАЦІЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ **C. 59**
Гелецкая Алиса. Социокультурная адаптация иностранных студентов в процессе изучения украинского языка
Heletska Alisa. Social and cultural adaptation of foreign students in the process of studying of the Ukrainian language
Heletska Alisse. L'adaptation sociale et culturelle des étudiants étrangers dans le processus d'étude de la langue ukrainienne
- Максимюк Марта.** ПИТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОНОМАСТИКИ **C. 65**
Максимюк Марта. Вопросы терминологии украинской литературной ономастики
Maksymyuk Marta. Issue of terminology Ukrainian literary onomastics
Maksymyuk Marta. Questions de la terminologie onomastique dans la littérature ukrainienne
- Руснак Юлія, Руснак Наталія.** ЛІНГВОКОГНІТИВНА ПРИРОДА ДІАЛЕКТНИХ ТЕКСТІВ БУКОВИНСЬКИХ ГОВІРОК **C. 70**
Руснак Юлия, Руснак Наталия. Лингвокогнитивная природа диалектных текстов буковинских говоров
Rusnak Yulia, Rusnak Natalia. Linguocognitive nature of the dialect texts of the bukovinian dialects
Rusnak Yulia, Rusnak Natalia. La nature linguocognitive des textes dialectiques traités des fraseologismes de Bukovine
- Бицко Наталія, Лапа Галина.** Огляд історичних етапів розвитку мікрогідронімії України
Быцко Наталия, Лапа Галина. Обзор исторических этапов развития

микрoгидронимии украины

Bytsko Nataliya, Lapa Galina. REVIEW OF HISTORICAL STAGES OF MICROHYDRONYMY DEVELOPMENT OF UKRAINE C. 76

Bytsko Nataliya, Lapa Galina. Examen des étapes historiques du développement des microhydronymes de l'Ukraine

ІСТОРИЯ МЕДИЦИНИ HISTORY OF MEDICINE

Єцко Константин, Буга М, Дамашкан Г. Історичні етапи впровадження обов'язкового медичного страхування в республіці Молдова

Ецко Константин, Буга М, Дамашкан Г. ИСТОРИЧЕСКИЕ ЭТАПЫ ВНЕДРЕНИЯ ОБЯЗАТЕЛЬНОГО МЕДИЦИНСКОГО СТРАХОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА C. 82

Yetsko Konstantin. The history of the mandatory medical insurance implementation in republic of Moldova

Yetsko Konstantin. L'histoire de la mise en œuvre de l'assurance médicale obligatoire en République de Moldova

Чебан Василь. ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ, ЧИННИКИ РИЗИКУ ТА ПРОФІЛАКТИКА ПОРУШЕНЬ ФОРМУВАННЯ РЕПРОДУКТИВНОГО ЗДОРОВ'Я C. 87

Чебан Василий. Исторический аспект, факторы риска и профилактика нарушений формирования репродуктивного здоровья

Cheban Vasily. The historical aspect, risk factors and prevention of disorders of reproductive health formation

Cheban Basil. L'aspect historique, les facteurs de risque et la prévention des troubles de la santé dans la formation de reproduction

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ METHODS OF TEACHING IN HIGHER EDUCATION

Проняєв Дмитро, Кашперук-Карпюк Інна, Аністратенко Антоніна. ДОЦІЛЬНІСТЬ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ C. 94

Проняев Дмитрий, Кашперук-Карпюк Инна, Анистратенко Антонина. Целесообразность и эффективность использования социальных сетей в учебном процессе

Proniaiev Dmytro, Kashperuk-Karpiuk Inna, Anistratenko Antonina. Expediency and efficiency of social networks in educational process

Proniaiev Dmitri, Kashperuk-Karpiuk Inna, Anistratenko Antonina. L'opportunité et L'efficacité de l'utilisation des réseaux sociaux dans le processus d'apprentissage

РЕЦЕНЗІЇ REVIEWS

Мойсей Антоній. РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ Казакевич Г. Східні кельти: культури, ідентичності, історіографічні конструкції / Геннадій Казакевич. – Київ-Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. – 358 с. C. 99

Мойсей Антоній. Рецензия на монографию: Казакевич Г. Восточные кельты: культуры, идентичности, историографические конструкции / Геннадий Казакевич. – Киев-Винница: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. – 358 с.

Moyssey Antony. Review of the monography G. Kazakevich Eastern Celts: Culture, Identity, Historiographical Constructions / Gennady Kazakevich. – Kyiv-Vinnytsia LLC "Nilan-Ltd", 2015. – 358 p.

Moisse Antony. Révision de la monographie de H. Kazakevich Les Celtes de l'Est: la

culture, l'identité, les constructions historiographiques / Gennady Kazakevich. – Kiev-Vinnitsia LLC "Nilan-Ltd", 2015. – 358 p.

Максимюк Марта. РЕЦЕНЗІЯ НА ЗБІРНИК ПРАЦЬ: Бучко Г., Бучко Д. Исторична та сучасна українська ономастика: Вибрані праці / Ганна Бучко, Дмитро Бучко. – Чернівці: «Букрек», 2013. – 456 с.

С. 101

Максимюк Марта. Рецензия на сборник сочинений: Бучко А., Бучко Д. Историческая и современная украинская ономастика: Избранные сочинения / Анна Бучко, Дмитрий Бучко. – Черновцы: «Букрек», 2013. – 456 с.

Maksymyuk Marta. Review of the proceedings: Buchko G., D. Buchko. The Historical and Modern Ukrainian Onomastics: Selected Works / Anna Buchko, Dmitry Buchko. – Chernivtsi: "Bukrek", 2013. – 456 p.

Maksimiuk Marta. Critique sur le recueil de travaux: Buchko G. Buchko D. Onomastie historique et moderne ukrainienne : œuvres choisies / Anna Buchko, Dmitri Buchko. – Tchernivtsi: «Bukrec», 2013. – 456 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ (Сведения об авторах, Information about authors, Informations sur les auteurs)

С. 103

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ (Требования к оформлению статей, Requirements for the articles, Instructions aux auteurs)

С. 107

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК 792.97:792.246 (09)

Олександр КУРОЧКІН

Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Рильського НАН України
Київ (Україна),
alex-kuro@yandex.ru

ДО ІСТОРІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВЕРТЕПУ (ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ ТРАДИЦІЇ)

Ключевые слова: *Рождество, вертеп, „ясла”, евангельские персонажи, христианство, народное искусство, ремесленные центры.*

Курочкин А. К истории европейского вертепа (пути формирования культурной традиции)

Объективное освещение этнической специфики традиций возможно лишь на основе международного контекста исследуемых фрагментов материальной и духовной культуры.

Исходя из этого автор прослеживает процессы формирования ареала обычаев рождественских „яслей” в католических странах Западной и Центральной Европы.

Культурні традиції і символи здатні виконувати одночасно різні функції: комунікативну, релігійну, естетичну, етнологічну, сигніфікативну тощо. У зв'язку з цим актуалізується потреба їх комплексного, міждисциплінарного дослідження, що взагалі є характерною тенденцією сучасної науки.

Яскравим прикладом може служити звичай встановлення різдвяних „ясел” або різдвяного вертепу. Він добре відомий багатьом європейським народам, що сповідують християнство, передусім католикам і греко-католикам.

Різдвяні „ясла” – медіатор між світом священного і земного, вони моделюють важливий фрагмент евангельської історії, а саме – чудесне народження Ісуса Христа. Маючи наднаціональну (загальнохристиянську) цінність, цей рукотворний предмет виступає і як оригінальний артефакт, і як сакральний об'єкт вшанування з боку представників релігійної громади.

Вертепну скриньку або „ясла” можна з повним правом віднести до предметів з високим семіотичним статусом. „По суті справи, – зазначає А.Байбурін, – це не „речі”, а знаки, оскільки їх „речовинність”, утилітарність прагне до нуля, у всякому випадку з сучасної точки зору, у той час як „знаковість” виражена максимально. Подібні речі звичайно беззастережно включаються у духовну культуру”¹. Культурні традиції, як і технологічні новації, наро-

дившись у якомусь певному місці, можуть розповсюджуватися дуже широко, долаючи державні та етнічні кордони. У даному повідомленні робиться спроба простежити, як поступово формувався культурний ареал звичаєвості різдвяних „ясел” на теренах Європи.

Щорічно 24 грудня на католицькій святвечір, у центрі Рима перед собором св.Петра відбувається глибоко символічне дійство. Тут встановлюють презепе – скульптурну композицію Різдва Христового. Рівно о 12 годині вночі, коли у соборі під час святкової меси сповіщається Блага вість про народження Христа, у „ясла” презепе урочисто покладають фігурку Богонемовляти.

Презепе – типово італійське явище, схоже з українським вертепом. Сам термін (від латин. – praesepium, ясла) має давні історичні та релігійні джерела. Привід для вшанування місця й обставин появи на світ Ісуса Христа дає відомий біблійний текст: „І породила вона свого Первенця Сина, і його сповила, і до ясел поклала його – бо в заїзді місця не стало для них...” (Євангелія від св.Луки 2.7).

Ясла у первинному значенні це жолоб для годівлі худоби (згадаймо відомий вираз – „Хіба ревуть воли як ясла повні?”). Варто зауважити, що в західноримській традиції місцем народження Христа, як правило, вважається хлів (звідси осел і віл), на відміну від Східної Церкви,

яка дотримується догмату про появу Спасителя у печері серед скель, де в погану погоду зазвичай ховалися пастухи зі стадом. У практиці візуального відтворення Різдва професійними і народними митцями обидва згаданих локатива чітко не розмежовувалися.

Італія по праву вважається батьківщиною традиції образотворчого показу у католицьких храмах різдвяного презепе. Вона започаткована у далекому 1223 році у містечку Гречино, де св.Франциск Азиський вперше відтворив наочно згадану у Євангелії сцену народження Ісуса Христа. Відтоді цей сюжет набув значення одного з першорядних у релігійному мистецтві. Упродовж віків у різних областях Італії місцеві майстри створювали моделі презепе з дерева, теракоти й інших матеріалів. Будучи наївним виразом релігійних почуттів, презепе став не лише символом Різдва, але й чудовим взірцем національної історико-художньої ремісничої школи.

Барвисту панораму величезної культурної спадщини Італії продемонструвала виставка художніх вертепів, показана у 2005-2007 роках спочатку у Москві, а потім у Санкт-Петербурзі². Це унікальне зібрання робіт вражає своєю творчою довершеністю, смаком, органічним сплавом євангельських і світських мотивів. Представлені шедеври з повним правом можна розглядати не лише як зразки релігійного мистецтва, а й як цінні етнографічні та антропологічні документи, що дозволяють ознайомитися з характерними звичаями і костюмами населення Апенінського півострову. Яскравою самобутністю відзначаються презепе різних ремісничих шкіл: від неаполітанської до сіцилійської, від південнотирольської до апулійської, від лігурійської до болонської.

Невипадково одним з центральних експонатів виставки у Музеї Етнографії Росії (Санкт-Петербург) став неаполітанський презепе ХУІІІ ст. з його 120-ма вишуканими статуєтками із 40 квадратними метрами сценографічного фону. Вражає вміння народних майстрів наблизити священну історію до реалій повсякденного життя: вони зуміли реалістично відтворити у презепе типовий ландшафт Кампанії з різними персонажами, зайнятими своїми щоденними справами. Цікаво, що неаполітанський презепе найбільший серед представлених до показу, його розміри 650 x 450 x 350 см.

У 1787 році, подорожуючи Італією, особливу пристрась неаполітанців до звичаю презепе відзначив Й.В.Гьоте. За його спостереженнями, в усіх церквах міста можна бачити ці яселка, що представляють поклоніння пасту-

хів, ангелів і королів. Фоном для цих композицій нерідко служив Везувій і його околиці. Гьоте спостерігав ще одну важливу деталь: „непорушні картини” Різдва під час свят встановлювали не лише в церквах, а й в палацах неаполітанських багатіїв, де вони служили засобом театральної розваги на світських бенкетах³.

У другій половині ХУІІІ ст. загальна іконографія італійського презепе, яка передбачала показ 3 сцен (Різдво, Благовіщення пастухам, процесія волхвів) зазнала певної трансформації. Поруч з євангельськими сюжетами з'являються епізоди побутового характеру, у контексті яких сцена Різдва втрачає прикмети надзвичайної події. Характерна ознака неаполітанського презепе – майстерно виконані теракотові ляльки, одягнуті у різнобарвні тканини. Кожна фігурка досконала у мініатюрних деталях й наділена неповторним виразом обличчя. Загальна кількість персонажів у неаполітанському вертепі іноді наближається до тисячі. Крім обов'язкових членів Святого Сімейства, пастухів, волхвів, вола і віслюка, тут представлені різні етнічні групи, вельможі, воїни, ремісники, жебраки, вуличні музики, старі й молоді жінки та інші типові персонажі міського ландшафту. Всі вони фігурують у сценках повсякденного життя, сполучаючи реальний час зі священною подією далекого минулого.

За словами одного з авторів каталогу, який ховається за криптонімом С.М., „Неаполітанський презепе – це правдиве відображення багатообразного барвистого людства, створене на фоні складної сценографії – справжньої антології античного часового і топографічного універсуму з горами, морськими берегами, сільськими пейзажами, ятками, класичними сценами руїн, що символізують кінець язичницького світу”⁴.

Серед найбільш цікавих експонатів виставки у Санкт-Петербурзі – презепе з Абруццо та Молізе. Його головну атракцію становлять розписні глиняні статуєтки „пасквареллі”. Створюючи їх, майстер Джузеппе Аволіо використовував спеціальні гіпсові форми. Після обпалення в печі статуєтки акуратно оброблялись вручну, одягалися й доповнювалися різними деталями. Колоритні „пасквареллі”, виготовлені митцем Аволіо, історично правдиво розповідають про те, як вбиралися мешканці регіону Абруццо у минулому.

Слід відзначити, що давнє мистецтво виготовлення різдвяних вертепів активно розвивається в Італії й в наші дні. У країні діє спеціальна Асоціація друзів презепе, при якій

створений музей, де представлені кращі зразки цього художнього ремесла. Оригінальні моделі зберігаються також в багатьох регіональних музеях і приватних колекціях. Зазвичай різдвяні ляльки – пасквареллі виготовляють і опряджують одні майстри, в той час як інші працюють над сценографічними декораціями, додержуючись канонів певної регіональної школи. Поряд з традиційними матеріалами, такими як дерево, глина, гіпс, тканина, сучасні ремісники, виготовляючи різдвяні композиції, широко застосовують нові техніки і матеріали: полістирол, поліуретан, пробкове дерево, синтетику тощо. У багатьох випадках впадає в очі прагнення наблизити різдвяну містерію до реального життя, відтворити типовий пейзаж й фольклорну своєрідність конкретного регіону.

Крім високохудожніх, виставкових зразків, розрахованих на широку публіку, у італійців вдома зберігаються великі й малі сімейні презепе, у яких з року в рік використовують одні й ті ж фігурки, або додають до них нові персонажі й елементи декорації. Сімейні ясла встановлюють звичайно у перший день новени (дев'ятиденний період підготовки до Різдва), пов'язаний з офіційним католицьким культом. Кожного ранку у час новени італійці збираються біля хатнього презепе, запалюють свічки й читають молитви⁵.

Виникнувши в Італії, звичай образотворчого зображення Різдва у формі великих і маленьких „ясел” набув широкого розповсюдження серед християнських народів Європи, що сповідують католицизм. Зокрема у Франції їх встановлюють як у храмах, так і у міських квартирах і сільських будинках. Зазвичай ці моделі прикрашають інтер'єр більше місяця аж до свята Стрітєння (2 лютого), коли їх розбирають до наступного року.

У південних департаментах Франції, де найсильніші позиції римо-католицької церкви, виготовлення різдвяних ясел (діалектні терміни – grupi, presepe, belen, nativeta тощо) й фігурок до них, котрі називаються santones, стало популярним видом народного мистецтва. Домашні ясла, часто вироблені з картону у формі ящика без кришки і передньої стінки, представляють не лише загальновідомих персонажів Святого сімейства, а й живі картинки народного побуту. Так, на фоні типово провансальського пейзажу різдвяних „ясел” легко впізнавані вбрані у яскравий народний одяг мініатюрні фігурки селянина і селянки, вівчарів, торговки рибою, музики з тамбурином, рибалки, циганки-ворожки та інших. Усі ці персонажі відзначаються правдивістю побуто-

вих деталей і яскравою живописністю барвистого вбрання.

Історики мистецтва встановили, що перші сантони з опаленої глини були створені у ХУІІІ столітті. Вже 1803 р. у Марселі проходив перший ярмарок сантонів, який посприяв розвитку цього своєрідного народного ремесла у містах Екс, Авіньон, Сент-Ремі, Обань⁶. У цих містах до наших днів працюють цілі династії майстрів (сантоньє), які передають власні професійні секрети від батька до сина.

Ярмарок сантонів у Марселі сьогодні відбувається як справжнє свято народних ремесел. Відвідувачам і покупцям тут пропонують різдвяні ясла і сантони різних розмірів, від крихітних santons paces, висотою у кілька міліметрів, до чималих фігур, розміри яких дорівнюють 20 і більше сантиметрів. На різдвяних ярмарках і базарах продаються й інші святкові атрибути: свічки, ялинкові іграшки, подарунки і сувеніри.

На німецькомовних теренах (Німеччина, Австрія, Швейцарія) різдвяний вертеп відомий як krippe. Первісно цей термін означав ясла – годівницю для худоби, а згодом став прикладатися і до художніх моделей інсценізації народження Ісуса Христа (Weihnachtskrippe). Збереглися документи, згідно з якими у добу середньовіччя у католицьких храмах на Різдво встановлювалися „ясла” або колиски. Біля них, за свідченням гуманіста ХУІ ст. Страубіндера Кірхмайера, урочисто проходило літургійне дійство. В його ході дівчата і хлопці, пританцювуючи і плещучи в долоні, ходили навколо вітваря, де було покладено дерев'яне зображення малюка – Христа. Дорослі парафіяни в цей час співали різдвяні пісні й в такт мелодії удавали, що колишуть ясла з новонародженим⁷.

Євангельські сюжети розігрувалися у католицьких храмах як живими акторами, так і за допомогою ляльок. На території Австрії (м. Грац) перші церковні „ясла” відомі з 1579 р.; їх спорудили учні місцевої єзуїтської школи⁸. Саме завдяки діяльності єзуїтів, францисканців, капучинів, бернардинців та інших чернечих орденів у роки контрреформації з метою навчання і залучення пастви імпробізовані драматичні та пісенні сценарії різдвяних ігор з „яслами” перетворилися на стабільні тексти, що звучали в стінах храмів й під час різдвяних обходів парафіян.

Тут доречно згадати і той факт, що різдвяні ясла, встановлювані у католицьких храмах, були тим місцем, куди миряни покладали свої жертвовні дари для новонародженого Ісуса.

Потім ці подарунки роздавалися тим членам церковної громади, хто цього потребував. Вірогідно, що саме звідси бере початок звичай різдвяно-новорічних подарунків.

У добу Просвітництва, відмовляючись від багатьох форм зовнішнього благочестя, римська церква була змушена виключити бутафорські презентації народження Христа з ритуалу богослужіння. Але сам звичай не зник, а перейшов у сферу народної культури і побуту: у передріздвяні дні й під час свята з макетом „ясел” стали ходити від будинку до будинку виконавці традиційних вистав і пісень – колядники.

У католицьких сім'ях Німеччини та Австрії, особливо у селах, встановлення різдвяних ясел на почесному місці в інтер'єрі житла практикується і сьогодні. Є місцевості, де за традицією „ясла” сьогодні ставлять замість ялинки, або встановлюють те й інше.

Мистецтво виготовлення різдвяних вертепів базується на іконографічній традиції, що наслідують відомі зразки релігійного малярства, скульптури, вітражів, листівок тощо. Сьогодні воно продовжує розвиватися у тих областях німецькомовного простору, де існують давні традиції деревообробного промислу й різьби по дереву. Зокрема, такі ремісничі центри, як Екзее та Оксенбрунн відомі своїми великими Simultankrippe (синхронними яслами). Як і в середньовічній драмі, усі найважливіші євангельські події представлені в них одночасно, одна біля одної: благовіщення, народження Ісуса Христа, поклоніння пастухів, поклоніння королів, винищення немовлят у Віфліємі, втеча у Єгипет, життя в Єгипті та Назареті тощо⁹. У деяких німецьких землях, особливо католицьких, донедавна зберігалися так звані ясельні ігри (krippendarstellungen), коли до церкви опівночі на Різдво приходили учасники процесії, переодягнуті євангельськими персонажами, серед яких були Йосип, Марія, пастухи, ангели, святі Микола і Петро, щоб урочисто покласти у ясла вирізану з дерева і завиту у білі пелюшки фігурку дитини¹⁰.

Синтез давніх традицій й нових тенденцій у мистецтві моделювання різдвяних вертепів можна простежити на щорічних виставках у Мюнхені й Зальцбурзі, а також у спеціальному музеї релігійної культури у селищі Тельгте (земля Вестфалія).

Традиція різдвяних „ясел” глибоко закорінена у західних слов'ян, що сповідували католицизм, – чехів, словаків, поляків. Як і в Італії, у них цей звичай первісно утвердився у просторі храмів. Готуючись до Різдва, у вівтарній частині споруджували об'ємну модель

Віфліємського хліва, де на тлі орієнтального пейзажу поміщали фігурки Божої Матері з немовлям, Йосипа, пастухів, вола, вівці та інших. На свято Трьох Королів (Богоявлення) до них додавалися фігурки волхвів або трьох східних владик, які приходили вклонитися Христу зі своїми дарами – золотом, міррою і фіміамом.

Перші різдвяні ясла на землях Чехії, як простежили історики, були встановлені 1560 р. єзуїтами у костелі св.Климентя на празькому Старому місті¹¹. У наступні століття виготовленням цих храмових скульптурних композицій, як правило, займалися професійні різьб'яри по дереву. Майстерно вирізаючи у повний людський зріст фігури учасників і свідків Божого народження, розмальовуючи і вбираючи їх у відповідні шати, вони прагнули досягнути ефект максимальної реалістичності й благоговійної причетності до священної події.

Звичай костельних вертепів (betlemy) був скасований у Чехії 1792 р. за розпорядженням прагматичного цісаря Леопольда II, який проводив у життя свою прогресивно-просвітницьку програму. При цьому імператор брав до уваги думку вищого кліру, що прагнув відвернути паству від надто наївного і уречевленого трактування теми містерії Божого народження¹². Вийшовши за межі храмів, давній звичай перейшов у побут міських і сільських мешканців.

Пристаюючи до смаків широкої аудиторії, професійні й аматорські ремісники почали виготовляти різдвяні ясла невеликих розмірів, які могли легко переносити з місця на місце і дорослі і діти. Їх майстрували з дерева, паперу, фольги, хутра та інших підручних матеріалів. Крім обов'язкових релігійних персонажів, у селянських бетлемах нерідко моделювалися фігурки соціального і побутового плану, виготовлені з дерева, глини чи картону. На багатьох різдвяних моделях, що дійшли до наших днів, можна бачити зображення віфліємської звізди й ангела, який несе у руках цитату з Біблії „Gloria in excelsis Deu” (Слава Богу на небесах). Декоративним фоном, на якому зображувалася подія Різдва, часто служили фантазійні міські вулиці і палаци, костели, гірські ландшафти, море тощо.

У деяких місцевостях Чехії побутовали великі вертепні композиції, що містили 250 людських фігурок, 400 фігурок овець, 200 корів та більше 200 дерев¹³. З XIX до перших десятиліть XX століття функціонували окремі бетлемарські ремісничі центри, продукція яких відрізнялася регіональними прикметами. Зокрема, моделі з округу Пльзнь славились своїми

ошатно вирізаними дерев'яними фігурками у барвистих національних костюмах, у м. Пришбрама виготовляли „ясла” з рухомими ляльками, у східній Моравії традиційно Різдво малювали на дерев'яних дошках і т.ін. Особливий тип становлять музичні вертепні скриньки, у яких візуальна картина супроводжувалася „ангельською музикою”.

До 60-х років минулого століття у Краліках працював останній різб'яр, представник традиційної бетлемарської школи Йозеф Шварцер. Зазвичай він вирізав фігурки, а його жінка їх розмальовувала.

Сучасні чеські майстри виготовляють вертепи зі скла, кераміки, текстилю, кукурудзяного листя, печива та інших матеріалів. Для демонстрації цих артоб'єктів у час Різдвяних свят влаштовують виставки у галереях і художніх салонах. У Чехії існує самостійний музей яселок в общині Требесовіце під Оребем. Кращі зразки традиційного мистецтва представлені й у колекціях народного музею Праги.

Близько семи віків нараховує історія вертепу – *szopky* на теренах Польщі. Вперше її встановили на Різдво у краківському костелі св. Андрія на початку XIV ст.¹⁴. Писемні пам'ятки засвідчують, що тривалий час фігурки учасників євангельських подій розміщалися біля костельних „ясел” нерухомо. Але згодом для популяризації шопки, у монастирях францисканців, реформаторів, бернардинів були запроваджені рухомі фігурки, подібні до лялькового театру. Під склепінням храму парафіянам показували не лише біблійні, а й побутові сценки: п'яні селяни б'ються палицями, шинкарка танцює із залицяльником, муштрою займаються солдати, чорт воює зі смертю, лісоруби тягнуть стовбур дерева тощо. Оповідуючи про подібні вистави, їх свідок – польський автор ХУІІІ ст. Я. Китович відзначав, що вони нерідко супроводжувалися небажаними ексцесами, коли храмовий служба був змушений вгамовувати розбурхану публіку батогами. Ось короткий уривок з цього тексту: „...одні перед одними валилися на купи, другі, швидко скакаю чи з лавок і вітварів, падали одні на одних, вдаряючи собі лоби, боки, руки і ноги...”¹⁵. Аби припинити безчинства, духовна влада наприкінці ХУІІІ ст. заборонила такого роду видовища у костелах, залишивши в них лише нерухомі різдвяні моделі.

Упродовж наступних століть, розповсюджуючись у побутовій сфері, традиція виготовлення *шопок* у Польщі піднімається на рівень високо розвинутої галузі народного мистецтва. Вже у першій половині XIX ст.

сформувався базовий тип польських різдвяних ясел у трьох характерних варіантах:

1. Будівля, складена з двох башт прибудованих до розташованої посередині низької споруди, критої соломою.

2. Дві вежі, прибудовані по боках до будівлі з фантазійним дахом, розташованої над стаєнкою, вкритою соломою.

3. Споруда типу фронтона храму з двома вежами костельними, а третя посередині.

Шляхи розвитку об'ємних зображень Різдва у різних областях Польщі мали певні особливості. Вже у першій половині XIX ст. сформувалися засадничі відмінності варшавської та краківської шопки. Перша, як зазначає етнолог Ч. Вітковський, була насичена архітектурними елементами світських замків, ратушних споруд, тоді як друга віддавала перевагу елементам сакрального будівництва, у якому домінували готичні башти та барокові костели¹⁶.

Краківська шопка має заслужений авторитет найбільш зрілої й досконалої у художньо-естетичному відношенні. Головну роль у цьому відіграла професійна верства мулярів краківських передмість. У місяці осіннього і зимового перепочинку, коли припинялися будівельні роботи, з метою додаткового заробітку, вони займалися виготовленням дитячих іграшок і святкових атрибутів. Плеяду видатних краківських ремісників-шопкажів розпочинають брати Езенекери, які створили ряд досконалих моделей, що послужили взірцями до наслідування. Кращі традиції своєрідного мистецтва у подальшому плідно розвивали такі майстри, як Тадеуш Рута, Антоній Войцеховський, Стефан Мітка, Францішек Тарновський, а також Здіслав Дудзик, Владислав Турськи, Вацлав Морис та інші.

Крім власне різдвяних макетів, справою шопкажів і членів їх родин було виготовлення ляльок. Їх вирізали з дерева або зшивали з клаптиків матерії, прилаштовуючи до них куповані порцелянові голівки. До складу традиційних персонажів краківської шопки належали ляльки з виразними атрибутами належності до певної етнічної або соціальної групи: краков'яки, горали, цигани, муляри, маслобійники, лудильники, медведники, шарманщики, жандарми та інші. Центральну групу звичайно становили члени Святого сімейства, з розташованими коло ясел волом та ослон, а також ангел, смерть, чорт, Ірод і особи з його оточення.

Поряд з відносно невеликими спорудами різдвяних „ясел” у Польщі відомі великі (до 2 метрів) шопки, призначені для лялькових вис-

тав. Переповідаючи образною мовою наважливіше таїнство християнської історії, різдвяні вистави разом з тим намагалися розвеселити і потішити глядачів, додаючи гумористичні і сатиричні акценти. З цією метою до репертуару дійства залучалися популярні пісні, декламації з художньої літератури і танцювальні номери. Театр шопки міг набирати політичного і патріотичного звучання. У часи бездержавності Польщі, розірваної між Росією, Австрією і Прусією, на його сцені, пропагуючи гасла рівності й свободи, з'являлися Костюшко, косін'єри (повстанці озброєні косами), Бартош Гловацький, польські улани та інші народні герої.

Розвитку і популяризації краківської шопки сприяла не лише плідна діяльність кількох поколінь народних майстрів, а й розумна опіка з боку співробітників місцевого Історичного музею. За їх ініціативою з року в рік напередодні Різдва перед Маріацьким костелом у Кракові ремісники влаштовують ярмарок, де продається чимало маленьких шопок висотою у кілька десятків сантиметрів. Їх виготовляють з різнокольорового паперу, обклеюючи ним дерев'яний каркас. Зовні вони схожі на костельну споруду, на нижньому поверсі якої у ніші виставляють картонні фігурки традиційних різдвяних персонажів. Такі маленькі вертепи охоче купують туристи й батьки як подарунок для своїх дітей.

Традиція проведення ярмарків шопок біля пам'ятника А. Міцкевича у Кракові обірвалася у часи Другої світової війни, але була відновлена 1945 року. Щорічно авторитетне журі оцінює виставлені роботи професійних та самодіяльних майстрів і нагороджує переможців конкурсу. Кращі шопки купують музеї й ними поповнюють свої зібрання приватні колекціонери.

Кожна культурна традиція має місце свого народження. Якщо вона суголосна уявленням, смакам, інтересам певного суспільства, вона поширюється, переходячи від народу до народу, від країни до країни. Міграція культурних стереотипів часто детермінована релігійним фактором. Ці загальні закономірності підтверджують наведені вище матеріали. Вірогідно, народившись в Італії, звичай споруджувати різдвяні „ясла” поступово розповсюдився в багатьох католицьких країнах Західної і Центральної Європи (Франція, Іспанія, Португалія, Німеччина, Швейцарія, Австрія, Чехія, Польща та інші). Церковний за походженням звичай з часом перейшов у побут міського і сільського населення й в багатьох місцевостях сприяв розвитку художніх ремесел.

Берестейська унія 1595-1596 років відкрила шлях до поступового зближення церковної і народної святково-обрядової культури християн західного і східного обряду¹⁷. Лише з урахуванням цих взаємозв'язків можливе об'єктивне вивчення історії різдвяного вертепу на теренах України і Білорусії.

ЛІТЕРАТУРА:

¹ Байбурин А.К. Семиотические аспекты функционирования вещи // Этнографическое изучение знаковых средств культуры. – Л., 1989. – С.73.

² Вертеп. Рождественская традиция Италии. Каталог выставки в Музее Этнографии России. 9 декабря 2006 - 18 января 2007 года.

³ Goethe J.W. Italienische Reise. Goethes Werke in zwölf Bänder. – 10 Band, - Berlin, Weimar, 1966. – S. 207.

⁴ Вертеп. Рождественская традиция Италии. Каталог выставки в Музее Этнографии России. 9 декабря 2006 – 18 января 2007 года. – С.130.

⁵ Календарные обычаи и обряды в странах Зарубежной Европы. Зимние праздники. – М., 1973. – С.19.

⁶ Календарные обычаи и обряды в странах Зарубежной Европы. Зимние праздники. – М., 1973. – С.47.

⁷ Becker-Huberti M. Lexikon der Bräuche und Feste. Freiburg-Basel-Wien, 2007. – S.197.

⁸ Moser D.-R. Bräuche und Feste im christlichen Jahreslauf. – Graz, Wien, Köln.- 1993. – S.96.

⁹ Moser D.-R. Bräuche und Feste im christlichen Jahreslauf. – Graz, Wien, Köln.- 1993. – S.96.

¹⁰ Календарные обычаи и обряды... - М., 1973. – С.150.

¹¹ Langhammerová. J.Lidové zvyky. – Typo VladimirVimr. 2004. – S.276.

¹² Langhammerová. J.Lidové zvyky. – Typo VladimirVimr. 2004. – S.277.

¹³ Календарные обычаи и обряды в странах Зарубежной Европы. Зимние праздники. – М., 1973. – С.229.

¹⁴ Szymanderska H. Polskie tradycje świąteczne. Warszawa, 2003. – P.73.

¹⁵ Witkowski Cz. Doroczne polskie obrzędy I zwyczaje ludowe. – Kraków, 1965. – S.14.

¹⁶ Witkowski Cz. Doroczne polskie obrzędy I zwyczaje ludowe. – Kraków, 1965. – S.15.

¹⁷ Курочкин А.В. Элементы греко-католического синкретизма в календарной обрядности украинцев // Славянский и балканский фольклор. Виноградье. – М., 2011. – С.243-252.

Kurochkin Oleksandr. EUROPEAN WANDERING OF CHRISTMAS MANGER (TOWARDS THE HISTORY OF THE NATIVITY PLAY)

The accurate treatment of ethnical specificity of the traditions is feasible only with due regard for international context of the studied fragments of tangible and intangible cultures. Following from this, the author retraces the processes of formation of Christmas *manger*'s area of customs in the Catholic countries of Western and Central Europe.

Christmas *manger* is mediator between the worlds of the sacred and the earthly; it models an important event of the Gospel history, namely — the miraculous Nativity of Jesus Christ. This sacral object of worship by the representatives of religious community can be rightfully rated among the items with high semiotic status.

Italy is deservedly considered to be a home of the tradition to artistically show the Christmas *manger* — *presepe* — in Catholic churches. It was initiated in Greccio in distant 1223, where for the first time St. Francis of Assisi visually reconstructed the scene of the Nativity of Jesus Christ which is mentioned in the Gospel. The impressive peculiarity is characteristic for the *presepi* of different industrial schools of the Apennines: from the Neapolitan to the Sicilian, from the southern Tyrolese to the Apulian, and from the Ligurian to the Bolognese.

In southern French departments where there are strongest positions of Roman Catholic Church, making of Christmas *manger* and the figures for it which are there called *santones* became a popular kind of folk art.

As far back as in 1803 there was a first fair of *santones* in Marseilles which considerably

promoted the development of this original folk handicraft in the cities Aix, Avignon, Saint-Remy, and Aubagne. Up to our times, the whole dynasties of the *maitres-santonniers* have been working here and passing their own trade secrets on from father to son.

The Nativity play is known as *Krippe* on the German-speaking territories. At first this term meant a manger — a feeding-trough for cattle, and later it also became pertained to the artistic models of dramatizing the Nativity of Jesus Christ. The first church *manger* has been known in Austria (city of Graz) since 1579; it was constructed by the pupils of local Jesuit college. It was the activities of the Catholic cloistered orders in the years of the Counter-Reformation pointed at teaching and attracting the flock that the improvised dramatic stage adaptations of the Christmas plays with *manger* have changed into the constant texts resounded in the church walls during the Christmas parochial church circular procession as well. Numerous families in Germany and Austria, especially in the villages, still practice installation of Christmas manger at the places of honour among the interiors of dwelling.

The tradition of the Christmas *manger* is also deep-rooted among the customs of the western Slavs professing the Roman Catholicism — the Czechs, Slovaks, and Poles. As in Italy, this custom has become firmly established first in the space of churches of these peoples and later has passed into the folk mode of life furthering the development of artistic handicrafts on many territories.

Keywords: *Christmas, the Nativity play, manger, Evangelic characters, Christianity, folk art, centres of handicrafts.*

УДК 930.1(092) (477)

Антоній МОЙСЕЙ,
Буковинський державний медичний
університет,
Чернівці (Україна)
antoniimoisei@rambler.ru

**МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ –
ДОСЛІДНИК ВИТОКІВ КУЛЬТУРИ
УКРАЇНЦІВ**

Ключевые слова: *М. Грушевский, украинская этнология, истоки народных обычаев, духовная культура украинцев.*

Мойсей Антоний. Михаил Грушевский – исследователь истоков культуры украинцев.

В статье исследуется философское проникновение М. Грушевского в суть этнографической проблемы, поиск истоков народных обычаев, осмысления процессов развития общественной духовной культуры украинцев. М. Грушевскому, как исследователю истоков культуры украинцев, используя огромный по объему эмпирический (этнографический) материал и, основываясь на современные ему теоретические разработки, удалось сделать огромный вклад в развитие украинской этнологии.

В історії української науки і культури кінця XIX – першої третини XX ст. одне з почесних місць по праву належить Михайлу Сергійовичу Грушевському (1866-1934). Автор понад двох тисяч праць, він як історик, археограф, літературознавець, фольклорист, етнолог, публіцист на ниві освіти, науки, культури, громадсько-державної діяльності дістав не лише загальнонаціональне, а й міжнародне визнання.

Діяльність М. Грушевського стала важливим фактором культурного прогресу, спрямованого на прищеплення масам любові до рідної мови, національної школи, глибокої пошани до здобутків і традицій минулого. Таким чином вона спричинилася до виховання свідомих патріотів та стала яскравим прикладом дальшого злету української культури, освіти, духовності і в цьому і неминуща вартість для нащадків.

Актуальність даної тематики полягає у філософському проникненні М. Грушевського в суть етнографічної проблеми, пошуці витоків народних звичаїв, осмисленні процесів розвитку суспільної духовної культури українців. Еволюціоністська теорія використана автором у вищезгаданих працях залишається і в наш час складовою частиною етнологічного розуміння процесу суспільного розвитку. Не дивлячись на деякі спроби суб'єктивного підходу до тлумачення питань генезису елементів народної культури, концепція їхнього дослідження, застосована українським академіком, ще довгий час не втратить своєї актуальності.

Історія етнографічного вивчення культур-

ного та звичаєвого життя українського народу починається мабуть зі „Слова о полку Ігоревім” та давньоруських літописів. Більш відомою в середньовічній Європі стала робота Боплана „Опис України”¹, в якій автор зібрав величезний за обсягом етнографічний матеріал про звичаї та обряди українців. Науковий підхід до народознавчої тематики був здійснений в роботах Хв.Вовка, який в праці „Студії з української антропології та етнграфії”² переконливо доводив, що український народ усіма своїми особливостями відмінний від сусідніх і являє собою окрему, неповторну антропологічну та етнографічну цілість; С.Килимника, праця якого („Український рік у народних звичаях в історичному освітленні”³) дає можливість заглянути в далекі віки назад до витоків українських народних звичаїв та обрядів; М.Максимовича, який в праці „Дні та місяці українського селянина”⁴ широко й мальовничо зобразив народні календарні звичаї й обряди, традиційний селянський побут; П.Чубинського, який дослідив міфологію, вірування, народний календар, загадки, звичаї, обрядовість українців („Мудрість віків”)⁵. Всі ці автори, не дивлячись на різноманітну тематику піднятих пластів народної культури, залишалися по суті етнографами, збирачами народознавчих духовних скарбів.

Природною була поява досліджень етнологічного характеру, які ґрунтуючись на величезному за обсягом фактологічному матеріалі були направлені на виявлення причинно-наслідкових коренів етнографічних явищ. Серед

таких праць слід відмітити роботи видатного українського філолога О.Потебні⁶, в яких вчений досліджував витоки української народної культури. Ф.Колеса у своїх роботах “Мелодії українських народних дум”⁷, “Ритміка українських народних пісень”⁸ досліджував питання ритміки народних пісень, дум, і цим наблизився до прадавніх культурних коренів українського народу. Торкнувся проблеми дослідження витоків культури українців і митрополит Іларіон у відомій монографії “Дохристиянські вірування українського народу”⁹, де поганські звичаї були виділені серед християнських.

Дослідження теоретичного плану були співзвучні з працями європейських вчених. Серед них слід згадати працю Е.Тайлора “Первісна культура”¹⁰, що була присвячена питанням походження та розвитку релігії. “Коротка історія культури” Д.Ліндсея¹¹ наблизило нас до різних форм самовиразу в мистецтві, літературі, науці й філософії. В роботі, автор приділив чимало уваги питанням генези різноманітних форм осягнення дійсності людиною. Співзвучні гіпотезі М.Грушевського про народження двох словесностей є роботи Д.Фрезера “Золота гілка”¹² та “Фольклор у Старому заповіті”¹³. Науковий підхід М.Грушевського до історії української культури передбачав як глибокий аналіз величезного матеріалу, накопичений українськими етнографами, так і серйозне теоретичне обґрунтування проблеми, що мало підґрунтям надбання української та світової фахової думки. М.Грушевський протягом тривалого часу займався питанням походження та розвитку духовної культури українського народу. Про це свідчить ціла низка його робіт, присвячених історії культури: “Ілюстрована історія України”¹⁴, “Історія української літератури”¹⁵, “Історія України-Руси”¹⁶, “Нарис історії українського народу”¹⁷, “Про старі часи на Україні: Коротка історія України”¹⁸, “Як жив український народ”¹⁹ та ін.

Монументальна праця М. Грушевського “Історія України-Руси” є одним з найвидатніших витворів української наукової історіографії, що історично обґрунтувала справу української державності й справила визначальний вплив на державницьке виховання цілих поколінь. В галузі дослідження витоків культури українців таку ж роль відіграла його п’ятитомна “Історія української літератури”. Обидві праці дають змогу дослідити витоки культури українців, проаналізувати фактологічний етнографічний матеріал, який був доступний М.Грушевському, а також розглянути наукову концепцію, на якій вчений ґрунтував свої дослідження.

Перші томи “Історії української літератури” М.Грушевський написав в тяжких умовах вимушеної еміграції, позбавлений робочої бібліотеки, яка згоріла під час громадянської війни. Загинув й особистий архів вченого, серед рукописів якого були, безперечно, й підготовчі матеріали до цієї фундаментальної праці.

Вірний своїм творчим принципам, він не пропонував читачам застигли схеми та усталені висновки. За його словами, він хотів дати своїм читачам можливість “відчутти і зрозуміти все те багатство почуття і гадки, краси і сили, яке зложено і заховано в українській літературній спадщині”²⁰. Новизна розгляду культурологічних проблем М.Грушевським полягає в тому, що він вивчав не історію держави, а народу. В його дослідженнях домінує принцип історизму, він, мабуть уперше розглянув генезис слова від появи людини. До нього історію української культури вивчали починаючи зі “Слова о полку Ігоревім” (М.Максимович) або з XVI ст. (М.Петров), з Енеїди” І.Котляревського (М.Зеров) або з Київської Русі (С.Єфремов)²¹. М.Грушевський розширив дослідження значно поза прийнятий конвенціональний історичний поріг 862 року – до IV ст.н. е.²²

М.Грушевський мислив масштабами загальноєвропейськими, проте й за цієї умови головною була для нього першооснова, ген майбутньої народності – національна сутність літератури. Тому академік починає свої дослідження з фольклору. За Грушевським, фольклор і писемна література – дві стадії і дві форми однієї системи – художньої словесності (“красної словесності”). Перший ефект такого підходу, за ним, є органічність з’єднання історії етносу з історією його Слова. На думку Л. Винара, дослідника життя і творчості академіка, М.Грушевського характеризує саме те, що він вважав фольклор та етнографію важливими джерелами історії української літератури²³. Другий – взаємодія колективної і індивідуальної творчості.

Першоелементи української художньої системи вчений бачить ще в доісторичні часи, перший розквіт – у період язичництва, початок взаємодії з писемністю – в часи Київської Русі. Вражає і багатство аналізованого матеріалу: обрядові, родинні, трудові, еротичні пісні, дружинний, героїчний епос, фантастичні казки, легенди, перекази.

Досить ознайомитись з розділами глав: поезія і слово, поетичний образ у слові, багатство синонімів у примітивних мовах, поезія і ритм, забава і праця, просторовий і часовий ритм у творчості, початок пластики й тоніки, “настроєве” значення хору і танцю, магічне зна-

чення ритму, а далі – пісня індивідуальна і колективна, головні прикмети родоплеменного ладу, диференціація поезії у зв'язку з її розвитком і суспільною диференціацією, соціальна і культурна обстановка української творчості, головні моменти в розвитку української словесності, інтернаціональне і національне – і стане очевидною яскрава новаторська суть методу дослідження.

На основі аналізу структур прафольклору М.Грушевський показав що фольклор є породженням реальних зв'язків людини з природою Подніпров'я (від Прип'яті до Росі) і Подністров'я, тому відбиває зумовлений природою та історією саме цих країв характер світосприйняття, праці, повір'їв, обрядів, традицій. Про прабатьківщину українців академік написав і в інших своїх працях: "Історія України – Руси"²⁴, "Про старі часи на Україні: Коротка історія України"²⁵, "Ілюстрована історія України"²⁶, "Як жив український народ"²⁷ та ін. За Грушевським ще в найранішому фольклорі виявляються такі риси, як моно – діалогічність розкриття сюжету, ліризм і епізм, суб'єктивність і колективізм, а поетичні форми фольклору органічно синтезуються з ритмікою і тонікою, вокалізмом і музичальністю, що знаходять найповніше вираження у формі "театральних" (колективістично-обрядових) дійств.

Спираючись на ґрунтовні західноєвропейські психологічні студії, а також на праці академіка А.Потебні, М.Грушевський став на позицію, яка пояснювала тісний зв'язок і глибоку аналогію процесу творення мови з виникненням поетичних образів. Підтримуючи психологічну теорію по аналогічній процесі розвитку мов і художніх образів, він, наголошує на синкретичності первісного мистецтва. Згідно твердження А. Потебні, слова є ембріональною (зародковою) формою поезії. В свою чергу, М.Грушевський впевнений, що в своїй основі, в своєму походженні дійсно "кожна фраза і кожне слово являються поетичним образом, викликаним емоцією і уявою творця, який передає його слухачеві так, як поет передає поетичний образ, артистичний твір". А далі він конкретизує: "подібно як у приповідці, в прислів'ї маємо звичайне стягнене, сконденсоване оповідання або натяк на байку, новелу, анекдот, – так фраза і навіть окреме слово являється стягненим поетичним образом, часто – уже неможливим до розшифрування..."²⁸.

Автор "Історії української літератури" вбачав витoki мови в довгому еволюційному процесі, під час якого на місце початкових жестів, викликів, інтонацій, якими початково користувалися люди якогось племені, виникала справжня артикульована мова²⁹.

Говорячи про витoki появи прототипу пісні, М.Грушевський пов'язував її з тією хвилею, коли з окремих слів, пересипаних неартикульованими вигуками, з'явилася фраза – ряд фраз, звичайно повторюваних і густо пересипаних вигуками і відокремленими словами для ритму, але пов'язаними між собою логічним розвитком певної теми. Це була робоча або обрядова пісня, пісня-закляття або пісня-молитва, маючи сакральне, магічне значення.

Посилаючись на Ф.Ніцше, М.Грушевський пов'язав вірш із ритмом. З ритмом людина могла все: магічно пособляти роботі, бога змусити явитись, зблизитись, вислухати, будучність по своїй волі уряднити, власну душу визволити тощо. Без вірша вона була нічим, через вірш ставала майже богом³⁰.

На певному етапі із-за складності техніки колективних відправ, танців і пантомім, на думку автора, з'явилася ціла категорія диригентів, режисерів і провідників, які ставили нові танці і балети, вносили нові подробиці в обряд та та їх словесний репертуар³¹. Так з'явилася священнича верства, яка завідувала родоплеменними відправами. Особливо, з розвитком інтенсивного хліборобства, цінувалися здібності ворожбита, який робив дощ і погоду. Репутацією чародія-чаклуна дуже часто скріплювали свій авторитет воєнні ватажки, переходячи в роль примітивного монарха.

З розпадом родоплеменного устрою змінився і загальний світогляд. Центром став не анонімний колектив, а сильна, „героїчна” індивідуальність. Думка стала більш аналітичною і критичною. Елементи реального досвідного знання все виразніше почали відмежовуватися від впливів уяви (фантазії)³². А соціальна еволюція вела до того, що пануючі верстви потребували якнайширшого історичного обґрунтування. Природньо, що між новими ідеями і традиційним колективістським світоглядом мас виникала певна традиція. Нові ідеї приходять в маси з великим запізненням, і то звичайно у варіантах, скомбінованих з масовою традицією і через те сильно вже змінені.

Загальний висновок, який робить М. Грушевський, є констатація народження двох словесностей. "Література верхів – аристократії й інтелігенції, писана відразу чи згодом перенесена на письмо. І література мас, народна, яка найчастіше ніколи не доходить до письма і завмирає в усній традиції"³³. Література мас, за його словами, стосувалася старих обрядів і обрядового репертуару старшої пісенної і прозової традиції, консервувала їх всіма своїми засобами і тільки поволі приймала, у формах спрощених і пристосованих до своєї традиції,

теми і форми нової, “панської” словесності.

Гіпотезу М. Грушевського підтверджують праці інших дослідників: Е. Тайлора „Первісна культура”³⁴, Д. Фрезера „Золота гілка”³⁵, В. Проппа „Історичні корні чарівної казки”³⁶ та ін.

Розділ “Соціальна і культурна обстановка української творчості”, присвячений відомому українському ученому – історику, етнографу, фольклористу, професору Київського університету В. Б. Антоновичу (1834-1908), здійснює загальний екскурс в початковий період словесної творчості. Автор посилається на факт відсутності спеціального українського матеріалу. Цей факт, на думку вченого, спостерігається з тієї причини, що “українське плем’я” розвивалося рано, швидко, утративши при цьому характерні риси примітивного побуту³⁷. Але величезний вплив на праслов’ян мала їхня правітчизна – східноєвропейська рівнина. Грушевський характеризує її як одну з найбільш глухих, мало доступна для культурних впливів з середньоземного “гнізда духовних засобів”. Це призвело до запізнення в культурному і соціальному розвитку слав’яно-литовської групи народів, хоча патріархальна родина вже панувала в соціальному житті, рід поступався своєю місцем родинним зв’язкам. Узагальнюючи цю тему, вчений ототожнював праслов’янське життя до розселення з пізнім родоплемінним періодом, вже знайомим з економічною та соціальною диференціацією. Виходячи з цього твердження, М. Грушевський приходить до висновку, що примітивний тотемізм і комунізм міг тоді існувати тільки в пережитках³⁸. На основі цього твердження, він критикував Хв. Вовка за те, що той умикав дівчат в Київську добу вважав основною формою шлюбу.

І дійсно, Хв. Вовк в своїх “Студіях з української етнографії та антропології” припускав в цьому аспекті деякі протиріччя. Він стверджував, що у старих східних слов’ян шлюб вже існував як інституція. Вона походила, на його думку, зі звичаю умикавня та купівлі молоді³⁹. Тобто, вчений вказав на умикавня, як на один з витоків шлюбного обряду. А в подальшому він приводить приклад древлян, які викрадали молодих дівчат, що ходили по воду⁴⁰. Цей приклад зовсім не роз’яснює був цей звичай пережитком, чи основною формою шлюбу. Тут скоріше правий М. Грушевський, який поряд з такими вченими як М. Карамзин⁴¹, митрополит Іларіон⁴², Д. Ліндсей⁴³, Н. Здоровага⁴⁴, Боплан⁴⁵ та ін. викраданню чи умикавню нареченої вважав найархаїчнішою формою шлюбу. Ця форма шлюбу була відомою всім індоєвропейським народам.

Слід зазначити, що в “Старших верствах

української усної традиції”⁴⁶ М. Грушевський ґрунтував свої висновки на дослідження видатного українського вченого О. Потебні, який дослідив міфологічне мислення на основі конкретної історії формування і життя нації, реконструюючи її мовний світ у зв’язку із психологією мислення⁴⁷.

Цінність розділу, присвяченого відгомонам творчості родоплемінних часів, перш за все в спробі проаналізувати поетичну структуру і належність до певної традиції обрядової, ліричної та історичної поезії з музикознавчого погляду. Порушуючи притаманну фольклорно-літературознавчим дослідженням форму, взявши на озброєння музикознавчий метод досліджень Ф. М. Колесси⁴⁸, М. Грушевський переконливо доводить оригінальність, “місцевість” української ліричної традиції, наявність у найдавніші часи кількох типових форм творчості обрядової поезії та речитативних жанрів – замовлянь, голосінь і “героїчних” слів – величань, епічних жанрів-дум.

Розділ “Обрядові дії”⁴⁹ автор “Історії української літератури” розглядав з погляду міфологічної психології давньої людини. М. Грушевський зауважував, що цінними тут є праці англійського етнолога Д. Д. Фрезера, в яких цитується український етнографічний матеріал⁵⁰. Бібліографічний матеріал, поданий М. Грушевським до розділу, присвячений молитвам і закляттям⁵¹ досі залишається найбагатшим з погляду фольклорних записів. На жаль, через вульгарно-соціологічну течію в радянській фольклористиці, боротьбу з міфологічними жанрами, релігією та замовчування багатьох жанрів, у котрих у тій чи іншій мірі проявлялися релігійні мотиви, замовляння, а тим паче молитви, фактично вилучалися з фольклорного обігу. В підручнику для вузів “Українська народна поетична творчість”⁵² вони розглядалися як винятково поетичні твори з утилітарним, переважно господарським або політичним характером (антикріпосницькі, антипанські). М. Грушевський коментував поданий матеріал з погляду історичних впливів, не намагаючись реставрувати їхню ритміку, символічне значення окремих розділів, поетичний склад, який зумовлює лікувальний ефект замовляння. З розвитком природничих наук, психології, як одного з продуктів людської і космічної енергії постає потреба вивчати замовляння і молитви у їх ритмічній, поетичній організації, як одного з факторів організації біоенергії людини. Фактично досі ніхто не дав такої повної характеристики цих жанрів.

В українській фольклористиці і до М. Грушевського, і після нього, похоронна обрядовість

і голосіння⁵³ – одна з найменш вивчених матеріалів. Аналізуючи наявний матеріал, М.Грушевський намагався залучити порівняльний аналіз близьких міфологічних форм – замовлянь, молитов, з'ясувати конкретні історичні обставини, що зумовили появу певних символів у голосіннях. Важливим у даному розділі є науковий апарат, на який посилався учений і який з відомих історичних обставин ХХ ст. не фігурує у працях дослідників радянської доби.

Висновки М.Грушевського про українські народні трудові пісні⁵⁴ як такі, що не відіграють вже ритмічно-організаційної ролі, а лише співаються принагідно – під час певної роботи, або в обрядових діях, цілком правомірні. Багата обрядова палітра, емоційне забарвлення, нерідко класові мотиви свідчать про досить пізній період їх існування, а то й створення.

На думку М.Грушевського, величальні обряди були своєрідним, рідкісним, але вдалим засобом народної філософії, водночас психотерапії, спрямованої на виховання гуманних почуттів людинолюбства, потреби жити так, щоб заслужити людську повагу.

У різдвяних колядках автор констатує образи світового дерева, віщих птиць, тим самим ще раз засвідчивши їхню причетність до давніх міфологічних вірувань.

Звертаючись до багатого фактичного матеріалу, який, на думку автора книги, свідчить про завоювання нареченим молодого, вчений проводить паралель між громадською роллю і побутовими обставинами життя сім'ї, вбачаючи у хорових супроводах дружок і бояр відголоси дружинних і козацьких традицій⁵⁵. Надаючи особливу увагу обрядовій символіці, він, як і інші дослідники бачив у весіллі велике театралізоване дійство, яке фокусує в собі певні суспільні відносини, переломлюючись крізь відносини родові, сімейні.

В розділі “інтернаціональне і національне” М.Грушевський на багатому фактичному матеріалі, якого тривалий час були позбавлені радянські дослідники пізнішого часу, проаналізував міфологічну, міграційну, історичну і антропологічну теорії у світовому, зокрема, європейському казкознавстві і побутування цих теорій в Україні. Щодо послідовності викладу фактів, теоретичних ідей європейських учених, розтлумачення цих ідей в українській науці доробку М.Грушевського немає альтернативи.

Кожна з вищезгаданих теорій відкриває певну завісу типологічних інтернаціональних і національних мотивів у казковому, взагалі оповідальному епосі народів світу, східнослов'янському, українському зокрема. Але в жодному не може бути єдиним поясненням ідейно-

художніх аналогій чарівних образів, космогонізму казки, легенди, міфа, тому що при застосуванні кожної з цих теорій виникає ряд нових і нових суперечностей, які не вкладаються в рамки однієї теорії. Витоки подібної сюжетності, обрядовості, мотивів кАзок, легенд, міфів, анекдотів народів світу варто, очевидно, шукати і в історії заселення планети людством, і у закономірностях фізичних особливостей, мислення людини як особи виключно біологічної, котра відрізняється від інших істот земної кулі, а в чомусь і сходиться з ними.

Таким чином, “Історія української літератури” є одним з найсерйозніших творів, що розкривають витoki культури українців. Багато істориків літератури оцінювали її дуже високо. Дмитро Чижевський в оцінці цієї праці вважав її зразком майстерності володіння різними методами наукового дослідження, прикладом акрибії, екзактності⁵⁶. Праця М.Грушевського широко доповнила аналіз та синтез культурних та інтелектуальних факторів, які становили головні рушійні сили українського історичного процесу.

Першоелементи української художньої писемності М.Грушевський вбачав у період язичництва, що склалися з обрядових, родинних, трудових, еротичних пісень, дружинного, героїчного епосу, фантастичних казок, легенд, переказів. Витоки мови він вбачав у жестах, викликах, інтонації, а пісні – в неартикульованих вигуках, фразах, вірша – у ритмі. Суспільний вплив на формування культури мови, вчений передбачав у появі двох словесностей. Він не залишив поза увагою вплив географічних умов, в яких формується народна культура, антропологічні особливості та історію заселення планети людством.

Еволюція сімейної обрядовості, розглянута М. Грушевським, як елемент невпинного розвитку суспільства. Вчений розглянув поетапну зміну форм шлюбу. Аналіз всього комплексу весільної обрядовості він робить, розглядаючи шлюбну церемонію через призму пошуку коренів звичаїв та обрядів. З концепції невпинного розвитку суспільних відносин випливає його класифікація матеріалу, що, до речі, співзвучна сучасним науковим стандартам.

В дослідженні календарної обрядовості концептуальний підхід академіка залишився незмінним. Родина, як центр лімітованого соціума, в якому розвивається матеріально та духовно – релігійний зміст життя. Сільськогосподарський календар, на думку вченого, є стрижнем кАлендарної обрядовості українців, якій тримався на головних моментах руху снця та пов'язаного з цим річного розвитку і упадку земного життя.

Таким чином, М. Грушевському, як дослідникові витоків культури українців, викриваючи величезний за обсягом емпіричний (етнографічний) матеріал та ґрунтуючись на сучасні йому теоретичні розробки, вдалося внести свій вклад у розвиток української етнології.

ЛІТЕРАТУРА:

¹ Боплан Г. // Ляскоронський Гильом Ле-Вассер де Боплан Описание Украины / Пер с франц. – Спб., 1832. – 179 с.

² Вовк Хв. Студії з української етнографії та антропології. – К.: Мистецтво, 1995. – 336 с.

³ Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. – Факс. вид. – К.: АТ “Обереги”, 1994. – Кн. 1. – 400 с.; Кн. 2. – 528 с.

⁴ Максимович М. Дні та місяці українського селянина: пер. з рос. – К.: Обереги, 2002. – 189 с.

⁵ Чубинський П.П. Мудрість віків: (Укр. Народознавство у творчій спадщині Павла Чубинського): У 2 кн. – К.: Мистецтво, 1995. – Кн. 1. – 224 с.; Кн. 2. – 224 с.

⁶ Потєбня А.А. Объяснения малорусских и сродных песен. – Варшава, 1883. – 268 с.;

22. Потєбня А.А. Слово и миф / Сост., подготовка текста и примеч. А.Л. Топоркова. – М.: Правда, 1989. – 623 с.

⁷ Колесса Ф.М. Мелодії українських народних дум. – Київ: Наукова думка, 1969. – 592 с.

⁸ Колесса Ф.М. Ритмика украинских народных песен. – Львов, 1907. – 255 с.

⁹ Іларіон, Митрополит Дохристиянські вірування українського народу – Київ, 1993

¹⁰ Тайлор Э.Б. Первобытная культура: Пер. с англ. – М.: Политиздат, 1989. – 573 с.

¹¹ Ліндсей Д. Коротка історія культури: В 2-х томах / Пер з англ. В. та Л. Герасимчук. – Київ: Мистецтво, 1995. – Т. 1. – 240 с.; Т. 2. – 256 с.

¹² Фрээр Д.Д. Золотая ветвь: Пер. с англ. / Послесл. С.А. Токарева. – М.: Политиздат, 1983. – 703 с.

¹³ Фрээр Д.Д. Фольклор в Ветхом завете: Пер. с англ. / Предисл. и коммент. С.А. Токарева. – М.: Политиздат, 1989. – 541 с.

¹⁴ Грушевський М. Ілюстрована історія України / Репринтне відтворення видання 1913 р. – Київ – Львів, 1913. – 524 с.

¹⁵ Грушевський М. Історія української літератури в 6 томах 9 книгах / Упорядники: В.В. Яременко; Авт. передм. П.П. Кононенко; Примітки: А.Ф. Дунаєвської. – Київ: Либідь, 1993. – Т. 1. – 392 с.

¹⁶ Грушевський М. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. / Редкол.: П.С. Сохань (голова) та ін. – Київ: Наукова думка, 1991. –Т. 1. – 736 с.

¹⁷ Грушевський М. Очерк истории украинского народа. – Киев: Лыбидь, 1990. – 400 с.

¹⁸ Грушевський М. Про старі часи на Україні: Коротка історія України. – С.-Петербург: Электро-Типография Н.Я. Стойковой, 1907. – 175 с.

¹⁹ Грушевський М. Як жив український народ / Репринтне відтворення видання 1915 р. – Київ: РОВО „Укрвузполіграф”, РВЦ „Орбіта”, 1991. – 112 с.

²⁰ Кононенко П. Історія української літератури М. Грушевського – етап у розвитку наукового літературознавства // Грушевський М. Історія української літератури. – Київ: Либідь, 1993. – Т. 1. – С. 7.

²¹ Вказ. праця, С. 20-23.

²² Герасимчук В. М. Грушевський як історіограф // Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. – Львів: Видавництво Наукового Товариства ім. Шевченка, 1922. – Т. СХХХІІІ. – С. 11.

²³ Винар Л. Силуети епох. Дмитро Вишневецький, Михайло Грушевський. – С.-Петербург: Электро-Типография Н.Я. Стойковой, 1907. – С.96.

²⁴ Грушевський М. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. / Редкол.: П.С. Сохань (голова) та ін. – Київ: Наукова думка, 1991. –Т. 1. –С. 81-82.

²⁵ Грушевський М. Про старі часи на Україні: Коротка історія України. –С.-Петербург: Электро-Типография Н.Я. Стойковой, 1907. – С. 10-12.

²⁶ Грушевський М. Ілюстрована історія України / Репринтне відтворення видання 1913 р. – Київ – Львів, 1913. – С.10-30.

²⁷ Грушевський М. Як жив український народ / Репринтне відтворення видання 1915 р. – Київ: РОВО „Укрвузполіграф”, РВЦ „Орбіта”, 1991. – С. 9-10.

²⁸ Грушевський М. Історія української літератури в 6 томах 9 книгах / Упорядники: В.В. Яременко; Авт. передм. П.П. Кононенко; Примітки: А.Ф. Дунаєвської. – Київ: Либідь, 1993. – Т. 1. – С. 59.

²⁹ Вказ. праця, С. 60.

³⁰ Вказ. праця, С. 70.

³¹ Вказ. праця, С. 72.

³² Вказ. праця, С. 74.

³³ Вказ. праця, С. 77.

³⁴ Тайлор Э.Б. Первобытная культура: Пер. с англ. – М.: Политиздат, 1989. – 573 с.

³⁵ Фрээр Д.Д. Золотая ветвь: Пер. с англ. / Послесл. С.А. Токарева. – М.: Политиздат, 1983. – 703 с.

³⁶ Пропп В.Я. Исторические корни волшебной сказки / Вступ. ст. В.И. Ереминой. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1986. – 364 с.

³⁷ Грушевський М. Історія української літератури в 6 томах 9 книгах / Упорядники: В.В. Яременко; Авт. передм. П.П. Кононенко; Примітки: А.Ф. Дунаєвської. – Київ: Либідь, 1993. – Т. 1. – С. 79.

³⁸ Вказ. праця, С. 82-83.

³⁹ Вовк Хв. Студії з української етнографії та антропології. – К.: Мистецтво, 1995. – С. 221.

⁴⁰ Вказ. праця, С. 222.

⁴¹ Карамзин Н.М. История государства Российского. – Изд. 6-е. – Спб., 1851 / Переизд.: Москва. – 1998. – №1-12.

⁴² Іларіон, Митрополит. Дохристиянські вірування українського народу – Київ, 1993.

⁴³ Ліндсей Д. Коротка історія культури: В 2-х томах / Пер з англ. В. та Л. Герасимчук. – Київ: Мистецтво, 1995. – Т. 1. – 240 с.; Т. 2. – 256 с.

⁴⁴ Здоровега Н.І. Нариси народної весільної обрядовості на Україні. – Київ, 1974. – 159 с.

⁴⁵ Боплан Г. // Ляскоронський Гильом Ле-Вассер де Боплан Описание Украины / Пер с франц. – Спб., 1832. – 179 с.

⁴⁶ Грушевський М. Історія української літератури в 6 томах 9 книгах / Упорядники: В.В. Яременко; Авт. передм. П.П. Кононенко; Примітки: А.Ф. Дунаєвської. – Київ: Либідь, 1993. – Т. 1. – С. 16-167.

⁴⁷ Потебня А.А. Объяснения малорусских и сродных песен. – Варшава, 1883. – С. 22.

⁴⁸ Колесса Ф.М. Мелодії українських народних дум. – Київ: Наукова думка, 1969. – 592 с.; Колесса Ф.М. Ритмика українських народних песен. – Львов, 1907. – 255 с.

Moysey Antonyi. MICHAEL HRUSHEVSKY AS THE UKRAINIAN CULTURE RESEARCHER.

The article investigates M.Hrushevsky's philosophical penetration into the essence of ethnographic problems, his search for the origins of folk customs, the scholar's persieving of the processes of the social spiritual culture of Ukrainians.

Hrushevsky as the Ukrainian culture researcher could make a tremendous contribution to the development of Ukrainian ethnology based on enormous amount of empirical (ethnographic) material and based on contemporary theoretical developments of his times. The evolutionary theory used by the author in his scientific writings nowadays is part of ethnological understanding of social development. Despite some attempts of subjective approach to the interpretation of the questions of genesis of the elements of folk culture, the concept of their study used by the ukrainian academician will not lose its relevance for a long time.

Hrushevsky's scientific approach to the history of Ukrainian culture provided both deep

⁴⁹ Грушевський М. Історія української літератури в 6 томах 9 книгах / Упорядники: В.В. Яременко; Авт. передм. П.П. Кононенко; Примітки: А.Ф. Дунаєвської. – Київ: Либідь, 1993. – Т. 1. – С. 120-137.

⁵⁰ Фрээр Д.Д. Золотая ветвь: Пер. с англ. / Послесл. С.А. Токарева. – М.: Политиздат, 1983. – С. 27.

⁵¹ Грушевський М. Історія української літератури в 6 томах 9 книгах / Упорядники: В.В. Яременко; Авт. передм. П.П. Кононенко; Примітки: А.Ф. Дунаєвської. – Київ: Либідь, 1993. – Т. 1. – С. 137-145.

⁵² Українська народна поетична творчість: Підручник для студентів філол. фак-тів ун-тів і пед. ін-тів / Ред. кол.: М.Т. Рильський (відп. ред.). – Київ: Рад. школа, 1965. – 418 с.

⁵³ Грушевський М. Історія української літератури в 6 томах 9 книгах / Упорядники: В.В. Яременко; Авт. передм. П.П. Кононенко; Примітки: А.Ф. Дунаєвської. – Київ: Либідь, 1993. – Т. 1. – С. 145-159.

⁵⁴ Вказ. праця, С. 160-166.

⁵⁵ Вказ. праця, С. 240-297.

⁵⁶ Винар Л. Силуети епох. Дмитро Вишневецький, Михайло Грушевський. – С.-Петербург: Электро-Типография Н.Я. Стойковой, 1907. – С. 96.

analysis of the immense material accumulated by Ukrainian ethnographers and serious theoretical justification of the problem based on the heritage of the Ukrainian and world professional opinion. M.Grusevskiy for a long time worked on the question of origins and development of spiritual culture of the Ukrainian people.

The monumental work by M.Hrushevsky "History of Ukraine-Rus" is one of the greatest works of Ukrainian scientific historiography that historically substantiated the matter of Ukrainian statehood and had a decisive influence on the the national statehood-making thought and education of generations. His five-volume "History of Ukrainian Literature" played the same role in the field of investigation of the origins of Ukrainian culture. Both works make it possible to investigate the origins of Ukrainian culture, analyze ethnographic factual material that was available to M.Hrushevsky, and consider the scientific concept on which he based his scientific research.

Key words: M. Hrushevsky, Ukrainian ethnology, the origins of folk customs, spiritual culture of the Ukrainian.

Liliya TSYGANENKO

Izmail State Liberal Arts University,
Izmail (Ukraine)

**SOUTHERN UKRAINE NOBILITY'S
ETHNIC STRUCTURE
(LATE 18TH – EARLY 19TH CENTURIES)
(2)**

Ключевые слова: *дворянство, колонизация, общероссийская перепись населения, этнические группы, аристократы, шляхта.*

Цыганенко Лилия. Этническая структура дворянства Юга Украины (конец XVIII – XIX вв.) (2)

Анализируется этнический состав дворянства Екатеринославской, Херсонской и Бессарабской губерний; участие аристократов украинского, русского, молдавского, греческого, итальянского, немецкого происхождения в процессах колонизации и освоения южноукраинских земель Российской империи в конце XVIII- XIX вв.

In the second half of the XVIII - early of the XIX cent. the ranks of the southern ukrainian nobility considerably enriched by the immigrants from the Danube princedoms - Moldavia and Wallachia. At the initial stage of the colonization of the region the moldavians (in this case we understand and moldavians and volokhs) were one of the numerous groups of the foreign immigrants.

The author considers that there were three waves of the moldavian migration to the ukrainian provinces during the XVIII cent. The first wave of the resettlements of the representatives of the moldovian ethnic group associated with the failure Pruth campaign under the command Peter I in 1711, when the russian nationality accepted 24 families of the boyars with the moldavian proprietor D. Cantemir. Their settlements were mainly in Slobozhanshina, where they received 710 courts¹.

Since the middle of the XVIII cent. begins the second wave of the moldavian migration in the southern ukrainian lands, in which the representatives of the moldavian boyars were directly involved. Thus, in 1752 there was the moldavian boyar Manolakiy Zamfirakovych in New Serbia. The lieutenant M. Fuharov, the regimental commissar P. Wind served in Slovyanoserbia. According to A. Skalkovskiy, in 1753 Vasily Zverev, moldovan by origin, whose real name was Vasile Lupul,

actively participated in establishing Novo-kozachiy regiment, having moved more than thousand peasants in the southern ukrainian lands from which were formed companies of the military-agricultural settlements². The third wave of the migration of the moldovan boyars took place in 90-th of the XVIII cent. when Russia, preparing the accession of Bessarabia, encourage them to dwell on their territories.

The late of the XVIII cent. among the landowners of Katerynoslavs'ka province we meet the representatives of the moldovian aristocracy - the owner Rosseti (12.000 des. land), actual secret adviser of the prince Kantakuzino (12.000 des.), the prince Pervula Kantakuzino (6.000 des.), the princess Roksandra Hiku (9,000 Des.), the general-major V. Zverev (Lupul) (12.477 des. of the land). At the same time in Tiraspol district there were twenty-six the moldavian boyars, the total area of land given to them amounted to 251.535 des.³. After 1812 the flow of the moldovian migrants to Katerynoslavs'ka and Khersons'ka provinces practically disappears. This is largely due to the inclusion of Bessarabia into the Russian Empire.

If earlier in Katerynoslavs'ka and Khersons'ka provinces the moldavian nobility acted as the immigrants and "the desired element", then the annexation of Bessarabia, where most land is owned by the moldavian

boyars, there is the change in the relations between the government and the moldavian aristocracy. Now is not the Russian government, and the boyars were interested in establishing "friendly relations" with the authorities, in order to preserve their status, ground possessions, class privileges.

In the early of the XIX cent. there was the stable, albeit poorly consolidated, but the material provided and politically influential group of privileged people in Bessarabia, which consisted of the boyars and boyarynashi⁴. After the accession of Bessarabia to the Russian Empire the local aristocracy tried to take the adequate part in the management of the land. The first civilian governor of the region were assigned S. Sturdza, who for the moldovian gradation had the rank of the vel-lohofet. His successors from the local representatives were the general Hartynh, the governor Katakazi.

In the 1816-1817 according to the facts of A. Krupenskiy the number of the moldavian boyars who received the russian citizenship made 46 persons. In addition, there is the protocol of one of the first meeting of the boyars and noblemen of the land in our disposal, signed by 52 persons⁵.

What do the tiny (compared to the total number) number of the moldavian nobility mean? At first sight, that the representatives of some 50 moldovian boyar families included the part of the Russian nobility of Bessarabia only during one year. While on the other side in Bessarabia two years after joining the Russian Empire there were many representatives of the moldavian aristocratic families, who did not rush to take the russian citizenship, especially as we find among others the well-known surnames in the province, as Bashta, Donichi, Katarzhyu, Ryshkany and others. According to "Statistical review of 1822 – 1828", for 1827 more than 2.000 persons (from 112722) represents the moldovian boyars and boyarynashi, at that time were held the process of the incorporation to the higher status of the Russian Empire.

The moldavian as origin nobility of Bessarabs'ka province in the second half of the XIX - early of the XX cent. is not different from the nobility of other Russian

provinces. It finally lost the legal distinctions in their status, having full procedure of the incorporation to the status of the Russian nobility. If in 20-th of the XIX cent. more than 90% of the bessarabian nobility – the moldavian nobility, by the middle of the century, its number is reduced to 70%. Thus there is an increase of the noblemen – the representatives of other ethnic groups.

The materials for All-russian census show, that the number of the noblemen of the moldavian roots in three Black Sea provinces was more than 4,5 thousand persons, representing almost 5 % of the mass of the nobility. The smallest number of the noblemen from the moldovans lived in Katerinoslavs'ka province – at the end of the XIX cent. their total number was no more than 30 persons. And in spite of the fact Katerinoslavs'hyna was among the first in which the moldovan immigrants began to arrive. Something more was the number of the noblemen – ethnic moldovans in Khersons'ka province – 326 persons (0,64%). Historically justified by the number of the moldovian element among the nobility of the province was Bessarabs'ka – the total number of the noblemen – moldovans here was 4281 person, that there was one fifth part of the land in the total number of the nobility.

Acknowledgement of the information of the number of the nobility of the moldavian roots in the bessarabian lands was the facts contained in the genealogical book of the bessarabian nobility. The first part of the book, which were, as a rule, the descendants of the nobility from the areas linked to Russia, was made 113 persons, of which about 70 - are the representatives of the moldovan aristocracy. Among the most famous surnames of the part of the book were Alexandry, Buzny, Donika-Iordakesko, Ziloti, Kazimir, Casso, Lazo, Leonard, Nour, Rosset, Sturdza, Feodosia, Yamandi and etc.

The moldavian families were not revealed in the second part of the genealogical book of Bessarabs'ka province, which represents the military nobility but in the third part of the book (receiving the nobility through the state service) there were the considerable part the introduced surnames belongs to the representatives of the moldavian ethnic – K. Bodesko,

I. Botezat, K. Ballas, A. Doks, S. Dunka, O. Kotrutsa, G. Katakazi and M. Katakazi, L. Nyaha, M. Puryshkevych, S. Rally, K. Stamatii and etc.

Concerning to the fourth category, which belonged to the foreign noble families, in Bessarabia there were very little – four surnames (1,1% of the hereditary noblemen, made in the genealogical books): K. Andriyanov, A. Botyan, I. Erzhiu, O. Drahichevych-Nikitich. The first three were natives from the moldavian princedoms. In the fifth – titled – part of the noble genealogical book of Bessarabia there was included only six surnames, among them the moldavian princes Kantakuziny, Moruzi, the barons Roseny and Stuary. Exactly half of the surnames (44 of 88) belonged to the noblemen of the moldavian roots in the sixth part of genealogical books, which made the representatives of the old families of the nobility – Balshi, Gagariny-Sturdzy, Donichi, Christ, Katarzhy, Rousseau, Rally, Rosseti, Stroesko and others. Thus, the proofs on the nobility of Matvia and Peter Donich come to 1609; Nicholas, Fedor and George Krupensky – to 1678; Nicholas and Peter Katarzhy – to 1630; the representatives of the family Rousseau – to 1617; Rosset – to 1714; Ivan and Stroesko – to 1682; Iason Yatsymyrskiy – 1663⁶.

To the updated lists of the noble families of Bessarabs'ka province was already submitted 468 surnames for 1911. Their big part, more than 70% belonged to the local inhabitants: 198 families from Bessarabs'ka region, which of 139 came from the nobility of the moldavian princedom.

Historically it happened that the moldavian nobility took the greater impact on the development of Bessarabs'ka province. It was possible to realize the important steps to improve the management in the province, to strengthen the position of the noble stratum in general thanks to the bessarabian nobility.

The materials of the summary facts of the First All-russian census in 1897 allowed the author to compare the number among the nobility of the southern ukrainian provinces of the representatives of other ethnic groups who participated in the processes of the colonization and exploration of the Black Sea and Danube lands. Generally, except the

russian, ukrainian, polish, moldavian noblemen, the noblemen – the representatives of 22 ethnic groups among them to pass the 1% barrier it was possible only the german noblemen have been made in the noble genealogical books of Bessarabs'ka, Katerynoslavs'ka and Khersons'ka provinces.

The late of the XVIII cent. the first german settlers appear in Katerynoslavs'ka province. From 1803 to 1809 31 german settlements was founded in Khersons'ka province. The immigration of the germans to the territory Katerynoslavs'ka and Khersons'ka provinces continued to the middle 30-th of the XIX cent., after that the movement went into decline. The Germans appear in Bessarabia in 1815. One of the largest settlements on these lands became the colony Sarata. The authority successfully used a so-called recruiters, who organized the departure of the colonists to Russia to encourage the resettlement of germans in the Black Sea lands. One of the famous german recruiters was the baron Ferdinand de Cano de Borehard.

And even among the german settlers in the southern ukrainian lands the overwhelming majority (more than 60%) were the peasants and artisans, however, and the representatives of the german nobility did not remain aloof from the prospect of the new lands in the New Russia. Most german aristocrats lived in the southern ukrainian provinces on the rights of the private owners, but not the colonists.

The prominent figures of the southern ukrainian provinces we can name the family Faltz-Fein, who became famous for the foundation the reserve Ascania-Nova, the prominent scientist-archaeologist E. fon Shtern, the founder of the first kindergarten in the city – the baroness Meyendorf, the baron Frideburh – better known as a actor Miloslavsky (died in 1882 during the performance on the stage). The german baron Hintseburh E. G. was the founder the discount bank in Odessa, it was considered as one of the best financiers in Russia. His fortune, which he received from the estates in Taurian province, bequeathed to charitable affairs of the city. The inhabitants of the region were the german aristocrats the general from the artillery the count Dmitry Yerofiyovych Austen-Saken (1789-1881), the

organizer and the leader of the defense of Odessa during the Crimean War (1854), the chief military of the region of Bessarabs'ka and Khersons'ka province); the general-lieutenant, the baron F. von Meyendorf – the assistant of the chief of the provincial chancery⁷.

According to the census of 1897 the total number of the noblemen-germans in three southern ukrainian provinces was 1249 people or nearly 1.5% of the total number of this stratum in the region. Most of the german aristocracy settled in the lands of Khersons'ka province and especially in Odessa. The german noble community in Katerynoslavs'ka and Bessarabs'ka land were almost equal in number. Their number in these provinces barely exceeded 1%.

The remaining members of the ethnic minorities among the mass of the nobility of the southern ukrainian provinces by their number did not reach 1% of the total number of the noblemen of the provinces. However, in the opinion of the author, the small number of these groups does not mean that their presence for the region remained completely invisible. Moreover, there is very interesting and even special among the small number of the noble ethnic community.

Take for example the Jewish nobility. The question about the right of the jews on the noble status – one of the interesting contradictions in the russian society and law. In general, the jewish nobleman in the tsarist Russia was a paradoxical phenomenon. On the one hand, the status of the nobleman designates the presence of the higher class privilege, on the other – the status of the jews meant the minimum of the available right. For the accurate statement of the researcher S. Becker, it is less the rights than a jew, had only a convicted villain⁸. It is impossible to forget about the so-called “The strip of the settlement” for the jewish population of the Russian Empire.

However, according to the First all-russian census of 1897, 108 hereditary noblemen of the jewish origin have been fixed in 50 provinces. For the southern ukrainian provinces there was not any the nobleman-jew in Bessarabia and in Katerynoslav, but 13 hereditary noblemen-jews, lived in Kherson,

10 of them - in Odesa⁹. Although the part of the noblemen-jews was scanty in the scales of the multimillion empire's population, this phenomenon requires an explanation.

Before the 60-th of XIX cent. there were virtually no cases, where the jews had the noble status. Alexander I was the first russian tsar, who gave the partial access to the state and officer service to the jews: in the presence medical or other university education the jews could be accepted for the service, obtaining under the enrollment the ranks from the eighth to the tenth class, which gave its owner the personal status of the nobleman. The jews – the personal nobleman had to reach the ranks of the actual state councilor or receive the order of St. Vladimir IV degree (in 1900) for to obtain the status of the hereditary nobleman. That is the way – through the state service – the majority of the jews received their privileged status in the late of the XIX cent. However, even the scanty number of the noblemen-jews caused anxiety both from government and from the noble community. From 1898 to 1901, it was issued several decrees of the Senate concerning the noblemen-jews, all of them had the inhibitory character.

Another observation that also allows to explain the stated number of the jews – the hereditary noblemen in Odessa: 6 of 13 the hereditary noblemen-jews – they were women. This means that their status they can get through the marriage.

Thus, the majority of the noblemen – jews had the especial status, and they got it only through the education and the state activity. Moreover, the objective conditions of the southern ukrainian provinces (acute need for skilled personnel, the numerous vacancies at all levels of the city and provincial authorities) opened before the representatives of this ethnic group opportunities of placing in a job and further promotions.

Unimportant quantitatively, but quite the significant group of the mass of the nobility of the southern ukrainian lands made the armenians and georgians. They carried their service traditionally in the hussar troops of the russian army.

We meet among the famous landowners of the southern land the second major the prince

Manvelov, the captains E. Kahova and R. Manvyelov, the ensign of the prince S. Zhevahova, the exterior advisor Hersyevanov, the georgian prince George and others. Many georgians came to the service in the southern ukrainian military troops – the lieutenant prince I. Manvyelov, the second major prince S. Manvelov, the lieutenant S. Kahov.

The analysis of the materials of the First All-russia census allows us to confirm that the majority of the armenians-noblemen in Bessarabia lived in cities: in Ackerman – 20 persons, in Izmail – 40 persons, Reni – 1 person. In relation to the total number of the armenians who lived in these cities, the noblemen accounted for more than 7%. The armenian community of the city Izmail was more aristocratic – more than 30% of its part, or every third person were noblemen.

Late of the XVIII – early of the XIX cent. the frenchmen, italians and greeks were fixed among the mass of the southern ukrainian nobility. Some of them went to Russia in search of the new opportunities to use their knowledge and skills, some for enrichment. Almost all of them settled in the south. Among the frenchmen, who left their trace in the history of the southern ukrainian provinces were the kamerts-advisor Ruv'ye (founder of the first merino sheepfolds in Crimea), the professor de Seppe (de Serres) – scientist – engineer, botanist.

In Kherson in two years after its foundation there were the french trading company of the baron Antoine, which promoted the expansion of the trade relations of the city with France. Thanks to the french baron Antoine it was opened the new trade routes – on the Dnieper River to Ackerman and on the Bug to Ochakov.

In 1782, the founder of Kherson Ivan Abramovich Hannibal through the general Russian maritime commander the earl Motseniho received the letter from the italians, who wanted to move in the Russian empire and settle in Novorossiya – so began the wave of the italian migration to the southern ukrainian lands. Thus, the italian Amato in Novomoskovsk and Kherson districts of the vicegerency of Katerynoslav in the middle 80-the of the XVIII cent. got

16.850 des. of the land, in Kherson district his fellow countyman the italian Vildin had 6.000 des. Land¹⁰. Among the famous landowners of the Southern Ukraine we meet also met the italian surnames – B. Hallero and Antonio Cornell. The italian aristocrats distinguished in the state service – in August 1816 the genoese nobleman Raphael Skass got the rank of the exterior adviser and was admitted to the staff of the State commission of the foreign affairs, as the bureaucrat by the special commission at the military governor of Kherson. The great Joseph de Ribas – mayor of Odesa – was born in Naples. Among his assistants – the native of Piedmont the second-major Vittorio Amadeo Poggio, who together with Neapolitan vice-consul Piero Skantsio signed the contract for the supply of the building materials from Italy. Many italian noblemen had the private houses in Odessa – the second-major Smekio, the lieutenants de Pachiola, Savoyini, Sarachini, the colonel de Pelihri, the captains Michelangelo Korsato and Beneddetto Radseto, the lieutenant Silistrio Del-Sasso¹¹.

The second half of the XVIII cent. Includes the largest wave of the greek immigration to Russia. Among the greeks – settlers the craftsmen, workers, sailors and merchants made the majority in the southern ukrainian province. The greeks – representatives of the aristocratic families followed the greek volunteers to the ukrainian Black Sea land among other. One of the first on the lands of the Russian Empire were family Ipsilani, Katakazi, Muruzi, Negri and others who promoted the activization of the development of the economy, and partly also the political life of the region. The greek family Arkas linked the fate forever with Mykolaiv.

One of the main occupations of most greeks-colonists was trade, and, accordingly, some number of the prominent representatives of this ethnic group also combined in himself of the aristocratic origin belonging to the merchant's state. It is this combination was quite specific and defining feature of the greek aristocratic society of the region.

The noblemen as origin was a family of Dmitriy Spirydonovych Inhlezi, who was born in Greece. The activity and the fate of the representatives of the ancient greek

aristocratic family of Stameriv was related with Odessa. One of them – L. Stamer – was born and buried in Odessa, served in the chancery of the general – governor, the founder of the greek charities. In the late of the XIX cent. Alexander Arystydovych Revelioti – the greek, the nobleman, the bibliophile, known for his book collection, which is inherited from the father – Aristide Revelioti lived in Odessa. Among the famous greek – noblemen of the land it is necessary to name the families Rodokonaki, Marazli.

Among the greeks of Novorossiysk region constituted the significant part of the military men: Alopeus Fedor Davidovich – the general-lieutenant, the earl, mayor of Odessa; Lidens Alexander Mykolayovych – the general-adjutant, the hero of the Crimean War; Popandopulo Alexander Spyridonovych – the vice-admiral, the head of the port of Odessa; Radetsky Fedor Fedorovych. – the general from the infantry, the national hero of Bulgaria and Russia. All this clearly shows the gradual withdrawal of the greek nobyls from their roots and join the noble society.

According to the First All-russian census of 1897 almost 300 greeks – noblemen lived in the ukrainian Black Sea lands. The biggest number of the aristocratic Greek community lived in Khersons'ka province – more than 130 persons, although the relative density of the greek-noblemen was higher in Bessarabia in comparison with the total number of the nobility of the province. The smallest number of the representatives of the greek ethnic community was in Katerynoslavs'ka province.

The surnames of many greeks – the representatives of the aristocratic families associated with the construction of the municipal buildings, the churches, providing support for educational institutions and hospitals, the vigorous educational and charitable activities in the Black Sea region.

Interestingly, among the ethnic groups of three Black Sea provinces during the census of 1897 there are also quite “exotic” (for Southern Land). Thus, 27 noblemen-finns, 12 – swedes, and 1 nobleman – caucasian mountaineer lived in Khersons'ka province. 32 noblemen the native language called lithuanian-lettish and 9 noblemen – english in Katerynoslavs'ka province. For Bessarabia,

here we find 10 noblemen the turkish-tatar origin, 7 noblemen – finns, 2 caucasian highlanders. Among the nobyls of the land were the swiss count Paravichini, the emirate nobleman Jam-Mambet-bay-Murza, the tatar families of Shiriniv, Mansursky, Arhynsky

A characteristic feature of the southern ukrainian nobility was its multi-ethnic structure, which had no analogues in the world. However, it does not stir class and social unity of this stratum. The presence of the mass of the nobility the significant estate of the representatives of the different european language groups – german, french, italian, greek, moldovan – shows on the one hand, their direct participation in the processes of the development of the southern ukrainian lands, and on the other – about the loyalty of the imperial power to them. While on the other hand, the facts testify, that the majority of the hereditary and personal noblemen belonged to the indigenous population and only the small part of them – to the number of those who were born in other countries.

As aptly noticed the researcher D. Bagaley, “... it is not necessary to judge strictly the colonists of the southern ukrainian lands. Some of them have done more, others – less. Much has been made good, outstanding, useful. There were not also outstanding, evil. Some like to serve the public interest, others simply do their duty, others sought glory, while others abandoned their benefit. But eventually the work was great: Novorossiysk region was got by the arms and the peaceful settling and planted it in a piece of culture”¹². Without prejudice to the contribution of the foreigners in the process of the colonization of the region, we believe that the main burden as to the development of the southern ukrainian lands, their political-administrative arrangement laid on the shoulders of the representatives of the traditional for these lands of the ethnic groups – ukrainian, russians, poles, moldavians.

ЛІТЕРАТУРА:

¹ Багалий Д.И. Очерки из истории колонизации и быта степных окраин Московского государства / Д.И. Багалий - М.: Типография университета, 1887. – Т.1. – С.527 – 528.

² Скальковский А. А. Опыт статистического описания Новороссийского края и Бессара-

бии: [в 2 ч.] / А.А.Скальковский. - Одесса: Типография Л. Нитче, 1850. - Т.1.(География, этнография, народонаселение Новороссийского края). - 366 с. - С. 253.

³ Інститут рукопису Національної бібліотеки ім. В. Вернадського НАН України (Далі ІР НБУ) – Ф. 42. – Спр. 276. Подборка копій документів о розвитку помещичьего хозяйства и промышленности в 1780–1800 гг. в Новороссии. Часть II.- Арк. 73

⁴ Boyarynashi (minor nobles) – bore the internal service at the court. Their ranks replenished not only the natives from the boyars, but also among the simple people. This is the small landowners, who at one time for certain services received the right of personal nobility from the moldovian hosts.

⁵ ІР НБУ - V.925. Постановление депутатов дворянства, духовенства Бессарабии о создании комитета 12 для утверждения молдавских прав, привелегий и обычаев. 1815 г. (рукопись). – 3 арк.

⁶ Алфавитный список дворянским родам Бессарабской губернии, внесенным в дворянскую родословную книгу по 1-е января 1911 года. – Кишинев, 1912. – 48 с.

⁷ Некрополі України: Колективна монографія, присвячена історії некрополів. – К.: Укр.тов.охорони пам. іст та культ., 1999.– 287 с. – С. 44, 67,89.

⁸ Беккер С. Миф о русском дворянстве. Дворянство и привилегии последнего периода императорской России / Nobility and Privilege in Late Imperial Russia/ Сеймур Беккер. - Режим доступу: <http://wg-lj.livejournal.com>.

⁹ Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. ...- Т. 47: Херсонская губерния. - 1904. - [6], XVI, 319 с.

¹⁰ Дружинина Е.И. Северное Причерноморье. 1775 – 1800 гг./ Елена Иоасафовна Дружинина. – М.: Изд-во АН СССР, 1959. – 279 с. – С. 162-163.

¹¹ Бацак К.Ю. Італійська еміграція в Україні: джерела та шляхи формування, міжнародні зв'язки (80-ті роки XVIII- перша третина XIX ст.): дис... канд. іст. наук: 07.00.02/ Костянтин Юрійович Бацак - К.,1999. - 142с.

¹² Багалій Д.І. Заселення Південної України (Запоріжжя й Новоросійського краю) і перші початки її культурного розвитку/ Д.І.Багалій. – Х.: Вид-во “Союз” Харк. кредит. союзу кооперативів, 1920. – 102 с. – С. 60-61. *Етнічна структура дворянства Півдня України (кінець XVIII – XIX ст.) (2)*

Циганенко Лілія. ЕТНІЧНА СТРУКТУРА ДВОРЯНСТВА ПІВДНЯ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ XVIII – XIX СТ.) (2)

В статті аналізується етнічний склад дворянства Катеринославської, Херсонської та Бессарабської губерній; участь аристократів українського, російського, молдавського, грецького, німецького, італійського походження у процесах колонізації та освоєння південно-українських земель Російської імперії впродовж кінця XVIII- XIX ст.

Автор дослідження висловлює думку про три хвилі міграції молдавського етносу до українських провінцій в XVIII столітті. Перша хвиля переселень представників молдавського етносу була пов'язана з провалом Прутського походу під командуванням Петра I в 1711 році, коли російська нація прийняла 24 сім'ї бояр з молдавським господарем Д. Кантемиром. Їх поселення були в основному на Слобожанщині, де вони отримали 710 подвір'їв.

З середини XVIII ст. почалася друга хвиля молдавської міграції на південні українські землі, до якої були безпосередньо залучені також представники молдавських бояр. Таким чином, в 1752 році молдавський боярин Манолакій Замфіракович служив в Новій Сербії. Лейтенант М. Фухаров, полковий комісар П. Вітер служили в Словяносербії. За словами А. Скальковського, в 1753 Василь Зверев, молдаванин за походженням, чиє справжнє ім'я було Василе Лупул, брав активну участь у створенні Новокозачого полку, охопивши більше тисячі селян у південних українських землях, з яких були сформовані компанії військово-сільськогосподарські поселення.

Третя хвиля міграції молдавських бояр відбулася в 90-ті роки XVIII ст. коли Росія готувалася приєднати Бессарабію, і заохочувала жити на своїй території.

Наприкінці XVIII ст. серед землевласників Катеринославської губернії було чимало представників молдавської аристократії – власник Rosseti, фактичний таємний радник князя Kantakuzino, князь Pervula Kantakuzino, Принцеса Roksandry Niku, генерал-майор В. Зверев (Лупул). У той же час в Тирасполі було двадцять шість молдавських боярів. Загальна площа землі, відданої їм склала 251,535 га. Після 1812 р. потік молдавських мігрантів до Катеринославської і Херсонської провінцій обмілів. Це сталося значною мірою через включення Бессарабії до складу Російської імперії. Як влучно зауважив дослідник Д. Багалій, «... не треба судити строго колоністів південних українських земель. Деякі з них зробили більше, інші - менше. Багато чого було

зроблено добре і корисно. Там не було якогось надзвичайного зла. Деякі прагнули служити громадським інтересам, інші просто виконували свій обов'язок, ще дехто прагнув слави, в той час як хтось відмовився від своєї користі. Але врешті-решт робота була пророблена велика: Новоросійський регіон був у руках мирного населення і зростав культурно».

Не применшуючи внеску іноземців в процесі колонізації регіону, вважаємо, що основне

навантаження щодо розвитку південних українських земель, їх політико-адміністративний устрій лягло на плечі представників традиційних для цих земель етнічних груп – українських, російських, поляків і молдаванів.

Ключові слова: дворянство, колонізація, загальноросійський перепис, етнічні групи, аристократи, шляхетство.

ФІЛОСОФІЯ

УДК 614.252:378.013.42:159.9

Галина БЕЗАРОВА
Буковинський державний
медичний університет
Чернівці, Україна
Bezarova48@mail.ru

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ЛІКАРЯ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Ключевые слова: *информационное общество, личность, межличностные отношения, ценностные ориентации, духовная свобода, традиционная и нетрадиционная медицина, медицина.*

Безарова Г.И. Некоторые проблемы формирования личности врача в условиях информационного общества.

В статье сделана попытка анализа гуманистических особенностей информационного общества, определения места личности, в том числе личности врача, в новых условиях. Анализируется процесс социализации медицины, степень ее влияния на разные сферы жизнедеятельности общества. В статье существенное внимание отводится основным проблемам личности в информационном обществе: проблемам межличностного общения и изменений во внутреннем мире человека; ценностных ориентаций личности, в том числе врача; информационной и информационно-психологической безопасности; свобода личности в информационном обществе и проблема медицины.

Актуальність теми дослідження. Кінець ХХ ст. увійде в історію як переломний рубіж у розвитку світової цивілізації. Глибокі зміни охопили всі основні сфери життєдіяльності суспільства та держави: взаємодію з природою, суспільні відносини, соціальну регуляцію. Вступ у ХХІ століття багато вчених в галузі філософії, психології, інформатики, економіки, юриспруденції та інших наук пов'язують з переходом до інформаційного суспільства, яке характеризується новою структурою, де соціально-економічні успіхи та зрушення залежать в першу чергу від виробництва, переробки, збереження, розповсюдження серед членів суспільства інформації. Одночасно, як вважає Ж.Еллюль, однією із основних проблем нового суспільства є небезпека появи інформатизованої бюрократичної машини. При цьому Ж. Еллюль зазначає, що суспільство стоїть перед вибором вільного розвитку або кібернетизації¹.

Прихід інформаційного суспільства пов'язують з декількома факторами. Перший – зростання обсягу інформації, з якою людині доводиться мати справу; другий – підвищення престижу освіти; третій – зростання цінності інформації у процесах управління та виробництва; четвертий – підвищення значення теоретичного знання і науки; п'ятий – початок формування інтелектуально розвинутої особистості. По суті, мова йде про те, що одночасно з перетвореннями в соціальній та економічній структурі змінюється більшість сфер, враховуючи і медичну, життєдіяльності людини, вирішальна роль якої визначається її знаннями, досвідом і системою особистісних цінностей. Значить, процеси, які відбуваються в інформаційному суспільстві, дуже тісно пов'язані з суб'єктивним моментом. Виникає проблема розвитку особистості в умовах інформаційного суспільства, коли перед людиною постає широка свобода вибору, реалізу-

ючи яку вона як ніколи раніше здатна проявити як свою індивідуальність, так і особистісну ідентичність. Все це у повній мірі стосується й особистості лікаря.

Ступінь наукової розробки проблеми.

Як свідчить аналіз наукової літератури з вказаної проблеми, більшість дослідників розглядали особливості сучасного суспільства в основному одноаспектно – з гуманітарної, економічної, політичної або соціальної точки зору. Загальні питання становлення та розвитку інформаційного суспільства досліджено у працях Р. Абдєєва, С. Алстррома, Р. Барнета, Д. Белла, К. Боулдинга, Т. Вороніної, У. Дайзарда, Р. Дарендорфа, Ж. Еллюля, Тоффлера, А. Турена та ін. Авторами праць, в яких викладено проблеми суб'єкт-об'єктних і суб'єкт-суб'єктних відносин у державному управлінні є В. Бакуменко, В. Дзюндзюк, В. Мартиненко, О. Машков, Н. Мельтюхова, Н. Нижник, Г. Одінцова, С. Серьогін, В. Цветков, Ю. Шаров та ін. Існує також концепція винятковості епохи, яка настає, в якій інформація буде основною економічною цінністю та найбільшим потенційним джерелом багатства. Разом з тим підкреслюється, що інформація сама по собі, не одухотворена людською емоційністю, не здатна рухати вперед людську культуру (Г. Кан, Т. Стоунер).

Виклад основного матеріалу. Важливо зазначити, що сьогодні вчені констатують еволюцію медицини в бік зростання її «соціальності», все частіше цінності медицини (цілі, принципи, кодекси) узгоджуються з цінностями суспільства. Аналізуючи ступінь впливу медицини на різні сфери життєвільності суспільства, вчені стверджують, що медицина все більше проникає в життя індивіда: лікарі дають рекомендації з харчування, занять спортом, боротьбі зі стресом, а система охорони здоров'я бере на себе також функції соціального контролю. Разом з тим, в кінці ХХ ст. в умовах інформатизації суспільства спостерігається деяке послаблення монополії лікарів: їх рішення щодо лікування стали аналізуватися пацієнтами, страховими кампаніями та іншими суб'єктами, посилюється контроль над витратами на охорону здоров'я та збільшенні прибутку від медицини, стимулюється перехід від незалежної раціональності до формальної раціональності (жорсткість правил, норм та ефективності). Спостерігається зміна форм її внутрішньо інституційної організації: в залежності від форм власності і джерел фінансування (приватна, державна, страхова, відомча, комунальна,

добродійна); в залежності від рівня медичного обслуговування, наприклад, така як екстрена медична допомога; стають дієвими різні лінії медичного аналізу: наукова – народна медицина, традиційна – альтернативна, добровільна – примусова, інститут самолікування.

Але не зважаючи на це, у багатьох країнах престижність професії лікаря залишається незаперечною. Так, у США та Німеччині за престижністю професія лікаря займає 1-ше місце. У Росії найпрестижнішими є юристи, лікарі, економісти, банкіри, підприємці, програмісти та державні службовці. В Україні за результатами останніх соціологічних опитувань професія лікаря входить до 10 найпрестижніших.

Особистість сучасного лікаря розуміється яка така, що передбачає формування високого рівня професійних знань, комунікативної компетентності та високих моральних якостей.

Можна означити деякі проблеми особистості в інформаційному суспільстві:

1. *Проблеми міжособистісного спілкування та змін у внутрішньому світі* людей, які сьогодні стають все більш актуальними. Інтенсивний розвиток комунікативних технологій не міг не торкнутися такого аспекту, як взаємовідносини між людьми і не вплинути на процес формування особистості. Тому необхідно аналізувати результати втручання інформаційно-комунікативних технологій у процес формування особистості.

У медичній сфері основою міжособистісного спілкування виступають стосунки між лікарем і пацієнтом у формі діалогу. Пацієнт не є лише клінічним випадком. Добре, коли лікар вміє організувати спілкування, спрямоване на пацієнта, правильно розуміє поведінку співрозмовника, володіє власними емоціями, гармонійно поводить себе. Те, яким соціально-психологічним портретом пацієнта оперують медики для здійснення своїх професійних завдань, і те, як вони бачать себе у взаємодії з пацієнтами, є важливим чинником успішної співпраці всіх учасників процесу лікування. Від того, наскільки «приємний» лікар для хворих, наскільки психологічно грамотно він вміє будувати міжособистісні взаємини, встановлювати контакт з пацієнтами, розпитувати, вислуговувати, переконувати, вселяти віру і надію, багато в чому залежатиме успішність його лікування. По суті, мова йде про рівень *комунікативної компетентності* сучасного лікаря та її прояви у міжособистісному спілкуванні.

Під комунікативною компетентністю розуміють здатність встановлювати і підтримувати

необхідні контакти з іншими людьми, певну сукупність знань, умінь і навичок, що забезпечують ефективне спілкування. Вона передбачає уміння змінювати глибину і коло спілкування, розуміти і бути зрозумілим для партнера по спілкуванню. Комунікативна компетентність формується в умовах безпосередньої взаємодії, тому є результатом досвіду спілкування між людьми, але обов'язково передбачає наявність високого професіоналізму та психологічної культури лікаря.

Психологічна культура – це рівень самопізнання людини і той рівень, який визначає відношення людини до інших людей, до самої себе, до природи тощо. Клініко-психологічна культура лікаря залежить від ряду чинників: досвіду роботи, освіти, відношення до професії, а також від ціннісного і когнітивного компонентів професійних уявлень, виступаючих регуляторами професійної діяльності медика. Хороший психологічний контакт з хворим допомагає точніше зібрати анамнез, отримати повніше і глибше уявлення про хворого. Уміння спілкуватися, або комунікативна компетентність, забезпечує взаєморозуміння, довіру у відносинах, ефективність у рішенні поставлених задач. Якщо пацієнт довіряє своєму лікареві, не сумніваючись в правильності діагностики і адекватності терапії, то він виконуватиме призначення, пройде всі необхідні діагностичні та терапевтичні процедури. За відсутності психологічного контакту пацієнт, можливо, не стане дотримуватися лікарських рекомендацій і призначень, проконсультується у інших лікарів або просто у своїх знайомих, займеться самолікуванням, звернеться до представників альтернативної медицини. В зв'язку з цим професійно значущою якістю медичного працівника є комунікативна толерантність – терпимість, поблажливність та ін. Комунікативна толерантність показує, як лікар сприймає суб'єктивно небажані, неприйнятні для нього індивідуальні особливості пацієнтів, негативні якості, засуджувані вчинки, звички, чужі стилі поведінки і стереотипи мислення. Хворий може викликати різні відчуття, подобатися або не подобатися, може бути приємний або неприємний лікареві, але у будь-якому випадку психологічна підготовка доктора повинна допомогти справитися з ситуацією, запобігти конфлікту або виникненню неформальних відносин, коли замість рольової структури «лікар-хворий» виникають відносини дружби, психологічної близькості, залежності. Важливе уміння не тільки психологічно

правильно будувати відносини з хворим, але й залишатися в межах професійної ролі в процесі цих відносин.

Основними мотивами, які спонукають хворого до спілкування з лікарем, є усвідомлена чи підсвідома потреба в пораді, заспокоєнні, консультації, соціальному спілкуванні й, нарешті, природна потреба виговоритись і тим самим полегшити свій душевний стан. Лікарі використовують спілкування як могутній засіб впливу на моральний і психічний стан хворих та їх родичів, який є невід'ємною частиною успішного лікування. Уміння слухати, окрім простого розуміння смислу слів, потребує концентрації уваги, неупередженості й щирого зацікавлення тим, про що йдеться у розмові.

Гуманне ставлення лікаря має доповнювати його фаховість: для лікаря важливо вміти донести інформацію чіткою, зрозумілою для пацієнта мовою, адже людина, яка звертається за медичною допомогою, часто не обізнана у медицині й робить висновки про якість лікування, орієнтуючись лише на ставлення лікаря до своєї проблеми.

Медична наука, яка розкриває закономірності патологічних процесів, на їх основі визначає засоби та методи лікування, – фундамент діяльності лікаря. Без об'єктивно істинних знань ця діяльність, навіть за умови збереження моральних принципів, є не професійною.

Людина – не тільки дуже складний, а й найцінніший об'єкт впливу, тому що вона є особистістю. Через це стосунки лікаря і хворого передусім особистісні, суб'єктивні, тобто соціальні. Соціальна функція медицини позначається на суб'єктивних відносинах і виявляється у моральній свідомості як норма, яка вимагає підпорядкування інтересів лікаря інтересам суспільства через ставлення до хворого.

2. *Проблеми ціннісних орієнтацій особистості.* Розвиток інформаційних технологій впливає на суспільство, стрімко змінюючи умови нашого життя. Під впливом змісту інформаційних потоків, які людина сприймає, акцентів на окремих його фрагментах, інших факторів у неї формується образ мислення, її світогляд, система цінностей та інтересів, які з часом розвиваючись в той чи інший бік, виступають під час аналізу поточної інформації уже у вигляді своєрідного морального фільтру. Власне, від орієнтації такого фільтру дуже часто залежать вчинки, поведінка особистості в тій чи іншій ситуації, на які мають вплив історичні, національно-етнічні характеристики, система освіти, релігійні та філософські

течії, ідеологічна пропаганда, інші складові інформаційного середовища.

Професія лікаря – унікальна за комплексом вимог. Вона потребує передовсім покликання й служіння. Лікар повинен любити свою професію, інакше він не зможе подолати величезних труднощів, що стануть на його шляху протягом тривалого навчання та у професійній діяльності й вимагатимуть мобілізації всіх фізичних і моральних сил. Це важка, безперервна й напружена фізична праця, яка не поділяє добу на день та ніч. Справжній лікар не має спокою навіть у свята чи під час відпустки. Його психологічне навантаження величезне, на грані людських можливостей.

Моральне ставлення лікаря до хворого виявляється у кожній його професійній дії, хоч самі ці дії не входять у безпосереднє поняття моралі. У сфері професійної діяльності особливості поведінки людини залежать від характеру внутрішніх переживань, котрі в свою чергу гуртуються навколо думок, навичок, засобів, які потрібні для виконання даної роботи. Внаслідок цього виробляються звички, формується цільність психологічних процесів. У професійній праці фахівець набуває своєї індивідуальності та стверджує себе як особистість. Вона визначає його ставлення до професії з погляду не лише загальних, а й особистих інтересів. Процес відображення у свідомості лікаря індивідуальних особливостей хворих визначає основу специфіки тих правил поведінки, котрі регулюють ставлення лікаря до хворого.

Загальною засадою для самоствердження людини як творчої особистості виступають цінності, які виражають моральну орієнтацію і ціннісний сенс поведінки людини. Цінності набувають соціального сенсу, реалізуються і справляють вплив на свідомість і поведінку особистості у тому разі, якщо вони глибоко усвідомлюються і сприймаються особистістю як ціннісні орієнтації у світі людських потреб, і передусім, моральних. Специфіка лікарської моралі у системі моральних цінностей полягає у конкретизації загальних моральних принципів стосовно завдань й умов лікарської діяльності, якщо загальна мораль як форма суспільної свідомості є узагальнене, концентроване вираження суттєвого в ставленні особистості до суспільства, то лікарська мораль відображає ставлення лікаря до особистості й суспільства з позиції збереження життя і зміцнення здоров'я. Основою професійної моралі лікаря є ставлення лікаря до хворої людини і до

здоров'я людей взагалі. Задоволення цієї потреби і є професійним завданням і моральною метою лікаря.

3. *Проблеми інформаційної та інформаційно-психологічної безпеки особистості.* Вирішальне значення для економічного та соціального життя, для способів виробництва знання, а також для характеру трудової діяльності людини набуває становище нового соціального укладу, що базується на телекомунікаціях. Відбувається революція в організації та обробці інформації та знань, в якій головну роль грає комп'ютер. Велике значення має якість інформування, яке передбачає своєчасність, повноту, всебічність і достовірність наявної інформації.

Забезпечення цих факторів є запорукою адекватної поведінки людини. Разом з цим, якщо не виконується хоча б одна із вимог до інформації, адекватність оцінки ситуації людиною гарантувати не доводиться. До того ж, якщо інформація містить грамотно продуману та організовану дезінформацію, яка є правдоподібною, людина може приймати рішення, адекватні змісту наявної інформації, але не адекватні реальній ситуації. За допомогою навмисно спотвореної, вибірково неповної інформації та цілеспрямованої дезінформації можна впливати не лише на рішення, що приймаються людиною, та на її поведінку, але й на систему цінностей, духовні і матеріальні інтереси і потреби, релігійні та філософські погляди тощо, корегуючи їх в бажаному напрямку, тобто на формування її як особистості. Тут варто згадати про теорію автономії особистості, в основі якої лежить ідея І. Канта про моральну автономію особистості. Над нею працювали вчені Дж. Дворкін, Г. Франкфурт, Дж. Крістмен.

В інформаційному суспільстві виникає загроза особистісної автономії, так як носії інформації зможуть маніпулювати даними. Потрібно звернути увагу на важливе досягнення цієї теорії: акцент на внутрішньому аспекті свободи людини. Людині пропонується дистанціюватися від таких впливів з боку засобів масової інформації, за допомогою яких здійснюється маніпуляція людьми, формуються шкідливі потреби, надумані переконання, владні структури, виробничі монополії, політичні угруповання та ін. Позитивне значення теорії автономії саме і полягає в тому, що людині пропонується взяти відповідальність за свою долю і тим самим отримати справжню, а не уявну свободу².

У сучасних умовах спостерігається активна розробка та впровадження новітніх форм,

способів і технологій інформаційно-психологічного впливу на свідомість, психологію та поведінку людини. До таких джерел, каналів і технологій можна було б віднести: засоби масової інформації і спеціальні засоби інформаційно-пропагандистської спрямованості; глобальні комп'ютерні мережі та програмні засоби швидкого поширення в мережах інформаційних і пропагандистських матеріалів; засоби створення віртуальної реальності.

Інформаційне суспільство створює умови, за яких відбуваються деякі зміни у взаємодії медицини та соціуму, відбувається заміна медичної моделі на соціальну або гуманістичну з активним суверенним пацієнтом. Зростають тенденції критичної рефлексії відносно тотальності медичного диктату, з'являються приклади дискредитації медицини, можливість її критики. Монополія класичної медицини на проблему «здоров'я/хвороба» руйнується неklasичними варіантами: нетрадиційною, альтернативною, східною медичною; медицина стає інтердискурсивною, відкритою до нових практик: голковколуювань, фітотерапії, гомеопатії тощо, інформацію про які люди в переважній своїй більшості отримують із засобів масової інформації, Інтернету. Тому з початку ХХІ ст. починає успішно функціонувати індустрія здоров'я, виникнення якої можливе лише за умов наявності віри в цінність товару або послуги, виробництвом якого займається реклама, яка дуже швидко в умовах постіндустріального (інформаційного) суспільства знаходить свого масового споживача³.

Потреба підтримання та збереження людського здоров'я наділяє сьогодні медицину великим потенціалом у залученні нових сфер буття сучасної людини до галузі медичного контролю. Сучасна людина прагне здобути здоров'я якнайшвидше і без надмірних зусиль. Темп життя не дозволяє їй витратити час для пошуку духовних витоків власних недомогань. Незважаючи на це, як зазначає Д. Франкл, «будь-яке дослідження соціальної реальності людей, зовнішніх умов їх існування і відповідних умов їх реакцій показує, що ці умови створюють самі люди, і, більше того, роблять це у значній мірі несвідомо, а потім опиняються в залежності від створених ними ж умов»⁴.

Інформаційне суспільство надає можливість людині зрозуміти, що фінансова свідомість сучасної цивілізації схиляє її до розкриття сущого тут і зараз. Це ілюструє появу нового типу духовності, у контексті якого

формується і розвивається особиста духовна самосвідомість, що виникає при переживанні людиною тілесних хвороб, вона знаходить медико-біологічні засоби позбавлення себе від страждань. Людина шукає причини всього в зовнішньому світі, а не всередині себе. Дуже часто людина задовольняється тією інформацією, якою переповнені засоби масової інформації з метою пошуку шляхів якихось нових з надією на їх ефективність методів оздоровлення.

4. Свобода особистості в інформаційному суспільстві та проблема медикалізації. Вільний, необмежений доступ до відкритої інформації приводить до свободи особистості, до можливості людини самій думати, оцінювати інформацію і приймати рішення.

Сьогодні у суспільстві під дією інформаційних технологій спостерігається процес, який отримав назву «масова медикалізація буденної свідомості». Встановлено, що медикалізація є соціокультурним феноменом, який містить у собі єдність взаємодії людини та медицини на духовному рівні, у процесі чого змінюється світогляд людини, її ставлення до своїх хвороб, до самої себе та інших людей у соціальному бутті. Цей термін має відповідний підтекст, суть якого полягає у тому, що сучасна медицина претендує на зміцнення суспільства від усіх проблем, включаючи вандалізм, алкоголізм, гомосексуальність, політичну девіантність, достатньо лише визнати їх «хворобами». Термін «медикалізація» застосовується тими критиками сучасної медицини, які стверджують, що лікарі мають вагомий політичний вплив на ті питання, в яких вони насправді не компетентні⁵.

У найзагальнішому вигляді медикалізація - це процес, у ході якого людське життя розглядається переважно як медична проблема, наслідком чого є самоусвідомлення людиною себе пацієнтом. Сьогодні проблеми здоров'я, дитинства, сімейних відносин, страждання, сексуальності, проблема наркотичної залежності, навіть такі проблеми, як душевні недомогання, людські відносини та інші підпадають під процес медикалізації. Таким чином, людина при перших же натяках хоча б на деяку фізичну слабкість чи якусь проблему в житті йде до лікарів, які покликані цю слабкість ліквідувати. Російський дослідник В. Лехцієр констатує: «Пастка медикалізації полягає у тому, що шлях до тіла-без-болі, до життя без патології окреслений через автопатологізацію, через пацієнтську самосвідомість, підвищену стурбованість за своє здо-

ров'я і, як наслідок, залежність від медичного знання»⁶.

У цьому ракурсі актуалізується проблема свободи людини як духовної цінності. Буття феномена свободи стає залежним від медичного знання, яке ігнорує потенціал духу людини для боротьби з хворобою або з іншим феноменом, котрий завдяки медикалізації вважається патологією. Виходить, медикалізація віддаляє людину від самої себе, від самоаналізу, упорядкування свого внутрішнього світу, зміщуючи положення рівноваги на користь професіоналів, які готові слухняно прожити життя пацієнта за нього, таким чином відбираючи в нього самого можливість духовного саморозвитку і самозростання.

У медикалізації завжди є зацікавлені сторони. Виходячи з існування двох протилежно направлених типів медикалізації, можна зробити висновок, що в центрі даного співвідношення лежить феномен свободи. Наприклад, медичний діагноз може врятувати підсудного від суду, перетворюючи його на неосудного завдяки постановці психопатологічного діагнозу. Або медично визнаний діагноз хвороби (навіть симульованої) є причиною для відкомісування призовника. Отже, з позицій онтології духовного констатуємо взаємозв'язок самомедикалізації з індивідуальною свободою, моральною та правовою сферою суспільної свідомості у соціальному бутті людини. З іншого боку, важливим інструментом для соціальної ізоляції «нестандартних» людей стала медикалізація психологічних особливостей людини, що проявилась в психіатрії. Причому госпіталізація психічно хворого, як відомо, часто здійснюється без його персональної згоди. Процес медикалізації будучи, з одного боку, залежним від системи моральних уявлень у суспільстві, здатний трансформувати духовно-моральну сферу суспільної свідомості, змінюючи параметри соціального буття як хворих, так і здорових членів суспільства.

Додатковим фактором, що сприяє даному процесу, можна назвати те, що «філософія здоров'я, що лежить в основі традиційної медицини, походить від загальноприйнятого в науковому співтоваристві розуміння фундаментальних законів буття і уявлень про людину, у якій фізичне визначає психічне, а думка розглядається як функція мозку. Основа всього – матерія, фізична, фізіологічна тілесність»⁷.

Людина наділена особливою рисою – здатністю до духовно-морального само визначення, в якому сам феномен вибору

відіграє вирішальну роль, оскільки допомагає людині підвестися над обставинами, вийти за межі безпосередньої необхідності, яка скерована цими обставинами. Вибір стає стрижнем людської моральності, а міра моральної свободи вибору, прийняття чи неприйняття зовнішніх умов свого існування і внутрішніх засад поведінки виступає одним із найсуттєвіших чинників у духовному житті людини, у її моральній культурі.

Моральність завжди звернена до свідомості й волі людини та передбачає її здатність "переступити свої межі", "панувати над самою собою". Таким чином, передбачається певна свобода особистості у моральному виборі. Але така свобода вимагає абстрагування від тих історично сформованих культурних традицій, які мають визначний вплив на формування конкретної особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

- ¹ Эмюль Ж. Политическая иллюзия / пер. с фр. В.В.Лазарева. – М.: МОТА ВЕНЕ, 2003. – с.87
- ² Тоффлер О. Смещение власти: знание, богатство и принуждение на пороге 21 века. – М., 1991. – с. 54
- ³ Бурганова Л.А., Савельева Ж.В. Медикализация и экзистенция здоровья в рекламной коммуникации. – Социологические исследования, № 8, 2009. – М.: 2009. _ с. 102
- ⁴ Франкл Д. Археология ума: монография – М.: АСТ: Астрель, 2007. – с. 13
- ⁵ Социология: Энциклопедия / Сост. А.А. Грицанов, В.Л. Абушенко, Г.М. Евелькин, Г.Н. Соколова, О.В. Терещенко. – М.: 2003.
- ⁶ Лехциер В. Л. Эффекты медиализации и апология патоса. // Топос, 2006. – № 1. – с.117
- ⁷ Панова Е. Л. Медиализация здоровья: иллюзия, способная разрушить человека [Электронный ресурс] / Евгения Львовна Панова // Философия и культура. – 2012. – с.111

Bezarova G.I. SOME PROBLEMS OF PERSONALITY FORMATIONS OF DOCTORS IN INFORMATION SOCIETY CONDITIONS

The author tries to analyze the humanistic features of the information society, determining the place of the individual, including the doctor's personality in the new conditions. Attention is drawn to the fact that the person in front of a choice problem, implementation of which attempt to give an opportunity to demonstrate a personality and personal identity, which fully applies to the doctor's personality. Analyzed

socialization process of medicine, the degree of its impact on different spheres of society. In the article, considerable attention is given the basic problems of the individual in the information society: interpersonal problems and changes the inner world of person; valuable orientations of the person, including a doctor; information and information-psychological security; personal integrity in the Information Society and the problem of medicalization.

Attention is drawn to the fact that in modern conditions there are some changes in the interaction of medicine and society. Increasing trend of critical reflection concerning the total medical dictation. The monopoly on the problem traditional medicine "health / disease" non-classical is destroyed by its variants.

The author makes an attempt to define the role of a doctor in a modern information society.

Key words: information society, personality, interpersonal relationships, values, the spiritual freedom, traditional and alternative medicine, medicalization.

УДК [165.43:316.75]:791.234

Богдан СТРИЛЬЧИК, Богдана МАНЧУЛ,
Чернівецький національний університет
ім. Ю. Федьковича,
Чернівці (Україна)
danam@ukr.net
bstrilchik@gmail.com

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ВІРИ ТА
ІДЕОЛОГІЇ У КІНОТРИЛОГІЇ
КРИСТОФЕРА НОЛАНА «THE DARK
KNIGHT TRILOGY»

Ключевые слова: *філософія фільма, идеология, вера, дисципліна, релігія, паноптикум.*

Стрильчик Б., Манчул Б. Взаимосвязь веры и идеологии в кинотрилогии Кристофера Нолана «The Dark Knight Trilogy».

В статье рассмотрено кинотрилогию Кристофера Нолана «The Dark Knight Trilogy» как объект идеологического и психоаналитического дискурса. Выявлены основные особенности режиссерской манеры Нолана, мотивировано целесообразность рассмотрения его трилогии в философском ключе, обозначено понятие «идеология» и «вера», конфликты и компромиссы между ними в фильме в интенциях и символических поступках главных и второстепенных персонажей – Бэтмена, Джокера, Бейна, Харви Дента, доказано актуальность рассмотрения супергероя как репрезентативной модели религиозного лидера.

Постмодерний етап розвитку цивілізації, який визначає деконструкцію існуючих шкіл і напрямів мистецтва, моралі та етики тощо задає новий ракурс пошуку філософських досліджень культури. Насамперед йдеться про «неопрацьованість» філософами сучасних форм мистецтва з різних причин, починаючи від визнання існуючого арт-простору за «фальшивий» і завершуючи характерним, зокрема, для пострадянського простору консерватизмом та ретроградством.

Кіно, яке з'явилося наприкінці XIX століття, сприйняло найвищі цінності гуманістичної культури того часу, у яких постулювалася увага до індивідуальності людського досвіду, до детального та пильного вживлення у життєві обставини. Сьогодні технічний розвиток та поява нових візуальних форм демонстрації реальності часто виражається у її конструюванні за допомогою критеріїв ілюзорності та у смислового наповненні, досить часто позбавленому не лише моральної та ідеологічної компоненти, а й ознак подібності до життя.

«Оскільки філософія після своєї смерті розлита по всьому простору культури, то чому б не знайти її в кіно?» – ось гіпотетичне питання Дельоза², яке мотивує дослідження кінематографа філософією.

Окрім фундаментальної духовної праці Жюльєн Дельоза «Кіно», «Семіотики кіно» Юрія Лотмана, ряду публіцистичних та філософських проєктів Славоя Жижека, книг західних авторів теорії та історії кіно (Вейцман, Базен, Беньямін), збірників філософських нарисів (El Topos, Philosophy of the Film, Film-Theory, Film-Philosophy), кіно постає предметом дискусій та досліджень як професіоналів, так і аматорів.

Актуальність статті визначається тенденційною відповіддю на запит української ноосфери про конституювання окремої галузі філософського знання – філософії кіно і відбивають у собі процеси утворення комбінованого методу дослідження цього явища – психоаналітико-соціокультурного. Актуалізація проблеми співвідношення дійсності та реальності, що відтворена кінематографом (*екранної* реальності), проблеми формування та конструювання останньої виражальними можливостями кіно як засобу впливу на глядача та на діяльність його свідомості проявилась особливо гостро в сучасну епоху. Для нинішнього етапу гуманітарної рефлексії звернення до аналізу кіно – як до особливої сфери, яка задає напрямок розвиткові культури у XX столітті, – зберігає особливу актуальність. Виникнення кінематографа і потім кожен етап його розвитку, поява та послідовне нарощування засобів його виразності

ніби вели за собою здатність людини до пізнання та відкриття нових культурних світів, збагачуючи його щоразу новим "інструментарієм". Окрім цього, розповсюдження засобів передачі візуальної інформації, формування візуального, екранного типу культури і поява таких явищ, як комп'ютеризація, інтернет та пов'язана з ними віртуальна реальність, робить проблему осмислення, формування та конструювання реальності ще важливішою та складнішою.

За мету взято спробу проаналізувати кінотрилогію Крістофера Нолана «The Dark Knight Trilogy» як об'єкт ідеологічного та психоаналітичного дискурсів для досягнення ефекту філософсько проінтерпретованого явища культури, розуміння якого вирізнятиметься від поверхневого, сприйнятого «рядовим реципієнтом».

Поетика кіно Крістофера Нолана є наочним прикладом для демонстрації і «філософського розтину», оскільки поєднує в собі найновіші досягнення жанру і техніки (індустрія), використовує класичні і новаторські сценарні ходи, акторську майстерність (кіномистецтво), намагається рефлексувати на теми, які визнано як стрижневі у філософії (буття, людина, світ, мислення) та психології (пам'ять, сон, афекти, психокомплекс). Скомпонована таким чином, архітектура фільму Нолана провокує кінокритиків і філософів кіно розглядати її в межах однієї із ключових проблем філософії культури, особливо на постмодерному етапі – в конфронтації (діалозі) масової та елітарної культури.

Славою Жижек у «Кіногиді збочення» нашттовує на думку, що фільми не висловлюють закінченої думки (відповідно і не є носіями мислення, за феноменологічною концепцією, зокрема Жюльєн Дельоза), а, навпаки, у незавершеності вони провокують бажати (у психоаналітичному сенсі – мислити про бажання). Крістофер Нолан екранізує сюжети, не позбавлені метафізичних розмислів, що нашттовує на думку про метахарактер його творчості.

Перш ніж перейти до розгляду Готему як алегорії ідеологічно замкнутої системи варто уточнити, в якому ключі розглядатимемо поняття ідеології. Пропонуємо визначення Славою Жижека: «Найпростішим визначенням ідеології є, можливо, відомий вислів з «Капіталу» Маркса: «Sie wissen das nicht, aber sie tun es» – «Вони не усвідомлюють цього, але вони це роблять». Сама суть ідеології передбачає свого роду вихідну, визначальну *païveté*: хибне розуміння власних передумов, своїх дійсних умов, дистанцію, розрив між так званою соціальною дійсністю і нашим спотвореним уявленням про неї, нашим усвідомленням її. Ось чому подібна «наївна

свідомість» і може бути піддана процедурі критики ідеології. Мета цієї процедури – привести наївну ідеологічну свідомість до точки, в якій вона здатна розпізнати свої дійсні умови – спотворену їм дійсність – і саме цією дією зруйнувати його»⁴.

Місто Готем ми розглядаємо як замкнуту ідеологічну систему насамперед тому, що в цьому місті будь-який персонаж, який протиставляє себе системі, автоматично стає злочинцем і ворогом. Система розподілення влади між поліцією, офіційною політичною владою і кримінальним світом у Готемі сформована так, що будь-який житель обирає одну єдиноможливу систему координат. Якщо ж відбувається відхилення від норми – Готем просто «викидає» жителів, які не задовільняють його існування. Таким чином ідеологія отримує владу і стає дисциплінарною силою. У дисциплінарному просторі кожному індивіду приписано певне місце. Але це не просто місце, а одночасно і ранг, місце в тій класифікації, яку встановлює дана дисципліна. Так, злочинців розподіляють залежно від характеру злочину, хворих – від характеру захворювання, учнів у класі – залежно від поведінки й успішності. У Готемі герої, антигерої і жителі займають свої ранги і статуси – агресора, спасителя і жертви. «Дисципліна – це мистецтво рангування і техніка організації розподілів. Вона індивідуалізує тіла, приписуючи їм певні місця, за допомогою яких вони розподіляються та включаються до системи відносин»⁸.

Якщо Готем займає позицію «спостерігача», то психіатрична клініка Аркхем стає каральною ідеологічною інстанцією усередині Готем-сіті. Тому по факту маємо втілення ідеї дисциплінарної утопії. Мішель Фуко призводить барвистий приклад «дисциплінарної мрії», в якій втілюється прагнення влади все бачити, залишаючись невидимою, і все враховувати, залишаючись анонімною. Йдеться про «паноптикум» Ермії Бенґама (кінець XVIII ст.). Паноптикум, за проектом Бенґама⁹, – це архітектурна споруда, що реалізує наступний принцип: у центрі повинна знаходитися вежа, а по периферії – кільцеподібна будівля. У вежі є широкі вікна, звернені до периферійної будови. А остання розділена на камери або кімнатки, кожна з яких простягається на всю ширину будівлі і має два вікна. Одне звернено назовні, і через нього в камеру проникає світло, а інше – всередину, до вікон вежі. Тепер досить в центральну вежу помістити наглядача, а в кожную кімнатку – засудженого, хворого, божевільного, робітника або школяра, щоб був забезпечений повний нагляд. Наглядач, завдяки проникаючому світлу,

може бачити в кожній кімнатці-камері силует людини і стежити, чи веде вона себе як годиться і чи займається запропонованою справою. Принцип темниці «перевертається». Замість позбавлення світла – постійне перебування на просвіті та під поглядом наглядача. «Бути на просвіті» – ось суть нового виду ув'язнення. Центральна вежа повинна бути розділена перегородками, щоб сам наглядач не простежувався з камер. Це пояснюється тому, що, по-перше, наглядачі – теж люди, вони можуть втомитися, відвернутися і ін., а по-друге, зовсім не потрібно, щоб спостережувані бачили наглядача. Важливо, щоб вони усвідомлювали, що в будь-яку хвилину за ними можуть стежити.

Паноптикум задуманий як пристрій, продукуючий у поміщених в нього людей свідомість того, що вони постійно під наглядом. Цим, за задумом Бентама, і забезпечується перманентність контролю, навіть якщо наглядач втомився і закрив очі. Досконалість пристроїв робить зайвим реальне безперервне підглядання. Ця архітектурна споруда покликана бути машиною для підтримки влади, не залежної від здійснюючих її конкретних осіб. Влада тут стає анонімною і безособовою. Її принципом виступає не якась певна особистість, а влада як така, що виявляється в розподілі тіл, освітлення і поглядів.

Готем і Аркхем постають як два аспекти ноланівського паноптикуму, проте для протидії ідеології режисер вводить постать Бетмена/Брюса Уейна. У фільмі «Batman Begins» головний герой ще залишається в рамках ліберального порядку: систему ще можна захистити морально прийнятними методами. Друга частина, «The Dark Knight», вже по суті є чимось на зразок нової версії вестернів Джона Форда «Форт Апачі» і «Людина, яка застрелила Ліберті Веланса». Вони добре показують, як для того щоб цивілізувати «Дикий Захід», необхідно «створити легенду», ігноруючи при цьому правду, вони демонструють, що сама наша цивілізація повинна бути заснована на брехні – для того, щоб захистити систему, необхідно порушувати правила. Славою Жижек у «Кіногиді збоченця» з цього приводу зазначає: «По-справжньому неприсмний момент, пов'язаний з «Темним лицарем», полягає в тому, що він підносить брехню до принципу організації нашої соціального та політичного життя. Наше суспільство може стабільно функціонувати, тільки якщо воно засноване на брехні. Істина, укладена в Джокері, несе з собою руйнування, розпад соціального порядку.

На шляху до фіналу брехня працює, як гаряча картопля, яку герої фільму перекидають один одному. Спочатку бреше прокурор Харві

Дент, стверджуючи, що насправді це він ховається під маскою Бетмена. Потім свою власну смерть симулює чесний поліцейський Гордон. В кінці фільму сам Бетмен бере на себе відповідальність за злочини, вчинені Дентом, для того щоб зберегти довіру громадськості в системі права. Ідея в тому, що якщо люди дізнаються, наскільки зіпсованим виявилось основоположне ядро правової системи, все почне валитися. Значить, нам потрібна брехня, щоб зберегти порядок.

У цьому немає нічого нового. Подібні судження звучали з вуст таких філософів, як Платон, Іммануїл Кант, Едмунд Берк і багатьох інших. Правда дуже небезпечна для людей, тому політик, який її усвідомлює, повинен годувати громадськість благородної брехнею»⁹.

У «The Dark Knight» координати змінюються. Суперником Бетмена тут вже є не настільки очевидний опонент, як Джокер. Це Харві Дент, «білий лицар», новий вельми агресивний окружний прокурор, офіційно призначений месник, чия фанатична боротьба зі злочинністю призводить до загибелі невинних людей, а, врешті-решт, губить і його самого. Дент немов би був таким собі аргументом самого закону на ту загрозу, яку представляв для нього Бетмен. У відповідь на самоуправство Бетмена система генерує більше самоуправство, вдаючись до насильства більшою мірою, ніж Бетмен. Отже, є і якась справедливість у тому, що, коли Уейн вирішує розповісти, що він і є Бетмен, Дент випереджає його і сам називається Бетменом – він більшою мірою Бетмен, ніж сам Бетмен. Він актуалізує спокусу порушити закон, якій Уейн ще якось міг протистояти. І коли в кінці фільму Бетмен бере на себе відповідальність за скоєні Дентом злочини (щоб врятувати репутацію народного героя, в якому втілені надії простих людей), то його вчинок є певним жестом символічного обміну ролями – адже спочатку Дент приміряє на себе особистість Бетмена, а потім Уейн – справжній Бетмен, бере на себе провину за злочини Дента.

Наступна частина трилогії, «The Dark Knight Rises», йде в цьому напрямку ще далі, вводячи персонажа Бейна, радикальнішого Харві Дента. Адже Дент теж приходиться до висновку про те, що система сама по собі несправедлива, тому, для того щоб ефективно боротися з несправедливістю, необхідно відкрито обернутися проти неї – знищити систему. Дент втратив моральні заборони і вже був готовий вико ристовувати будь-які методи для досягнення своєї мети. Поява такої фігури змінює сприйняття ідеологічної замкнутості.

Для всіх персонажів фільму, включаючи Бетмена, мораль – поняття відносне. Мораль визначається обставинами і тим, наскільки вона зручна в конкретному випадку – якщо ми стикаємося не просто з бандою божевільних гангстерів, а зі справжнім народним повстанням, тоді все дозволено заради захисту системи.

Протистояння ідеології і водночас її захист у Нолана виконує віра. Віра – це своєрідний принцип побудови соціальних груп, що відстоюють свої інтереси. При цьому слід вказати, що йдеться не про релігійну віру, а віру, дотичну до поняття надії. Надія – узагалі основоположне поняття побудови коміксного персонажа, він виступає аналогом «Бога з машини», з'являючись у найбільш складний та драматичний період і перемагаючи опонента. Для віри у перемогу добра над злом (чи іншої дуальної опозиції, залежно від ракурсу розгляду її у фільмі) необхідно формування соціального культу, підтримання ритуалів, створення символіки і легенди. Бертран Рассел висловлює таке припущення стосовно природи віри: «Ми можемо сказати, що віра є сукупність станів організму, пов'язаних між собою тим, що всі вони повністю або частково мають відношення до чогось зовнішнього»⁷. Цим зовнішнім у Готемі і виступає постать Бетмена як своєрідна трансценденція стосовно жителів.

Ми можемо навіть стверджувати, що Готем створює релігійний культ Бетмена. У найбільш критичних ситуаціях поліція використовує бет-сигнал і бет-знак для комунікації із своїм захисником, який, хоча і залишається людиною без жодних надприродних властивостей, все ще зберігає формальні ознаки месії. Насамперед, Бетмен використовує свою силу у благих намірах, він приховує свою людську ідентичність для того, щоб символ не втратив релігійної спрямованості, і насамкінець – жертвує собою заради порятунку Готему. «The Dark Knight Rises» апелює до центральної ідеї американської традиції – до ідеалу благородної самопожертви в ім'я простих людей. Немов втілення Христа – Бетмен приносить себе в жертву, щоб врятувати інших. У цьому контексті сакралізації образу Бетмена дещо некомпромісним виявляється фінал трилогії, де Бетмен і Селіна Кайл сидять у флорентійському кафе, проте думки стосовно завершення фільму залишаються відкритими і дискусійними.

Можемо простежити цілу низку паралелей між постатями Бетмена і Месії (у конкретному випадку Бетмена – Христа). Божественне походження Христа спершу здається не здатним до співставлення стосовно постаті Брюса Уейна,

але врахуємо той факт, що батько Брюса – найвпливовіша і найбагатша людина в Готемі, яка, по суті, володіла необмеженою владою. Згодом вихованням Уейна займається дворецький Альфред, у той час, коли Месію виховував вітчим Йосип. Бетмен, як вже згадувалося, виконав дві місії Месії-Христа – взяв на себе гріхи інших (Харві Дента) і своєю смертю забезпечив життя великої кількості людей. У житті обидвох фігурувало випробування пустелею – Уейн пробував в екзилі 8 років, за які він укріпив свій дух і тло, натомість ми знаємо про Христове сорокаденне випробування пустелею. Бетмен дав Селін Кайл програму «чистий аркуш» – Христос врятував жінку від побиття камінням; у католицькій традиції образ «блудниці, що кається» ототожнюється з Марією Магдалиною, а Селіна Кайл – злочинниця на шляху до добра. Бетмен вибирається з ями і з'являється Селіні Кайл («I thought you're dead. – Not yet»), Комісару Гордону, офіцеру Блейку і решті, а Христос воскресє і являється своїм учням. Поява Бетмена після «воскресіння» – на льоду, у той час, як Христос ходив по воді. Навіть смерть Бетмена супроводжується ударом ножа під ребро. Подальше гіпертрофування образу Бетмена-Месії простежується у фільмі Террі Гіліама «Zero Theorem», де з неонових вивісок звучать заклики долучатись до церкви Бетмена-Спасителя. У коміксі Френка Міллера «The Dark Knight Returns» після оприявлення Бетмена після довгої неактивності останній отримує групу прихильників, схожу до релігійних фанатиків, які називають себе «Сини Бетмена».

Яким чином ідеологія протистоїть вірі? Насамперед ідеологія декларує втаємниченість (згадуємо формулювання Маркса про її сутність), замасковані мотиви; віра ж навпаки оголяє свої мотиви і декларує свободу. Найбільшим парадоксом, з яким стикається Готем як ідеологічна система, стає Джокер. Джокер несе чисте, незаангажоване знання про цивілізацію, проте насаджує його примусово, не втілюючи жодних бажань чи інстинктів Готему-суперсистеми. Для ієрархії цінностей постать Джокера рівнозначна детонуючому механізму (у фільмі антигерой буквально використовує вибухівку, для того щоб підірвати капіталістичну основу суспільства, залежного від ідеології, звільнити його – подібну концепцію ми можемо спостерігати у книзі Чака Поланіка «Бійцівський клуб»). Якщо Бетмен постає скоріше елементом релігійної гри, то Джокер втілює ніцшеанську концепцію смерті бога у своєрідний спосіб. Формально персонаж Хіта Леджера підпадає під категорію трікстера, але переважна більшість

трикстерів займають нейтральну позицію між сторін конфлікту (соціального, економічного, політичного чи релігійного), натомість Джокер не уникає конфлікту, а створює його – конфлікт між ідеальним, задекларованим ідеологією та споживацьким суспільством і реальним, постульованим «концепцією хаосу». Усе, що потрібно Джокерові для знищення ідеологічної системи – підірвати віру в можливість її виконання із середини. Конфлікт між Бетменом і Джокером не може мати свого завершення, оскільки у будь-якому випадку позиція антигероя коміксів DC зводиться до протистояння із Бетменом і повернення його до «чистої» реальності, незаангажованої ідеологічно, останній же не просто стоїть на варті системи, а постає її релігійною підпорою.

Як бачимо, ідеологія та віра в Готемі як замкнутій системі перебувають у неперервній сутичці, що реалізується у реальних сутичках між персонажами, що втілюють у собі ідеї перпендикулярних філософських модусів. У полярній опозиції Бетмен-Джокер моральність визначається для першого як фактор гуманізації, для другого гуманізація викликає відторгнення самосвідомості і моральності. Парадокс, який створює хаос, полягає в тому, що і супергерой, і суперзлодій є оказіональними утвореннями стосовно ідеологічних системи і суперсистеми Готема загалом: як дихотомічні втілення своєрідного порядку і своєрідної анархії, що відрізняються інтенцією до підстановки усіх імперативів під прокрустове ложе справедливості. В опозиції Бетмен-Дент визначається ідеологічне як основа ідентифікації та подвійної ідентифікації, ідеологія як сукупність неправдивих свідчень, брехні та обману задля захисту системи і правда як руйнівник будь-якої ідеологічності. У сутичці Бетмен-Бейн розглянуто крах і воскресіння системи, можливості її відновлення. В останній висловлено також цікаву думку про те, що відновлена система із пам'яттю про жертвовність стає сильнішою і замкнутішою, ніж до цього. Таким чином конфлікт ідеології та віри-1 (віра на сторожі ідеології) з вірою-2 (віра як надія і правдиве бачення) не завершено у кінотрилогії «The Dark Knight Trilogy», глядач повинен сам визначитись із орієнтирами і пріоритетами.

Загалом же аналіз кіно спонукає не лише до осмислення онтологічного та аксіологічного статусів реальності, яку конструює кінематограф, до дослідження віртуальних та масмедійних реальностей, а й до розуміння їхнього впливу на діяльність свідомості, яка споглядає витвори мистецтва.

ЛІТЕРАТУРА:

1. El topos: Как возможна философия кино? Исследования. Интервью. Эссе. Переводы. Кинотексты / редкол.: Д. Петренко, Л. Стародубцева. – Х.: El Topos Cinema Club Foundation, 2009. – 229 с.: ил.
2. Делез Ж. Кино: Кино 1. Образ-движение. Кино 2. Образ-время / Ж. Делез; пер. с фр. Б. Скуратова. – Москва : Ad Marginem, 2004. – 622 с.
3. Делез Ж. Что такое акт творения? / Ж. Делез // Эстетика без искусства? Перспективы развития. – СПб. – 2010. – С.184-199.
4. Жижек С. Возвышенный Объект Идеологии / С. Жижек. – М.: «Художественный журнал», 1999. – 235 с. – С. 35.
5. Куренной В. Философия фильма: упражнения в анализе / В. Куренной. – М.: Новое литературное обозрение, 2009. – 224 с.
6. Метц К. Воображаемое: психоанализ и кино / К. Метц. – Санкт-Петербург : Изд-во Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2010. – 334 с.
7. Рассел Б. Человеческое познание: его сфера и границы. / Рассел Б. [пер. с англ. Н. В. Воробьева]. – М.: ТЕРРА – Кн. клуб: Республика, 2000. – 388. – С. 168. с.
8. Сокулер З.А. Концепция «дисциплинарной власти» М. Фуко // Сокулер З. А. Знание и власть: наука в обществе модерна. – СПб.: РХГИ, 2001.– С. 58–82. – С. 63.
9. Bentham, Jeremy. Panopticon (Preface). In Miran Bozovic (ed.), The Panopticon Writings, London: Verso, 1995, 29-95.

Кінофільми:

- I. Batman Begins (Cristopher Nolan, 2005)
- II. The Dark Knight (Cristopher Nolan, 2008)
- III. The Dark Knight Rises (Cristopher Nolan, 2012)
- IV. The Pervert's Guide to Cinema (Sophie Fiennes, 2006)
- V. The Pervert's Guide to Ideology (Sophie Fiennes, 2012)

Stril'chyk Bohdan, Manchul Bohdana. INTERCONNECTION OF FAITH AND IDEOLOGY IN CHRISTOPHER NOLAN'S TRILOGY "THE DARK KNIGHT TRILOGY".

The article reviews Christopher Nolan's trilogy «The Dark Knight Trilogy» as an object of ideological and psychoanalytic discourse. It explores the main features of Nolan's direction manner, the appropriateness of analysis of his trilogy in a philosophical vein, the definitions of notions «ideology» and «faith». The research studies the conflicts and compromises between the main

notions in intentions and symbolic actions of major and minor characters of the film, namely, Batman, Joker, Bane and Harvey Dent. The article also proves the urgency of consideration of a superhero as a representative model of a religious leader.

Postmodern stage of civilization, which defines deconstruction of existing schools and trends of art, morality and ethics sets a new angle of philosophical research culture. One of the main problems are forms of modern art that are not yet "revealed" by philosophers for various reasons, ranging from the recognition of the existing art space as "false" and ending with characteristic particular to the post-Soviet conservatism and retrogradism. "Though philosophy after its death poured over the entire space of culture, why not find her it in a movie?" - That's a hypothetical Deleuze's question that motivates philosophy to study cinema.

In addition to the fundamental spiritual work of Gilles Deleuze "Cinema", "Semiotics of Cinema" Yuri Lotman, number of journalistic and philosophical projects by Slavoj Zizek, books by Western authors on theory and history of cinema (Weizmann, Bazin, Benjamin), a collection of philosophical essays (El Topos, Philosophy of Film, Film-Theory, Film-Philosophy), the movie raises a matter of debate and research interesting for both professionals and amateurs.

Keywords: film philosophy, ideology, faith, discipline, religion, panopticon.

ПСИХОЛОГІЯ

УДК 378.016:316.6

Ніна ЗОРІЙ,
Буковинський державний медичний
університет,
zoryj@bsmu.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕРЦЕПЦІЇ В СОЦІАЛЬНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

Ключевые слова: *социальная перцепция, социальная психология, социальное познание, критериев целостности личности.*

Зорій Ніна. Особенности изучения социальной перцепции в социальной психологии

В статье рассмотрены реализацию механизмов социальной перцепции учитывая социальные условия личности информационного общества. Обоснованные методологические проблемы изучения социальной перцепции в социальной психологии с точки зрения социального познания и с целью определения критериев целостности личности.

В контексте изучения данной проблемы затронут вопрос поиска нормы «справедливости» на фоне развития современного информационного общества, что, соответственно, определяет условия формирования образованного духовной личности, которая бы обеспечила в будущем реализацию принципа справедливости.

Постановка проблеми. Спілкування є особливим способом існування індивіда як спосіб взаємовідносин між іншими індивідами. Воно передбачає таку взаємодію, що забезпечує обмін думками, інформацією, досвідом тощо і проявляється також на особистісному рівні та забезпечується засобами, які реалізують відповідні цінності, установки, правила¹. А оскільки особистість є багатоскладовим та багаторівневим в психології, проявляється в системі конкретних суспільних, культурних, історичних, вітальних відносин і формується в процесі свідомої продуктивної предметної діяльності, міжособистісного спілкування та життєдіяльності, то є потреба розкрити стрижневі поняття, що забезпечують самодостатність та цілісність особистості.

Виникнення та успішний розвиток між особистісного спілкування можливий тільки тоді коли між учасниками його існує взаєморозуміння. Соціальна перцепція – одне з найважливіших понять соціальної психології, оскільки саме вона це забезпечує. Перцепція є фрагментом цілісного процесу пізнання та суб'єктивного усвідомлення людиною світу. Унікальність психології проявляється в дослідженні суб'єктивного відображення людиною реального світу, в якому велике значення відіграє соціальна перцепція, що специфічно під-

креслює неповторність кожної особистості. Поняття соціальної перцепції розкриває механізми та феномени сприйняття, зокрема, воно включає процес сприйняття поведінки іншої людини; інтерпретацію сприйнятої поведінки в термінах причин поведінки і очікуваних наслідків; емоційну оцінку; побудову стратегії власної поведінки. Завдяки цьому формується цілісна картина сприйняття людиною світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спілкування як поняття в межах традиційної вітчизняної психологічної школи віддзеркалювало яскраво виражений характер ідеології і тлумачилося через категорію діяльності як основний методологічний принцип. Безперечно, методологічне значення категорії діяльності є великим і вклад науковців та розробників даної теорії в розвиток психологічної науки є предметом обговорення багатьох сучасних наукових форумів та наукових дискусій. В контексті даної проблематики методологічний принцип діяльності в певній мірі забезпечував наукове тлумачення різних аспектів спілкування, зокрема: засновник культурно-історичної школи в психології, на якій базується психологічна теорія діяльності Л.С. Виготський, основоположник основного принципу єдності свідомості та діяльності С.Л. Рубінштейн, розробник нового методологічного прин-

ципу психологічної науки – детермінізму та ін.² Особливий інтерес складають дослідження відомого психолога, дослідника теорії пізнання Г.М. Андрєєвої, яка намагалася опосередковано визначити термін «взаємодія» як спосіб розвитку індивідів в процесі спілкування³. Оскільки в минулому вітчизняна психологія в процесі дослідження враховувала психофізіологічні чинники, то це відповідно розкривало проблему взаємозв'язку спілкування та психічних процесів. В.М. Мясіщев прийшов до висновку, що сутністю людини є ланцюг суспільних відносин і роль спілкування є надзвичайно потужною.

На думку багатьох дослідників соціальна взаємодія займає центральне місце в соціальній психології. Значна доля поведінкових реакцій кожного індивіда обумовлена теперішніми чи колишніми взаємодіями, що своєю чергою призводить до методологічної залежності тлумачення соціальної перцепції в контексті інтерактивного аспекту спілкування⁴.

Цікавим аспектом даної проблеми є те, що соціальна перцепція на даному етапі розвитку психології є поняттям категоріально невизначеним, оскільки не є ключовим в зарубіжній психології, в переважній більшості вона поглинається психологією впливу та соціального пізнання. Р. Чалдіні, зокрема, виокремлює механізм дії, засоби впливу та пропонує методи регулювання та контролю у взаємовідносинах людей⁵. Цікавою є схема аналізу соціального впливу С. Московічі⁶, відповідно до якої розкривається процес взаємодії меншості та більшості, а також в сферу предмету соціальної психології вноситься етичний аспект соціальної взаємодії. Отже, в більшості наукових джерел соціальна перцепція обґрунтовується з різних точок зору, без визначення перцептивного аспекту спілкування.

Формулювання цілей та виклад основного матеріалу. Сприйняття людиною світу зумовлене об'єктивізацією оточуючого середовища та суб'єктивним досвідом. Феномен суб'єктивного відображення, що є основним питанням психології, завершується формування цілісного образу, який стає ще однією канвою до народження нового типу поведінки в тій чи іншій життєвій ситуації. На фоні буденної психології виникають питання, наприклад, чи можна вважати спотвореним сприйняття реальності в сутінках, коли раптом в нашій уяві виникають страхітливі образи або прояв певного виду емоції неадекватної щодо моральних норм суспільства. В певній мірі інтерпретація поведінки іншої людини залежить від власного

суб'єктивного досвіду. Яким чином в соціальній групі сформувати позитивний чи негативний досвід знову ж таки з точки зору соціальної норми та відхилення? Які чинники суб'єкта впливають на емоційний стан під час спілкування, що призводить до агресії, депресії, ейфорії тощо? Стратегія власної поведінки не може вибудовуватися в нормі, якщо вона постійно спілкується на межі соціальної норми в суспільстві. Науковий світ знає багато експериментів, які проводилися в психологічних лабораторіях, де можна було спостерігати добропорядних громадян, що проявляли жорстокі форми поведінки по відношенню один до одного.

Наше суспільство, переживаючи економічну та соціальну кризу створює передумови «пошуку справедливості». Взаєморозуміння вибудовується на компромісах відповідно до загальнолюдських принципів соціальної справедливості.

Феномен „віри в справедливий світ” був відкритий в 60-ті роки ХХ століття канадським соціальним психологом М. Лернером, який обґрунтував теорію справедливого світу, що є відображенням світогляду людини. Але ця віра є психічною потребою, тобто вона проявляється в природному бажанні вірити в справедливий світ. Відповідно відносно благополуччя інших (більшості) вимагає виправдання других (меншості). Віра в „справедливий світ” дозволяє людині, яка досягла певного матеріального благополуччя усвідомити, що весь матеріальний добробут нею зароблений і заслужений. Кожен отримує те, чого він гідний: адже світ справедливий⁷. Знову ж таки в економічно-стабільному суспільстві соціальною нормою є відносно благополуччя більшості людей, що включає певний рівень матеріальних та духовних благ, де в певній мірі створені умови для реалізації принципу справедливості. В нашому ще, на жаль, пострадянському середовищі, де почуття справедливості патологізовано «суспільством соціальної рівності» аномальним є те, що більшістю є обділені (навіть не за принципом матеріального достатку) люди, які вважають світ абсолютно несправедливим, тим не менше варто одному з них вирватися з «більшості» в «меншість», як його світобачення перетворюється на споживацьке і справедливе тільки по відношенню до себе за принципом: «Кожен має те, що Сам заробив». Багато протестуючих людей в українському суспільстві висловлювали своє невдоволення новою владою по причині руйнації старих тіньових умов заробляння

грошей та кар'єрного зростання. Новий пошук справедливості, будується на старих принципах мізерної багатой меншості та майже бездуховної, злиденної більшості. Отже, ми у своєму нестримному бажанні відшукати справедливість перебуваємо в суспільстві «неправедних» людей з тими ж амбіціями щодо справедливості і несправедливості, що і у всіх. Суспільство перестає розвиватися, оскільки його члени тратять своє життя на встановлення норми справедливості. Закономірним у розвитку суспільства є формування освіченої духовної особистості, яка б забезпечила в майбутньому реалізацію принципу справедливості. Все це потребує подальшого глибокого соціально-філософського та соціально-психологічного аналізу даної проблеми.

Безперечно, розчарування з приводу несправедливості інших до себе показник порушення цілісності особистості. Загалом, пошук справедливості відбувається у соціально-нестабільному суспільстві і так чи інакше призводить до багатьох психологічних проблем, які пропонується розв'язати при допомозі прикладної психологічної літератури на кшталт: «Як стати багатим та успішним?» тощо. І мізерна кількість щодо сенсу свого існування, духовності, освіченості. Таким чином, особистість втрачає свободу та унікальність та самодостатність.

У соціальній психології вивчення поведінки партнера-спостерігача, яка впливає на адекватність сприйняття опрацьована досить широко – стать, вік, професія, індивідуально-типологічні властивості, самооцінка, установка, закономірності сприймань тощо (Мелібрда Е., Брушлінський А.В., Бодалев А.А., Абульханова-Славська К.А., Табунська В.А.). У зв'язку зі збільшенням інформативно-перцептивного поля людини, змінюються багато психологічних явищ у просторі русі і часі. Індивідуальне знання про світ переповнене різноманітними інструкціями, правилами, кодексами, порадами, недійсними штампами суспільства, ненадто переобтяженого моральними нормами та цінностями. Актуальність проведення теоретико-методологічного аналізу механізму соціальної перцепції полягає не у визначенні системи поведінкових реакцій, а в обґрунтуванні особливостей цілісного сприйняття людиною реальності в просторі і часі, оскільки сучасна людина переобтяжена великою кількістю перцептивних зв'язків, і важливим є саме вивчення деструктивних за своїм впливом на поведінку людини. Психологі-дослідники мають справу не з теоретичним

конструктом людини, а з особистістю, що вибудовує свій внутрішній світ, осмислює свої вчинки, конструює майбутнє. Природно, що кожна така особистість намагається досягти благополуччя та психологічного комфорту, але одні цього досягають, а інших спіткає доля переживань, невдач та життєвих потрясінь. І як би людина не ідеалізувала власне життя на стереотипах досконалості, благополуччя, інтелектуальності, вона залежить від інших людей, оскільки саме від них, від усвідомлення причин їхньої поведінки залежить щастя чи нещастя кожного з нас.

Психологи В.С. Агєєв та Г.М. Андрєєва визначають проблему термінології „перцепція”, сприйняття, оскільки, на їхню думку, виявлене в експериментальних дослідженнях розмаїття характеристик процесу формування образу іншої людини або групи важко вкладається в традиційне розуміння перцептивного процесу⁸. Відповідно є потреба в обґрунтуванні насамперед категорії соціального пізнання, що відповідно дасть можливість методологічно визначити коректність вживання термінології та визначення нової парадигмальної концепції щодо процесу соціального пізнання.

На сучасному етапі розвитку психологічної науки дослідники звертають увагу в контексті соціальної перцепції на вивчення маніпуляції як виду психологічного впливу. У зв'язку з тим, що маніпуляція є ще мало вивченою з точки зору соціально-психологічної теорії та практики.

Проблемою маніпулятивної поведінки займалися як зарубіжні, так і вітчизняні дослідники. Серед них Р.Е. Гудін, О. Йокояма, У. Рікьор, Е. Шостром, Р. Міллер, Р. Чалдіні, Ф. Зімбардо та інші. Так, Е.Л. Доценко визначив саме поняття маніпуляції, Е. Шостром визначає передумови виникнення маніпуляції, М.Р. Бітянова визначає негативний аспект маніпуляції в міжособистісних стосунках в процесі спілкування. Недостатньо вивчені причини виникнення маніпуляції в соціальній перцепції. В певній мірі суспільство мимоволі заохочує маніпулятивну поведінку як швидкий шлях до досягнення мети.

Висновки. Соціальна перцепція потребує вивчення з точки зору соціальної норми та відхилення, оскільки суб'єктивний досвід формується насамперед в природних умовах середовища людини, які „нормуються” суспільством, в якому вона живе, за принципами соціальної справедливості даного суспільства.

Процес соціальної перцепції вимагає методологічного обґрунтування в категоріях: су-

б'єкт, об'єкт та ситуація сприйняття, а також термінологічного у визначеннях „соціальна перцепція” та „сприйняття” і відповідно до цього теоретичного та концептуального розв'язання процесу соціального пізнання.

З метою визначення психологічних характеристик людини за певною фізіогномічною характеристикою з точки зору соціальної перцепції є потреба в методологічному обґрунтуванні фізіогноміки в ракурсі соціальної психології її предмету, завдань та методу.

Процес соціальної перцепції вимагає вивчення та врахування етнопсихологічних, соціально-економічних особливостей суспільства з метою визначення основних характеристик психічної цілісності особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

- ¹ Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни. – М.: Мысль, 1991. – С. 167.
- ² Выготский Л.С. Собр. Соч.: в 6 т. – М.: Педагогика, 1982. – Т.2. – С. 3-361.
- ³ Андреева Г.М. Социальная психология. – М.: Аспект-пресс, 1997. – 376 с.
- ⁴ Социальная психология в трудах отечественных психологов / Сост. И общая редакция А.Л. Свенцицкого. – СПб: Питер, 2000. – 512 с.
- ⁵ Майерс Д. Социальная психология / перев. с англ. – СПб.: Питер, 1996. – 684 с.; Социальная психология: Хрестоматия. – М.: Аспект, Пресс, 2003. – 475 с.
- ⁶ Московичи С. Век толп. – М., 1998.
- ⁷ Семечкин Н.И. Социальная психология: Учебник. – Ростов н/Д: «Феникс», 2003. – 608 с.
- ⁸ Социальная психология: Хрестоматия. – М.: Аспект, Пресс, 2003. – С. 241 – 242.

Zoriy N. PECULIARITIES OF INVESTIGATION OF SOCIAL PERCEPTION IN SOCIAL PSYCHOLOGY

The article discusses the implementation of mechanisms of social perception in consideration of the social conditions of the individual information society. The methodological problems of studying the social perception in social psychology have been grounded in terms of social cognition aiming to determine the integrity of the individual criteria.

There have been indicated that the concept of social perception reveals the mechanisms and phenomena of perception, including the process of perception behavior of another person; inter-

pretation of behavior in terms of perceived causes of behavior and expected outcomes; emotional evaluation; building strategies and behavior, all this formsng a complete picture of human perception of the world. Social perception at this stage of development of psychology is the notion categorially uncertain, because it has no key position in foreign psychology, the vast majority of it being absorbed by the psychology of influence and social cognition.

In the context of study of the problem there has been raised the the question of investagation of the norm of "justice" on the background of a modern information society, which, respectively, determine the conditions of formation of enlightened spiritual personality that would ensure the future implementation of the principle of justice.

Key words: social perception, social psychology, social cognition, personality's integrity criteria.

Józef PODGÓRECKI

Janusz ROPSKI

University of Opole,

Opole (Poland),

podgorecki@uni.opole.pl

COMMUNICATIVE COMPETENCE

Ключові слова: міжкультурна комунікація, освіта, конфлікт, культура, комунікативна компетентність

Подгорецькі Йозеф, Ропські Януш. Комунікативні компетенції.

У статті представлені найбільш значущі фактори, які впливають на міжособистісні та групові комунікації в полікультурному середовищі в галузі освіти. Тут підкреслено як основні теорії міжкультурної комунікації та їх ефективність, так і ті теорії, які вирішують проблеми подолання конфліктів у міжкультурному середовищі. У наш час, коли необхідно працювати в мультикультурному середовищі, комунікативні навички стають все більш важливими. У роботі викладача культурна обізнаність та усвідомлення відмінностей між націями і культурами має важливе значення. Ці навички особливо потрібні тоді, коли є необхідність уникнути або подолати можливі проблеми, конфлікти. Автор показує значення цих факторів. Стаття завершується рекомендаціями та порадами, що стосуються ефективного міжкультурного спілкування.

Communication is the basis of teacher's work – not only as a means of transferring information, but also as a way to cooperate with students, mutual understanding and positive influence when it comes to the upbringing. It is not easy to communicate effectively within environment set in one culture and even harder in the environment which is multicultural. However, there are many ways in which we can lower our fear triggered by this challenging situation and learn how to avoid conflicts and overcome problems that might occur. Not only can we expand our knowledge about the other cultures, but also develop our communication competence.

According to E. Hall – the father of the intercultural communication science – there is a direct relation between communication and culture. One of the main functions of discourse is to create meaning. People obtain meanings from culture and the meanings are created through discourse. The production and reception of meaning between members of society or group is one of the main objectives of culture. People learn meanings while participating in discourse. “By saying that two people belong to the same culture we mean

that they interpret the world in more or less the same way and are able to express their feelings and emotions intelligibly for themselves”.¹ Different cultures use different meanings and symbols. According to researchers E. Sapir and B. Whorf the world is perceived through the language structures that serve to express it. In consequence, there are differences in perceiving the world by users of different languages.² Considering the fact that culture influence our way of perceiving world, cultural context of communication may be a source of barriers in communication.³ In order to communicate effectively with members of other cultures we have to increase our cultural awareness and open to new meanings and symbols.

Meaning is conveyed not only through words and verbal communication, but first and foremost by non-verbal communication. Hall points out that full communication act comprises verbal input and such non-verbal communication elements as: kinesics (body language), proxemics (distances and spatial relations between people), chronemics (aspect of time), haptics (the sense of touch), eye contact or paralanguage (vocal aspect). This non-verbal aspect of communication is deeply set in culture. It is culturally determined and should be decoded against the background of particular culture. The chance of congruent decoding non-verbal cues decrease with

the increase of intercultural distance.⁴ Consequently, it is necessary to know and understand culture of our interlocutor to be able to decode his message accurately and correctly.

According to Hall, there are two categories of cultures in terms of touch: contact and non-contact cultures. People from contact cultures tend to exchange the touch more often, keep proximate distance and eye contact, use relatively loud tone of voice. They are: Arabs, Southern Americans, Southern Europeans (e.g. Spain, Italy). Non-contact cultures are characterized by rare touching, remote distance, rare eye contact, lower voice. These are Northern Europeans, inhabitants of Indian Peninsula and East Asia.⁵

Taking these factors into consideration would surely help teachers to avoid possible misunderstandings and conflicts during their work with students. Cultural science, anthropology and other social sciences provide many interesting clues for us in order to increase our cultural awareness and open-mindedness in the intercultural communication. There are several dimensions of cultures, presented by some researchers and practitioners specialized in international and intercultural relations.

Firstly, in order to communicate intelligibly with representatives of other cultures the aspect of context should be taken into consideration. The distinction between culture of high context and low context cultures is widely known and quoted in the intercultural communication science. The code, the context and the meaning are all aspects of communication act. Some cultures are more dependable on context than others. High context communication is characterized by the fact that most of the information is present in the physical context or is initialized in the person whereas low context one is when the most information is included in the explicit code.⁶ The characteristics are presented in table no 1.

[Table 1. Characteristics of high context and low context cultures]

High context cultures are: Far East countries, Arab countries, Southern Europe, while low context cultures are: Northern Europe and Northern America. Central and Eastern Europe could be placed in the middle of high-low context continuum.⁷

The integral and crucial part of every culture are values. The main values of culture integrate society and set the most significant

and desirable objectives and rules of behaviour. Consequently, they strongly influence the process of communication as well. Based on certain values, researchers give descriptions of cultures referring to some cultural aspects or factors.

Geert Hofstede distinguished five dimensions of culture which help to classify national cultures.

1. **Power Distance** – the extent to which less powerful members expect and accept unequal distribution of power. High Power Distance cultures usually have centralized control. Low power distance means greater equality and empowerment. Malaysia, Panama, and Guatemala are placed the highest in this dimension. The USA was 38th on the list of the countries.

2. **Individualism and Collectivism** – Individualism is an environment where the individual person and its rights are more significant than groups that they belong to. In a collective environment people belong to strong extended family or tribes. There are strong group loyalties. The USA was first in respect of the individualism; Australia and Great Britain followed USA.

3. **Masculinity and Femininity** – focuses on the degree to which traditional gender roles are set in culture; e.g., men are expected to be aggressive, competitive, whereas women are considered to be gentle, affectionate and home and family oriented. Femininity means that social roles of genders merge with each other. Japan was the first on the list, followed by Austria and Venezuela as the most masculine countries. The USA was 15th.

4. **Uncertainty Avoidance** – defines how much a culture appreciate predictability. Cultures of high uncertainty avoidance have strong traditions and value formal, bureaucratic structures and rules. Greece was the first, followed by Portugal and Guatemala. The USA was 43rd.

5. **Long-term and Short-term Orientation** – the trait which focuses on extent to which the group invests for the future, is persevering and wait patiently for results. China was on the top of the list, Hong Kong and Taiwan followed. The USA was 17th.⁸

Florence Kluckhohn and Fred Strodtbeck distinguished six dimensions of cultures:

— **The attitude to nature** – what people think about nature and what is their relationship with nature. Some people live in harmony with nature, fight for preserving it. However some people treat nature as their supplier.

— **Mode of activity** – the primary mode of activity in a society. In some societies, who you are is more important than what you do. Other are action-oriented and what has been achieved accounts, not an ascribed status.

— **Temporal orientation** – the importance of past, present or future. Some societies focus on the past and tradition, others concentrate on today, whereas others plan for the future.

— **The nature of people** – the basic nature and beliefs about other people. Other people may be considered to be good, bad or be a mix of the two ideas. 'Good' means in the traditional way, being socially oriented. A 'bad' person is considered to be selfish. The perception of others have significant effect on how you respond to them as well as a person think about him- or herself.

— **Duty towards others** – the obligation towards other people. To put it simply, some people support others, some just focus only on themselves.

— **Privacy of space** – one approach claims that space is owned by individuals and privacy is very important. Meetings are held behind closed doors and are by invitation only. The other approach means open ownership, where people can go where they want, meetings are open to all eager to attend⁹.

Identification of these dimensions is very useful as it enables us to perceive the culture not as a homogenous object but as a miscellaneous set of factors that influence people's behaviour, including communication. Owing to this way of perceiving culture, we avoid simplified and stereotypical attitude to people from other cultures. Consequently, the communication is more effective.

Furthermore, conscious interlocutor should take into consideration non-verbal aspect of communication as well. The most basic division is the one that distinguish two styles of communication: expressive and reserved. The style of non-verbal communication is also culture-dependent. The main characteristics are presented in table no 2.

[*Table 2. Styles of non-verbal communication*]

Extended experience leads to better communication not only in case of people from other cultures, but generally with people who are "strangers" to us, also from our culture. If we communicate with someone we do not know, we are uncertain about his/her behaviour, we cannot predict easily his/her actions, which leads to anxiety. According to the Gudykunst theory, this characteristic of meeting a stranger is valid in a multicultural and one-cultural environment alike. He distinguished the concepts of uncertainty and

anxiety as two important factors influencing effective communication.

Anxiety and uncertainty depends on three factors: motivation, knowledge and skills of an individual. People tend to reduce their uncertainty and anxiety in contacts with strangers by using stereotypes and categorial thinking. However, it does not lead us to effective communication and can often end in misunderstandings. Better way to reduce our uncertainty and anxiety is to learn the interlocutor's values, customs etc. We can communicate in more mindful way as well. It can be characterised by openness to new perspectives, values, opinions, and willingness to create new concepts and categories.¹⁰ The more people communicate with strangers the more confident and self-assured they become.

According to William Howell we can distinguish four types of communication competence:

- Unconscious incompetence,
- Conscious incompetence,
- Unconscious competence,
- Conscious competence.

As the author points out, effective communication means minimizing misunderstandings, which is more likely to happen when we take a position of conscious competence. In our daily life, in our native culture we can use our unconscious competence and we usually cope with most of the communication challenges, because we know what to expect and we don't necessarily have to be very cautious.¹¹ However, in multicultural environment, we shouldn't expect that rules of our culture operate in other circumstances. Our competence, without proper awareness and open-mindedness may mislead us and cause a conflict.

Considering the fact that it is not possible to know and understand all possible diversity of cultures, it is advisable to practise some general communicative skills and qualities in order to avoid possible misunderstanding or conflicts. With certain attitude to the act of communication people are able to understand each other without prejudices and resentments.

First and foremost, a desirable quality is openness towards others. It includes being attentive to the state of our interlocutor and conscious of the context of communication. Moreover, we should have high ambiguity tolerance. In intercultural communication we cannot expect that every aspect of conversation is predictable and well known. People with low ambiguity tolerance may be insensitive to information which is contrary to his/her expectations and initial established convictions. Another important trait is empathy. Although it is an inborn ability, we can enhance it by trying to empathize and understand other people's situation and thoughts. Next characteristic is adaptation, which means adjusting to

a new situation, conditions and people with whom we communicate. It excludes ethnocentric attitude, prejudices or conviction that own culture is better or superior. Respect and confidence is the best way to cooperative communication.¹²

Apart from competence mentioned above, there are also some useful rules in terms of perception. We can minimize mistakes in perceiving, interpreting and evaluating received information. Firstly, assume that there are differences till the moment that similarities occur. If we assume that other people differ from us, the possibility of making a mistake or misunderstanding decrease. Secondly, emphasise the describing rather than interpreting or evaluating when you communicate. The latter is strongly culture-dependent. Thirdly, use empathy. Make an attempt to recognize the values, experiences and attitude of your interlocutor. Finally, treat your interpretation

as a working hypothesis. When you start to realize what is the meaning of the situation or a message in context, treat your impression not as a certainty, but as a hypothesis requiring confirmation.¹³

Considering reflections mentioned above, the conclusion is that communicative competence is not a simple, one-sided skill. It consists of cognitive, emotional as well as behavioural aspect. In order to communicate intelligibly and effectively teachers should extend and practise all elements of the communication competence. To avoid misunderstandings and possible conflicts, hurting students' feelings teachers are advised not only to extend their knowledge of other cultures and their values, norms or customs, but also how to increase and exercise their own communication awareness and conscious communication competence. In any case, *repetitio est mater studiorum*.

Table 1. Characteristics of high context and low context cultures

Source: own study based on Hall E.T., *Poza kulturą*, PWN, Warszawa 2001, Hall E.T. *Bezgłośny język*, PIW, Warszawa 1987

HIGH CONTEXT CULTURE	LOW CONTEXT CULTURE
Less is verbally explicit, written or formally expressed, covert messages	Rule oriented, people act according to external rules, overt messages
More internalized understandings of what is communicated	More knowledge is public, external, and accessible
Knowledge is situational, relational	Knowledge is more often transferable
High commitment to long-term relationships	Low commitment to relationship.
High use of non-verbal elements; voice tone, facial expression, gestures, and eye movement	Message is carried more by words than by non-verbal means.
Decisions and activities focus around personal face-to-face relationships, often around an authoritative and competent person	Task-centered; activities focus around what needs to be done
One's identity is rooted in groups	One's identity is rooted in oneself and own achievements

Table 2. Styles of non-verbal communication

NON-VERBAL SIGNS	EXPRESSIVE STYLE OF COMMUNICATION	RESERVED STYLE OF COMMUNICATION
Paralinguistic acts	Talking a lot Talking loudly Interrupting others Not accepting the silence	Talking little Talking quieter Interrupting regarded as a sign of bad manners Silence as a natural part of conversation
Proxemics	Small (20-30 cm)	Large (40-60 cm)
Gestures	Intensive A lot of gestures	Limited Not many gestures
Facial expression	Intensive	Limited
Haptics	Frequent, accepted	Rare, less accepted

Eye contact	Frequent, direct	Rare, avoiding looking in the eyes
Examples of countries	Roman European countries Other Mediterranean countries Latin-American countries	East Asian and South-East Asian countries Nordic and other European countries

REFERENCES:

- ¹ Hall E.T., *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*, Sage, London 1997, p. 6; after: Griffin E., *Podstawy komunikacji społecznej*, GWP, Gdańsk 2003, p. 370
- ² Szopski M., *Komunikowanie międzykulturowe*, WSiP, Warszawa 2005, p. 88.
- ³ Nęcki Z. *Komunikacja międzyludzka*, Wyd. Antykwa, Kraków 2000, p. 97.
- ⁴ Hall E.T., *Poza kulturę*, PWN, Warszawa 2001, p. 78-80.
- ⁵ Hall E.T., *Ukryty wymiar*, PIW, Warszawa 1976, p. 99-100.
- ⁶ Ibidem, p. 95.
- ⁷ Szopski M., *op. cit.*, p. 90-91
- ⁸ Hofstede G., Hofstede G. J., *Kultury i organizacje*, PWE, Warszawa 2007; Hofstede's study was based on the research conducted on managers working in IBM corporation departments in forty countries around the world.
- ⁹ Robbins S.P., *Zachowania w organizacji*, PWE, Warszawa 1998, p. 47-51.
- ¹⁰ Gudykunst W. B., Kim. Y.Y., *Communicating with strangers: An approach to International Communication* [in:] *Mosty zamiast murów. O komunikowaniu się między ludźmi*, (red.) Stewart J., Wyd. PWN, Warszawa 2000, p. 526-537.
- ¹¹ Howell W.S., *The emphatic communicator*, Wadsworth, Belmont 1982, p. 29-33, [after:] Griffin E., *op.cit.* p. 432.
- ¹² Szopski M., *op.cit.*, p. 138-139.
- ¹³ Robbins S.P., *op.cit.*, p. 231.

Подгорецкий Йозеф, Ропски Януш. КОММУНИКАТИВНЫЕ КОМПЕТЕНЦИИ.

В статье представлены наиболее значимые факторы, которые влияют на межличностные и групповые коммуникации в поликультурной среде в области образования. Здесь подчеркнута как основные теории межкультурной коммуникации и их эффективность, так и теории, которые решают проблемы преодоления конфликтов в межкультурной среде. В наше время, когда необходимо работать в мультикультурной среде, коммуникативные навыки становятся все более важными. В работе преподавателя культурная осведомленность и понимание различий между нациями и культурами имеет важное значение. Эти навыки особенно нужны тогда, когда необходимо избежать или преодолеть возможные проблемы, конфликты. Автор показывает значение этих факторов. Статья завершается рекомендациями и советами, касающимися эффективного межкультурного общения.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, образование, конфликт, культура, коммуникативная компетентность

Марина ТИМОФІЄВА,
Буковинський державний медичний
університет,
timofieva.marina@bsmu.edu.ua,
Володимир ДАВИДЮК,
Буковинський державний медичний
університет,
david.uk997@gmail.com

**КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ
СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ
У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ
СИТУАЦІЯХ**

Ключевые слова: *копинг-стратегии, сложные жизненные ситуации, стресс, когнитивная переоценка ситуации.*

Тимофеева М., Давыдюк В. Копинг-стратегии студентов-медиков в сложных жизненных ситуациях.

В статье рассмотрели вопросы социализации, психологического здоровья студентов-медиков, успешность которых зависит и от выбора копинг-стратегий разрешения сложных жизненных ситуаций. В работе исследовали особенности типичных сложных жизненных ситуаций у студентов-медиков и определили копинг-стратегии их преодоления.

В результате нашего эмпирического исследования определены типы сложных жизненных ситуаций, с которыми сталкивается личность в период раннего совершеннолетия, а именно: ситуации, в которых проявляются проблемы взаимоотношений, межличностного взаимодействия; ситуации обострения проблем собственного личностного развития; ситуации, связанные с актуальной деятельностью, выполнением определенных действий, обязанностей; угрозы и риски для здоровья и жизни.

Актуальність дослідження. Однією із загальноновизнаних проблем сьогодення є необхідність більш динамічної адаптації особистості до швидких змін, що відбуваються в суспільстві в цілому, і зокрема в сфері інформаційній, технологічній тощо. Особливо важливими в умовах виникнення таких зовнішніх чинників нестабільності процесу життєдіяльності особистості як фінансова та економічна кризи, постають питання пошуку шляхів здійснення ефективного психолого-педагогічного впливу на розвиток у молодих людей здатності до подолання складних життєвих ситуацій.

Метою статті є дослідження особливостей типових складних життєвих ситуацій у студентів-медиків та визначення копинг-стратегій їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Складними життєвими ситуаціями більшість дослідників вважають будь-яку ситуацію, яка призводить до порушення працездатності, сформованих відносин, породжує негативні емоції й переживання, викликає дискомфорт, що за певних умов може мати несприятливі наслідки для розвитку

особистості та психологічного здоров'я. Складні життєві ситуації є частиною процесів соціалізації, сприяють розвитку, досягненню нових форм збалансованості відносин із зовнішнім середовищем. Такі ситуації висувають підвищені вимоги до здібностей і можливостей людини, до її особистісного потенціалу та стимулюють її активність.

Методологічні основи дослідження. Визначення поняття подолання («копінг» в перекладі з англійської – «долати») у сучасній психології знаходиться в континуумі від вузького розуміння його як тільки свідомих, цілеспрямованих, максимально конструктивних зусиль людини в ситуаціях, пов'язаних з додатковими вимогами до особистості (Ф.Є. Василюк, Л.І. Вассерман, О.С. Кочарян, О.С. Кочарян, Р. Лазарус, А. Маслоу та ін.), до широкого розуміння копінгу як поняття, яке визначає будь-які зусилля, активність людини у дискомфортних, складних для неї умовах (К.В. Бітюцька, Л.Ф. Бурлачук, Є.Ю. Коржова, А.А. Налчаджян, С.К. Нартова-Бочавер, Н.О. Сирота та ін.). Традиційне у вітчизняній психології розуміння особистості як

суб'єкта власного життя (К.О. Альбуханова-Славська, І.Д. Бех, Г.С. Костюк, С.Д. Максименко, С.Л. Рубінштейн, В.О. Татенко, Т.М. Титаренко, В.М. Ямницький та ін.) дозволяє розглядати подолання (копінг) як реалізацію цілісної суб'єктної (життєтворчої і самотворчої) активності особистості у процесі особистісно-ситуативної взаємодії в умовах складної життєвої ситуації. Саме в юності закладається основа духовного обличчя людини, формується її особистість. Жоден період в житті людини, як писав К.Д.Ушинський, не має такого значення для усього подальшого життя, як період юності.

Юність спрямована на пошук свого місця у світі. Але як би не була вона інтелектуально готова до осмислення всього суцього, багато чого вона не знає, ще немає досвіду реального, практичного й духовного життя серед рідних та близьких людей¹.

В юності одержує новий розвиток механізм ідентифікації відокремлення. Центральними психічними процесами юнацького віку є розвиток свідомості й самосвідомості. Завдяки розвитку свідомості у юнаків формується цілеспрямоване регулювання їх відношень до навколишнього середовища й до своєї діяльності, головною ж діяльністю періоду ранньої юності є навчально-професійна діяльність.

Під складними життєвими ситуаціями більшість дослідників розуміють будь-яку складну ситуацію, яка призводить до порушення працездатності, сформованих відносин, породжує негативні емоції й переживання, виникає дискомфорт, що за певних умов можуть бути несприятливі наслідки для розвитку особистості.

Складні життєві ситуації є складовою частиною процесів соціалізації, щонайперше тому, що вони не завжди травмують особистість, по-друге, сприяють розвитку, коли відбуваються зміни конструктивного характеру, які сприяють досягненню нових форм збалансованості відносин із зовнішнім середовищем.

Є чотири ключові поняття, якими у сучасній психології описуються критичні життєві ситуації. Як такі виступають: стрес, фрустрація, конфлікт і криза².

Тяжкі життєві ситуації, які підштовхують людину до аномальної, ненормативної кризи – це такі життєві обставини, що потребують від людини дій, перевершуючи її адаптивні можливості, енергетичні ресурси. Повсякчасні неприємності можуть також впливати на виникнення або перебіг ненормативної кризи, якщо їх забагато, якщо вони переслідують людину на кожному кроці. Ненормативна криза руйнує не лише діяльність, що вже не є провідними, вона зачіпає

також і діяльності відносно незрілі, не цілком засвоєні. Негативна фаза, під час якої йде процес руйнації, триває набагато довше, ніж у межах кризи нормативної. Творча особистість на відміну від особистості незрілої, нетворчої може перетворити найтяжчі життєві обставини у плацдарм для формування нових «технік» життя, конструктивних життєвих стратегій. Вона не лише переживає неприємності, не лише страждає, а й сприймає їх як випробування, які навчають, дають необхідний досвід, загартовують.

Дослідження, присвячені вивченню способів подолання складних життєвих ситуацій або копінгів, з'явилися в зарубіжній психології у другій половині ХХ століття. Поняття «копінг» походить від англійського «cope» – переборювати. У роботах німецьких авторів використовується термін «bewältigung» (подолання). Coping – індивідуальний спосіб взаємодії з ситуацією у відповідності з її особистісною логікою, значимістю в житті людини та її психологічними можливостями³. У працях вітчизняних психологів ми зустрічаємо інтерпретацію поняття «копінг» як подолання (стресоподолання) або психологічного подолання стресу. Визначення поведінки подолання охоплює коло проблем, у розв'язанні яких виявляються різні концептуальні підходи та інтерпретації досліджуваного феномену. Тож розглянемо їх детальніше.

На думку А. Маслоу, копінг – це готовність індивіда вирішувати життєві проблеми шляхом пристосування до обставин, що передбачає сформованість вміння використовувати певні засоби для подолання стресу. Засновниками поняття «копінг» є психологи Р.Лазарус та С.Фолкман, які визначали копінг-стратегії «стратегіями оволодіння та врегулювання взаємовідносин з навколишнім середовищем». Р.Лазарус у своїй книзі «Психологічний стрес і процес його подолання» звернувся до копінгу для опису усвідомлених стратегій подолання стресу й інших подій, що викликають тривогу. Ці автори ввели також у наш словник такі поняття, як життєстійкість (hardiness) та стресостійкість⁴.

Поняття «копінг» інтерпретується по-різному в різних психологічних школах.

Дослідження копінг-стратегій поки що досить розрізнені. Тому майже кожен новий дослідник при вивченні проблематики стратегій подолання стресу пропонує свою власну класифікацію. При цьому, щоб як-небудь систематизувати існуючі підходи до копінг-стратегій, уже докладаються зусилля з класифікації самих класифікацій.

Результати аналізу сучасних наукових підходів свідчать, що психологічне і фізичне само-

почуття залежить від вибору індивідом копінг-стратегій у момент зіткнення з психотравмуючою ситуацією.

Більшість дослідників копінг-стратегій поділяють їх на активні та пасивні. До активних стратегій відносять стратегію «вирішення проблем» як базову копінг-стратегію. Пасивна копінг-поведінка забезпечує використання варіантів поведінки, що містять базову копінг-стратегію «уникнення», водночас необхідно враховувати, як свідчать результати деяких досліджень, що певні форми уникнення можуть мати й активний характер⁵.

У цілому до базових копінг-стратегій науковці та практики відносять стратегії «вирішення проблем», «пошук соціальної підтримки» й «уникнення» і наділяють їх такими характеристиками:

- стратегія вирішення проблем – це активна поведінкова стратегія, при застосуванні якої, людина прагне використовувати особистісні ресурси для пошуку можливих способів ефективного вирішення проблеми;
- стратегія пошуку соціальної підтримки – це активна поведінкова стратегія, при застосуванні якої, людина для ефективного вирішення проблеми звертається по допомогу і підтримку до оточуючого її середовища: сім'ї, друзів;
- стратегія уникання – це поведінкова стратегія, при застосуванні якої, людина прагне уникнути контакту з оточуючим світом, витісняє необхідність розв'язання проблеми.

Завданням нашого експериментального дослідження було: по-перше, виявити типові складні життєві ситуації у студентів-медиків; по-друге, визначити копінг-стратегії їх подолання.

Дослідження проводилося на базі медичного факультету № 4 Буковинського державного медичного університету. У дослідженні взяли участь 60 студентів I курсу віком від 17 до 22 р.

Основою дослідження було опитування, зміст якого розроблено на основі попередньо проведених спостережень, бесід. Опитувальник складався з питань, спрямованих на виявлення типових актуальних складових життєвих ситуацій та їх суб'єктивних параметрів (зокрема, особливостей копінг-поведінки, самооцінки рівня готовності до подолання складних життєвих ситуацій).

Виявили домінуючі копінг-стратегії студентів у складних життєвих ситуаціях за допомогою методики Дж. Амірхана «Індикатор копінг-стратегій», яка дозволяє визначити три базисні ко-

пінг-стратегії (КС) особистості: вирішення проблем (ВП), пошук соціальної підтримки (ПСП), уникнення проблем (УП), – і оцінити ступінь адаптивної поведінки респондентів залежно від рівня копінг-стратегій. Згідно з підходом Дж. Амірхана, високий рівень стратегії ВП указує на високу готовність і, як правило, здатність ефективно вирішувати проблеми, що виникають у людини, що свідчить про високу адаптивність її поведінки в стресових ситуаціях. З трьох базисних копінг-стратегій «вирішення проблем» є найбільш конструктивною, оскільки є цілеспрямованим пошуком можливих когнітивно-поведінкових рішень, практичних кроків по подоланню труднощів. Стратегія «пошук соціальної підтримки» є менш конструктивною, оскільки припускає використання не стільки внутрішніх, скільки зовнішніх ресурсів, не може не свідчити про соціальну залежність і незрілість суб'єкта. Стратегія «уникнення проблем», або свідомий відхід від виниклих життєвих труднощів допомагає зберегти відносну емоційну стабільність, але не вважається продуктивною.

У результаті опитування були виявлені ситуації, що сприймаються студентами як складні. Виявилось також, що зазначені ситуації можна класифікувати за наступними типами: ситуації, в яких виявляються проблеми стосунків, міжособистісної взаємодії, ситуації загострення проблем власного особистісного розвитку, ситуації, пов'язані з актуальною діяльністю, виконанням певних обов'язків, загрози і ризику для здоров'я та життя, ситуації соціальної взаємодії та адаптації (табл.1). Відносний рівень актуальності ситуацій різних типів представлений у таблиці 2.

Аналіз наведених даних дозволяє зробити висновок про те, що найбільш типовими і актуальними для студентів, які брали участь в дослідженні, є ситуації, в яких виявляються проблеми стосунків, міжособистісної взаємодії. Ситуації, пов'язані з актуальною діяльністю, виконанням певних дій, обов'язків займають друге місце за кількістю їх у відповідях студентів-першокурсників, що пояснюється актуальністю і, водночас, недостатнім рівнем оволодіння ними нових для себе форм діяльності, навичок її регуляції та організації.

Що стосується популярних поведінкових стратегій, які обирають студенти-медики в складних для себе життєвих ситуаціях, то тут виявилось, насамперед, що загальний перелік поведінкових стратегій, які визначили всі опитувальні, є досить обмеженим (табл. 3).

Таблиця 1
Типові складні життєві ситуації, зазначені студентами

Типи ситуацій	Ситуації	Кількість відповідей у %
Ситуації, в яких проявляються проблеми стосунків, міжособистісної взаємодії	Стосунки, конфлікти з викладачами	5%
	Стосунки, конфлікти в сім'ї	33,6%
	Стосунки, конфлікти з ровесниками	13%
	Конфлікти з друзями	20%
	Нерозділене кохання	5%
	Конфлікти, розрив стосунків з тими, кого закохані	13%
	Відсутність підтримки, допомоги інших людей	9%
	Відсутність взаєморозуміння	51%
	Тиск, приниження	3,3%
	Необхідність зробити перший крок для примирення або знайомства	10%
	Страх та невміння відмовляти	4%
	Відсутність власної сім'ї	4%
	Неможливість надати допомогу близьким	7,4%
Ситуації загострення проблем власного особистісного розвитку	Самотність	7,4%
	Невпевненість у майбутньому	7,4%
	Недостатня сила волі	3,3%
	Відсутність бажання, інтересу, мотивації до важливих справ	6,5%
	Проблеми власного розвитку, зміни цінностей	3,3%
	Внутрішній конфлікт між бажаннями і можливостями	6,5%
	Невдоволеність собою, невпевненість в собі	4%
	Незадоволеність професією	4%
Ситуації, пов'язані з актуальною діяльністю, виконанням певних дій та обов'язків	Навчання (курсів, екзамени, заліки тощо)	24%
	Вибір, прийняття рішення	23%
	Нестача часу, його організація, несвоєчасність	8%
	Невизначеність, нерозуміння, що потрібно робити	4%
	Нереалізовані плани	5%
	Витрати сил на те, що не є потрібним	4%
Загрози і ризики для здоров'я та життя	Проблеми із власним здоров'ям	9%
	Хвороба або смерть близької людини	18%
	Природні катаклізми	2,5%
Ситуації соціальної взаємодії та адаптації	Фінансові проблеми	33%
	Переїзд	3,3%
	Бійки	2,5%
	Наркотики (страх бути узалежненим)	2,5%
	Проблеми із житлом (пошук, ремонт)	10%
	Неможливість виправити помилку	1,6%
	Аварія	1%
Нестабільність у державі	6,5%	

Таблиця 2
Рівень актуальності ситуацій різних типів

№	Типи ситуацій	Кількість відповідей у %
1.	Ситуації, у яких проявляються проблеми стосунків, міжособистісної взаємодії	48,9%
2.	Ситуації загострення проблем власного особистісного розвитку	6,3%
3.	Ситуації, пов'язані з актуальною діяльністю, виконанням повних дій, обов'язків тощо	25,5%
4.	Ситуації, в яких є загрози і ризики для здоров'я та життя	6,4%
5.	Ситуації соціальної взаємодії та адаптації	12,8%

Таблиця 3
Поведінкова стратегії в складних життєвих ситуаціях студентів-медиків

№	Поведінкові стратегії	Кількість обраних поведінкових стратегій
1.	Зміна оцінки ситуації, сприйнято її як такої, що закінчиться позитивно	4
2.	Аналіз, пошук причин ситуації	2
3.	Пошук рішення, вибір варіантів дій	14
4.	Підвищена активність	6
5.	Пошук компромісу	6
6.	Пошук підтримки, допомоги інших	6
7.	Стимування емоцій	6
8.	Емоційне реагування	2
9.	Уникнення активності, відкладання вирішення ситуації	2

Таблиця 4
Усвідомлення студентами необхідності певних ресурсів для покращення власних можливостей щодо подолання складних життєвих ситуацій

	Необхідні ресурси	Кількість виборів
1.	Знання людей, життєвий досвід	3
2.	Знання себе	1
3.	Оптимізм	1
4.	Самостійність, впевненість в собі	2
5.	Сила волі	2
6.	Терпіння	1
7.	Зміна характеру	2
8.	Врівноваженість	4
9.	Вміння спілкуватись	4
10.	Наполегливість	1
11.	Сміливість, рішучість	2
12.	Вміння сказати «Ні»	1
13.	Розуміння, підтримка з боку інших	4
14.	Гроші	3
15.	Нічого не потрібно	3

Аналіз психологічних особливостей зазначених стратегій вказав на можливість об'єднання їх в наступні три групи:

– стратегії, спрямовані на когнітивну переоцінку ситуації, зміну свого ставлення до неї і за рахунок цього – пристосування (стратегії 1, 2);

– стратегії, що спрямовані на активне вирішення проблемної ситуації (3,4,5,6);

стратегії, що спрямовані на реалізацію емоційної регуляції (7,8,9).

Варто зазначити, що стратегії пошуку допомоги і підтримки інших людей в залежності від контексту може бути і стратегією активного вирішення ситуації і стратегією емоційної

регуляції, зменшення напруги; така ж неоднозначність є і стосовно стратегії пошуку компромісу.

Аналіз наведених даних показує, що у респондентів найвищий рівень переважання стратегії пошуку вирішення, вибору варіантів дій.

Серед ресурсів, що їх зазначали опитувані, як необхідні їм для покращення їх можливостей щодо подолання складних життєвих ситуацій переважають особистісні якості, які варто розвинути, зокрема: врівноваженість, вміння спілкуватися (табл. 4).

Окрім того, респонденти сподіваються, що у вирішенні складних життєвих ситуацій їм

допоможуть знання людей і життєвий досвід, розуміння та підтримка з боку інших, і звичайно, гроші.

Результати, отримані за методикою «Індикатор копінг-стратегій», дозволяють прийти до висновку про те, у всіх респондентів переважають високий і середній рівні трьох продуктивних базисних стратегій. Це свідчить про достатньо високі адаптивні здібності особистості. У ході дослідження нами були отримані наступні результати: у 72% випробуваних, провідною копінг-стратегією є стратегія, направлена на вирішення проблем, яка відображає здатність людини визначити проблему і знаходити альтернативні рішення, ефективно справлятися із стресовими ситуаціями, тим самим, сприяючи збереженню психологічного та фізичного здоров'я; 18% опитаних продемонстрували середній рівень вираженості даної стратегії, що свідчить про її використання залежно від складної ситуації; 56% учасників опитування властиві копінг-стратегії поведінки, направлені на пошук соціальної підтримки, які дозволяють за допомогою зовнішніх соціальних ресурсів успішно впоратися із стресовою ситуацією. Варто зазначити, що 30% опитаних мають середній рівень вираженості даної шкали. У 72% домінує середній показник вираженості стратегії, направленої на уникнення проблем.

Таким чином, провідними стратегіями є стратегії, направлені на вирішення проблем і на пошук соціальної підтримки.

Життєдіяльність людини різко змінюється за умови дії стрес-факторів. Саме вони перетворюють звичайну ситуацію в екстремальну. До основних стрес-факторів, можна віднести: психологічні: інформаційна невизначеність, раптовість впливу, неочікуваність стимулу, підвищена відповідальність, одноманітність дій, небезпека для життя і здоров'я, дефіцит часу й інформації, напружені стосунки в колективі, невизначеність, складність завдання, наявність перешкод, високий темп роботи (висока оперативність), новизна, незвичайність завдання; фізіологічні: нерухомість, гіподинамія, хвороба, травми; ергономічні: робота вночі: режим, що перевищує денні й тижневі ергономічні норми; кліматичні: температура, гіпоксія, баричні впливи, магнітні бурі, спека, холод, вологість, киснева недостатність, підвищений вміст вуглекислого газу; технічні: радіочастоти, шуми, вібрації, магнітні випромінювання.

У всіх важких ситуаціях вирішальну роль відіграє моральне загартування і психічний стан людини. Вони визначають готовність до усвідомлених, впевнених і розважливих дій.

Щоб легше впоратися зі своїми почуттями та емоціями, необхідно дотримуватись заходів запобігання стресу. Для передбачення небезпеки необхідно знати і враховувати фактори ризику, що супроводжують людину у житті. Поведінка людини у звичних умовах має стабільний характер. У складних, екстремальних ситуаціях у багато разів зростають психологічні навантаження, змінюються реакції людини, її поведінка, знижується критичність мислення, порушується координація рухів, погіршується увага і сприйняття оточуючої дійсності, змінюються емоційні реакції і т.д.

Дезорганізація поведінки може проявитися у несподіваній втраті раніше набутих навичок, які, здавалося, були доведені до автоматизму. У ситуації, що не віщувала реальної загрози люди здатні проявляти чудеса у володінні різними прийомами самозахисту, але в екстремальній ситуації вони наче забувають про все це і ведуть себе досить деструктивно, в кращому випадку вони переходять до звичайної вуличної рукопашної бійки.

Підвищення ефективності дій в екстремальній ситуації пояснюється мобілізацією усіх ресурсів психіки людини з метою подолання несприятливих для неї обставин. При цьому спостерігається високий рівень самоконтролю, посилюється чіткість сприйняття і оцінки того, що відбувається. Відбувається вчинення адекватних ситуації дій. Така форма реагування є найбільш бажана. Подібне реагування на екстремальну ситуацію можливе тільки при наявності певних якостей і спеціальної підготовки людини до дій у такій ситуації. Завдання психолога сформулювати у людини готовність до ефективного подолання неадекватної поведінки в екстремальній ситуації.

Теоретико-методологічне дослідження дозволяє зробити **висновки**, що складні життєві ситуації виникають у випадку невірноваженості в системі відносин особистості та її оточення; або невідповідності між цілями, прагненнями і можливостями їх реалізації і якостями особистості. Подібні ситуації ставлять підвищені вимоги до здібностей і можливостей людини, до її особистого потенціалу та стимулюють її активність.

Аналіз психологічного змісту стратегій копінг-поведінки студентів, отриманих за допомогою опитування, дозволив виділити наступні типи: стратегії, спрямовані на когнітивну переоцінку ситуації, зміну свого ставлення до неї і за рахунок цього – пристосування; стратегії, що спрямовані на активне вирішення

проблемної ситуації; стратегії, що спрямовані на реалізацію емоційної регуляції.

Узагальнивши результати експериментального дослідження особливостей подолання студентами життєвих ситуацій, можна стверджувати, що значною особливістю їхньої поведінки у складних життєвих ситуаціях є вміння вирішувати їх; для них характерна емоційна стабільність і передбачуваність в поведінці, відносна стійкість до дії стресогенних чинників. Респонденти оцінюють такі ситуації як джерело особистісного зростання, набуття життєвого досвіду і змін на краще. Студенти здатні визначити проблему і знаходити альтернативні рішення, ефективно справлятися зі стресовими ситуаціями, тим самим, сприяючи збереженню як психологічного, так і фізичного здоров'я.

ЛІТЕРАТУРА:

¹Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р. Бернс. – М.: Прогресс, 1986. – С.56.

² Василюк Ф.Е. Психология переживания. Анализ преодоления критической ситуации / Ф.Е. Василюк. М.: МГУ, 1984. – С.32.

³ Коржова Е.Ю. Развитие личности в контексте жизненной ситуации / Е.Ю. Коржова // Психологические проблемы самореализации личности / Под ред. Е.Ф. Рыбалко, Л.А. Коростылевой : Вып.4. – СПб., 2000. – С. 155-159.

⁴ Иоголевич Н.И. Особенности индивидуальности студентов-менеджеров / Н.И.Иоголевич // Вопросы психологии. – 2005. – № 3. – С. 97-106.

⁵ Гринберг Дж. Управление стрессом. / Дж. Гринберг. – СПб.: Питер, 2002. – 495 с.

Tymoffiieva Maryna, Davydyuk Volodymyr. COPING STRATEGIES OF MEDICAL STUDENTS IN DIFFICULT LIFE SITUATIONS.

A pressing problem today is the need for a dynamic individual adaptation to rapid changes in society. Particularly important is the issue of finding ways to have an effective impact on promoting young people's ability to overcome difficult situations. The article reviews the socialization and psychological health of medical students, the success of which depends on the choice of coping strategies for solving difficult life situations.

Life situations stimulate the personal growth, promote the human development, the achievement of new forms of balanced relationship of the individual with the environment, promote the moral stability and persistence. They arise in the case of

imbalance in the relations of the individual and its environment; or correspondence between the goals, aspirations and their feasibility and personality qualities. Such situations stimulate the activity of the human and are the factor of the emergence of increased requirements to skills and personal potential.

The main feature of the article is that we empirically examined the coping strategies of 1st year medical students in Bukovina State Medical University. We used a technique of J. Amirhan "The indicator of coping strategies". The idea of this questionnaire is that all behavioral strategies that are formed in the course of human life can be divided into three groups: a strategy of solving problems, finding social support strategy, the strategy of avoidance. The types of difficult life situations faced by the person during early adulthood were identified as a result of our empirical study, and namely situations where relationship problems occur, interpersonal interaction; situations of worsening problems of personal development; situations of actual activity, certain actions of duties; threats and risks to health and life.

Key words: *coping strategies, difficult life situations, stress, cognitive reappraisal of the situation.*

МОВОЗНАВСТВО, ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 376-054.62:[378.016:811.161.2

Аліса ГЕЛЕЦЬКА,
Буковинський державний медичний
університет,
galisa3010@mail.ru

СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНА АДАПТАЦІЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Ключевые слова: *социокультурная адаптация, культура, метод, языковая среда, мотивация, учебный процесс.*

Гелецкая Алиса. Социокультурная адаптация иностранных студентов в процессе изучения украинского языка.

В статье рассматриваются проблемы адаптации студентов-иностранцев в процессе изучения украинского языка. Для оптимального прохождения этого процесса даются рекомендации по организации обучения, советы преподавателям, которые работают с иностранными студентами. Анализируются стадии социокультурной адаптации, обеспечивающие успешное обучение в новой культурной среде. Особое внимание уделяется рассмотрению психолого-педагогических трудностей, с которыми сталкиваются иностранные студенты в первый год обучения в Украине. Значительное внимание уделяется проблеме создания учебных материалов, способствующих социокультурной адаптации иностранных студентов в Украине.

Важливе місце в розвитку суспільства надається системі освіти, в тому числі і професійній. Проблеми, що загострилися в освітній сфері України та необхідність підвищення якості підготовки кваліфікованих спеціалістів потребують реформування у відповідності до тенденцій світового освітнього простору. Однією з цілей освіти є підготовка кваліфікованого фахівця відповідного рівня, конкурентоздатного, компетентного, здібного до ефективної роботи на рівні світових стандартів.

Підготовка іноземних фахівців у нашій країні – це одна із ефективних форм культурного і наукового співробітництва, що сприяє зміцненню авторитету України на міжнародній арені, а також є джерелом додаткового фінансування освіти. Найбільшою популярністю серед іноземних громадян користується спеціальність лікаря.

Щорічно на навчання до вищих навчальних закладів України, зокрема й Буковинського державного медичного університету, приїждять іноземні громадяни, які народилися й навчалися в суспільстві, яке за своїми звичаями,

традиціями, законодавством, світобаченням, віросповіданням відрізняється від європейських країн. Після того, як студенти потрапляють до нового середовища, вони зіштовхуються не тільки з мовленнєвими, а й із психологічними проблемами.

Важливим чинником успішного навчання іноземних студентів в українському вищому навчальному закладі є їхня адаптація до культури, традицій та особливостей побуту українського народу. Тому одним з головних завдань викладача української мови як іноземної – презентувати Україну, життя її народу, культуру, мову.

Соціокультурна адаптація має на увазі пристосування індивіда до умов нового соціокультурного середовища, зокрема до нових ціннісних орієнтирів, норм поведінки, традицій, забезпечуючи успішне існування у новому культурному середовищі.

Проблема соціокультурної адаптації іноземних студентів детально аналізується в роботах таких вчених, як Воробйов Г.А., Ов-

чинникова М.В., Патохіна С.В. та інші. Проблеми, яких зазнають іноземні студенти на етапі входження саме до україномовного середовища, знайшли відображення у дослідженнях С.О. Краснікової, Т.М. Макаренко, Л.В. Мірошнік, В.Д. Матросова, В.В. Терещенка. Проте ці проблеми вимагають подальшої практичної розробки з урахуванням конкретного контингенту іноземних студентів і умов їх навчання. Особливої уваги потребують проблеми створення навчальних методичних матеріалів, що здатні забезпечити успішність процесу соціокультурної адаптації іноземних студентів.

У результаті досліджень, проведених фінськими вченими В. Раутеном і М. Коксіеном було виокремлено 4 фази (стадії) соціокультурної адаптації іноземців до життя в іншій країні¹.

Для першої фази – «фаза першої реакції» – характерним є дисонанс між об'єктом і суб'єктом особистості, формування захисних механізмів, зниження соціокультурної активності й працездатності людини. Друга фаза – «фаза соціальної адаптації» – відзначається зростанням автоматизму у виконанні життєво необхідних функцій, притуплення уваги до нової інформації, відчуття ірреальності того, що відбувається, погіршення пам'яті, бажання прожити сьогоднішній день скоріше. Третя, «контрастна» фаза адаптації може продовжитися у формі тривалої апатії або змінитися на агресію. У цей період продовжуються регресивні процеси, де переважають в основному соціобіологічні потреби (поїсти, поспати, ні про що не думати), що можуть прийняти й агресивний характер, якщо щось заважає їх задоволенню. Це теж є одним з механізмів захисту. Заклучна, четверта фаза – «фаза реабілітації» – це період достатньо інтенсивного задоволення соціальних потреб, відродження соціальної активності і здібності до креативної діяльності. На цій стадії відбувається також розуміння звичаїв, традицій і стереотипів іншої культури, тобто твориться зміна логіки поведінки людини за напрямком зближення з новою культурою.

Безумовно, найбільше впливає на адаптацію іноземних студентів мовне середовище. Знання української мови є обов'язковою умовою навчання іноземних студентів в україномовному ВНЗ. Проблема вивчення української мови як іноземної у вищих навчальних закладах України природничого спрямування на сьогодні залишається дискусійною. Незважаючи на те, що вже кілька років це питання активно обговорюється

на наукових конференціях різного рівня, на засіданнях «круглих столів», де приймалися рішення про не обхідність вивчення української мови як іноземної у вищих навчальних закладах України, усе залишається без змін.

Аналіз вивчення української мови як іноземної висвітлений у працях таких науковців, як Л. Бей, О. Тростинська, І. Жовтоніжко, Т. Єфімова, Б. Сокіл, А. Кулик, Г. Тохтар, Т. Лагута. Однак дотепер відсутні дослідження, що допомогли б визначити, який мінімум названих чинників і в якому поєднанні дає максимальний ефект навчання залежно від його конкретних цілей і умов.

Метою даного дослідження є пошук ефективних підходів при вивченні української мови як іноземної у вищих навчальних закладах у процесі адаптації до україномовного середовища.

У ході дослідження поставлено такі задачі:

- здійснити аналіз проблем іноземців на етапі входження до україномовного середовища;
- узагальнити існуючий вітчизняний досвід педагогічної допомоги іноземним студентам в адаптації до україномовного середовища;
- розкрити ефективні педагогічні підходи при вивченні української мови як іноземної у процесі адаптації до україномовного середовища.

Починаючи навчання в університеті, іноземні студенти стикаються з багатьма проблемами. Багато з них не володіють вільно мовою викладання та не вмють відкидати неважливу інформацію, конспектувати зміст основних понять. Для цього іноземець повинен мати високій рівень володіння мовою.

Тому, загально дидактичні й методичні вимоги ставляться до заняття з української мови для іноземних громадян як до основної організаційної одиниці навчального процесу, яка є його частиною і водночас самостійною, цілісною ланкою². До нього ставляться ті ж загальнодидактичні й методичні вимоги, що й до всього навчального процесу. В такому занятті синтезуються закономірності навчання, органічно взаємодіють цілі, зміст і методи. Воно реалізує методичну концепцію, покладену в основу навчання, а його сутність зумовлена методичним змістом – сукупністю положень, що визначають його особливості, структуру, види та прийоми роботи³.

Розглянемо вимоги до заняття з української мови для іноземних громадян, що впливають з

цілей, змісту та технологій навчання цього предмету у вищому навчальному закладі.

1. Мовленнєва спрямованість. Визначення мовленнєвої діяльності як основного об'єкта навчання передбачає формування чотирьох видів цієї діяльності – слухання, говоріння, читання, письма на занятті з української мови як іноземної. Для досягнення таких цілей необхідна, по-перше, практична орієнтація заняття, тобто переважання вправ у спілкуванні над повідомленням знань та їх осмисленням. Кожне заняття повинно мати конкретні практичні цілі, спрямовані на формування мовленнєвих навичок та вмінь. По-друге, мовленнєва спрямованість заняття означає комунікативний характер вправ. Такі вправи, як переклад, складання речень за зразком, переказ тексту тощо мають бути підпорядковані комунікативним цілям. Комунікативна направленість – це завжди мовленнєва діяльність у нових ситуаціях з певною метою.

2. Комплексність. Ця особливість заняття зумовлена природою мовлення: у мовленні всі види діяльності взаємодіють, сприяють формуванню один одного. Отже, всі аспекти мови – фонетичний, лексичний, граматичний – вивчаються у взаємозв'язку. Так, кожна доза мовного матеріалу повинна опрацьовуватись у всіх видах мовленнєвої діяльності. Наприклад, засвоюючи структуру активного граматичного мінімуму, необхідно передбачити вправи у вживанні та розумінні цього явища в усіх видах мовленнєвої діяльності.

3. Українська мова як іноземна — мета і засіб навчання. Мовлення викладача українською мовою виконує дві важливі функції. По-перше, воно використовується для організації викладачем навчання та виховання на занятті. Тому воно повинно бути виразним, переконливим, грамотним, економним. По-друге, мовлення викладача української мови на відміну від викладачів інших предметів є засобом навчання, тобто стимулом, що спонукає до мовлення. Тому воно має бути зразковим, або нормативним; автентичним, тобто саме так сказав би у даній ситуації носій мови; адаптивним, тобто повинно відповідати можливостям та мовленнєвому досвіду студентів-іноземців; різноманітним за засобами вираження думки.

Створення іншомовної атмосфери на занятті має стати одним із завдань викладача. Мовлення викладача не повинно займати більше 10 % часу заняття. Решта часу відводиться мовленню студентів.

4. Висока активність розумово-мовленнєвої діяльності студентів-іноземців. Ефективність заняття визначається ступенем розумово-мовленнєвої активності іноземних студентів. Завдання викладача полягає у залученні їх до активної внутрішньої розумової та зовнішньої мовленнєвої діяльності і підтриманні її протягом заняття. До факторів, що стимулюють розумово-мовленнєву діяльність, відносяться: використання змістовного та інформативного навчального матеріалу, що відповідає інтелектуальному розвитку студентів; постановка цілей, які спонукають студентів до вирішення комунікативних завдань, до висловлювання власних думок; застосування прийомів навчання, що дають можливість кожному студенту брати безпосередню участь у мовленнєвій діяльності та максимально збільшують їх активний час на занятті (самостійна робота, колективні форми навчання тощо).

5. Різноманітність форм роботи студентів. Вимога різноманітності форм роботи є особливо важливою для навчання усного мовлення, адже на відміну від аудіювання і читання, які легко організувати як синхронну діяльність, усне мовлення потребує взаємних контактів, які й повинен забезпечити викладач на занятті української мови як іноземної.

Особливий ефект тут дає поєднання індивідуальних форм роботи з колективними. До індивідуальних форм відносять роботу у фронтальному режимі, опитування окремих студентів тощо. Колективні форми роботи охоплюють колективно-масове тренування в парах без змін або із зміною партнерів.

6. Мотиваційне забезпечення навчальної діяльності. Мотивація, під якою розуміють спонукальні сили до вивчення української мови іноземними студентами, зумовлена об'єктивним світом іноземного громадянина. Вона визначається його власним бажанням, пристрастями, особистісною зацікавленістю у навчанні. На занятті української мови мотивація забезпечується рядом факторів. По-перше, матеріал, що використовується на занятті, має бути цікавим. По-друге, прийоми роботи з навчальним матеріалом повинні приваблювати студентів. Цьому сприяють колективні фактори роботи, де студент відчуває себе суб'єктом спілкування, рольові ігри, що ставлять його у життєву ситуацію, проблемні завдання до вправ, які сприяють інтелектуальному розвитку студента. По-третє, студент повинен усвідомлювати рівень своєї успішності у вивченні української мови, бо це викликає задоволення собою, відчуття прогресу.

су студента. По-четверте, на мотивацію навчання позитивно впливає сприятливий психологічний клімат на занятті. Атмосфера спокійної врівноваженості, взаємної довіри, відчуття рівноправності, партнерства у спілкуванні викликає у студентів-іноземців задоволення від навчального процесу, бажання брати в ньому участь⁴.

У позанавчальний час студенти самостійно опрацьовують новий матеріал. Тому, з метою поліпшення ситуації у контингенту іноземних студентів викладачами секції «Українська мова як іноземна» кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету створено посібник «Українська мова для іноземних студентів». Кожна тема має теоретичну та практичну частини, словник, завдання та питання для самоконтролю. Такі завдання розвивають мовленнєві навички, студент не тільки відповідає на запитання, знаходить головну інформацію в тексті, але й будує свій монологічний виступ на задану тематику. Це все сприяє соціокультурній та психологічній адаптації студентів.

Безумовно, основним видом вправ є мовний аналіз слів та їх фонетичний розбір, які сприймаються на слух. У роботі над вимовою слів важливо не стільки засвоєння, скільки тренування, повторення.

Словники також посідають особливе місце в лексичній роботі на заняттях з мови. Добре поставлена робота із словником не тільки збагачує лексичний запас студентів, а й збуджує в них інтерес до предмета, розвиток мислення, чуття стилю, запобігає мовним помилкам, підносить культуру усного та писемного мовлення. Значення кожного незрозумілого слова має бути пояснене, введене до активного словника студента. Виробити в студентів прагнення дізнатися про смислове значення слів можна лише щоденною копійкою працею педагога та студента.

Таким чином, ми формуємо мовну особистість в контексті розвитку навичок, які актуальні: спроможність сприймати інформацію не механічно, а усвідомлено, особистісно, самостійно інтерпретувати й оцінювати її залежно від власної картини світу, культурного розвитку, здатність на належному рівні мовної та комунікативної культури підтримувати міжособистісні стосунки.

Ряд дослідників вважають педагогічний аспект головним з усіх напрямків роботи, так як він надає впевненість студенту та спрощує інші аспекти адаптації⁵. Успіхи у навчанні

мотивують вирішення інших питань та проблем соціального та культурного плану, так як підкріплюють головну мету перебування студента в Україні⁶.

Педагогічна адаптація іноді розглядається як сукупність особливостей, що визначають можливість пристосування студента до незнайомої системи навчання, до засвоєння великого об'єму знань, аналізу наукового матеріалу⁷.

Для успішного проведення процесу входження в нове навчальне середовище необхідний пошук такого змісту, форми та методів навчально-виховної роботи, за допомогою яких викладачі вузів змогли б попереджати, пом'якшувати та усувати негативні наслідки дезадаптації, прискорювати процес соціально-психологічної та педагогічної адаптації студентів. Головною метою виховної роботи з іноземними студентами є їх пристосування до нових умов, формування різнобічно розвинутої, професійно визначеної особистості.

У Буковинському державному медичному університеті для студентів-іноземців створені всі необхідні умови як для навчання, відпочинку, так і для творчого зростання, організуються екскурсії, які, в свою чергу, дають змогу не тільки відпочити, але й пізнати культуру та звичаї українського народу.

Іноземні студенти активно залучаються до спортивно-масової, культурної роботи та науково-дослідницької діяльності університету, беруть активну участь у художній самодіяльності, святкових концертах, під час яких звучать твори мовами народів світу (День рідної мови, Шевченківські дні, Всесвітній день здоров'я, День матері, Міжнародний день сім'ї, Всесвітній день культурного різноманіття в ім'я діалогу та розвитку та інші). Але всіх об'єднує українська мова – мова навчання та спілкування в університеті.

Для успішної адаптації іноземних студентів необхідно будувати навчальний процес з врахуванням етнопедагогічних концепцій (при умові навчання в групі студентів однієї етнічної групи), технологій та методик. Слід враховувати фактори, які впливають на систему освіти: географічні, економічні, національні, історичні, культурні та релігійні, ті що є особливими для кожного народу. Безумовно, для врахування всіх елементів необхідна відповідна підготовка викладача, його самоосвіта, відповідні знання. Так кожен етнос має свої методи та підходи в педагогічному процесі, які необхідно враховувати в педагогічному процесі навчання іноземних студентів.

При дослідженні проблеми адаптації слід розділяти викладання дисциплін у багатонаціональних групах, де відбувається контакт двох та більше культур, та мононаціональних. Безумовно студенти відчувають себе комфортніше в групі співвітчизників, але такі групи велика рідкість. Такі моменти, як однотипність поведінки, світосприйняття регулюють поведінку студентів в групі, підтримують дисципліну, допомагають налагодити та впорядкувати навчальний процес. В той же час, багато національна група теж має свої переваги. Успішне пристосування іноземного студента до нового соціально-культурного життя відбувається завдяки активному спілкуванню з україномовними студентами.

Для ефективного включення студентів в навчальний процес викладачу необхідно наступне: враховувати вік, релігійну, соціальну та інші приналежності студентів; стимулювати мотиваційну сферу; надавати самостійність; складати мовні ситуації, що максимально наближені до реальності; піднімати питання по темах, які цікаві даній аудиторії; об'єктивно оцінювати результати самостійних дій студентів з врахуванням їх індивідуальних особливостей; зацікавлювати та формувати пізнавальну потребу у іноземного студента.

Досвід роботи показує, що найчастіше в соціокультурній сфері спілкування іноземних студентів цікавить побутова культура, традиції, звичаї народу і, звичайно ж, сам народ, його моральні й духовні цінності, психологічний склад, національні риси. Тому, важливо, щоб у навчальних матеріалах знайшли віддзеркалення складові ментальності українців: прагнення до духовності, чуйність, артистичність, мрійливість, доброта, специфіка мовного етикету.

Часто «чужа» культура розцінюється іноземними студентами як «неприродна», «погана», хоча насправді вона є просто незвичною. З нею потрібно знайомитися, вивчати, адже ряд звичаїв, традицій постійно зустрічаються у повсякденному житті. Тому особливе місце у навчальних матеріалах слід надавати так званим узуально-поведінковим текстам, тобто текстам, в яких мовні відомості тісно пов'язані з відомостями поведінкового характеру. Тексти про використання в мовленні міміки і жестів, прислів'їв і приказок, норм мовного етикету об'єднують у собі представлення норм мовлення і норм поведінки, обов'язкових для певної мовної ситуації.

Це дозволить організувати роботу в аудиторії, вони є також одним з прийомів відбору

матеріалу в «контексті діалогу культур», при якому навчання здійснюється в процесі зіставлення і взаємодії культур представників рідної мови та тієї, що вивчається.

Соціокультурна адаптація є процесом двостороннім і стосується не лише іноземних студентів, а повною мірою співвідноситься з проблемою формування толерантного сприйняття в середовищі української молоді, виховання української молоді у душі дружлюбності до інших, «не наших». Тому ми залучаємо іноземних студентів до активної участі в заходах, що проводяться нашим університетом.

З вищенаведеного можна зробити висновок про необхідність створення ряду умов адаптогенного характеру широкого спектру дії для оптимізації адаптації іноземних студентів до навчального процесу у вищій школі України.

В освіті продовжує розвиватися і надалі культурологічний підхід у навчанні в рамках концепції «діалогу культур», з метою формування полімовної грамотності студентів. А тому, на нашу думку, в сучасному ВНЗ не має бути місця для таких процесів, як бездумне завчання текстів іноземною мовою, що не мають практичної цінності для майбутньої професійної діяльності студентів. Іноземні студенти мають бути підготовлені на основі якісного сучасного автентичного навчального матеріалу до свідомого використання української мови в подальшому житті та роботі. Адже, добре знання української мови є зараз і продовжуватиме залишатися надалі однією з провідних вимог українських роботодавців. В цьому плані саме на ВНЗ покладається відповідальність у якісному забезпеченні студентів-іноземців комплексом мовних знань, вмінь, навичок, це вимагає передусім від навчального закладу систематично створювати умови для підвищення кваліфікації своїх педагогічних працівників, забезпечити заклад належною матеріально-технічною базою.

Таким чином, застосування на практиці інноваційних методологічних підходів значно поліпшує якість презентації навчального матеріалу та ефективність його засвоєння студентами, збагачує зміст освітнього процесу, підвищує мотивацію до вивчення української мови, створює умови для більш стійкої співпраці між викладачами та студентами. Нові методи викладання української мови як іноземної продовжують з'являтися. Це вказує на перспективу подальшого наукового дослідження в сфері пошуку та застосування ефективних методів, які б сприяли кращій соціально-

культурній адаптації іноземних студентів та успішному вивченню української мови.

ЛІТЕРАТУРА:

¹ Раутен В., М. Коксинен Деятельность социального педагога по социокультурной адаптации учащихся иностранцев. Методологические основы социальной работы / В. Раутен, М. Коксинен. – М., 1991. – 256 с.

² Біляєв О. М. Методика вивчення української мови / О.М. Біляєв. — Київ, 1987. — С. 54-63.

³ Коваль Г., Суржук Т. Методика викладання української мови. Рекомендації до виконання науково-дослідної тематики: Навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Г. Коваль, Т. Суржук. – Тернопіль, 1993. – 368 с.

⁴ Кочан І.М. Контрольні завдання з методики викладання української мови / І.М. Кочан. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. — 59 с.

⁵ Палка О.В. Підготовка іноземних студентів вищих навчальних закладів технічного профілю України до вивчення професійної лексики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 / О.В. Палка. – К., 2003. – 18 с.

⁶ Рибаченко Л.І. Підготовка іноземних студентів у навчальних закладах України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 / Л.І. Рибаченко. – К., 2000. – 20 с.

⁷ Сладких И.А. Этнопсихологический аспект адаптации африканских студентов в Украине // Проблемы та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: зб. наук. праць. – Х.: НТУ "ХП", 2008. – Вип. 18 (22). – С. 259-272.

Heletska Alisa. Social and cultural adaptation of foreign students in the process of studying of the Ukrainian language.

The article considers the problem of adaptation of foreign students who come to study in Ukraine. The teaching of foreigners in our country is one of the most effective forms of cultural and scientific collaboration that confirms the authority of Ukraine on the international scientific area.

For optimal transmission of this process provides recommendations for training, advice to teachers who work with foreign students, formulate the requirements for teaching and methodical literature, summarizes the experience of educational assistance and characterized pedagogical tools of formation of household vocabulary of foreign students in the process of adaptation to the Ukrainian society. The important factor of successful foreign students' studying in Ukrainian higher institution is their adaptation to culture, traditions and peculiarities of Ukrainians' way of life.

Linguistic environment influence on the foreigners' adaptation most of all. The knowledge in Ukrainian language is very important condition of foreigners' study in Ukrainian higher institution, but this problem is still debatable.

For foreigners' successful adaptation it's necessary to form teaching process taking into consideration ethno pedagogical concepts, techniques and methods, factors that influence the system of education: geographical, economical, national, historical, cultural, and religious. For using all these elements the proper preparation of teacher, his self-education, proper knowledge are needed. Thus, every ethnos has its methods in pedagogical process used for teaching foreign students.

For effective studying teacher has to take into consideration student's age, religion, to stimulate motivation, to permit independent student's work, to form linguistic situations and topics that are interesting for audience, to form cognitive need for foreign students.

Thus, the steps of the socio-cultural adaptation that ensure successful learning in a new cultural environment is analyzed in details. Particular attention is paid to the psychological and pedagogical challenges faced by foreign students in the first year of studying in Ukraine. Considerable attention is paid to the problem of creation of educational materials that promote socio-cultural adaptation of foreign students in Ukraine.

Keywords: *socio-cultural adaptation, culture, method, linguistic environment, motivation, educational process.*

Марта МАКСИМЮК,
Буковинський державний медичний
університет,
Чернівці (Україна)
maksymjuk@ukr.net

ПИТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОНОМАСТИКИ

Ключевые слова: *имя собственное, художественный текст, оним, литературная ономастика, литературно-художественная ономастика, поэтика онима.*

Максимюк Марта. Вопросы терминологии украинской литературной ономастики.

В статье проанализировано теоретические вопросы, посвящены терминологии украинской литературной ономастики, рассмотрено спор ученых разных ономастических школ (одесской, ужгородской, донецкой) об названии самой дисциплины, рассмотрены три подхода к изучению собственных имен в художественном произведении.

В українській ономастиці досі немає єдиного підходу до вивчення власної назви в контексті художнього твору. Не в останню чергу це зумовлено тим, що вчені по-різному розуміють завдання ономастичних досліджень. З цією проблемою також пов'язані „термінологічні суперечки в межах літературної ономастики, які й досі точаться в українській лінгвістиці і стосуються передовсім назви самої дисципліни”¹.

Зрозуміло, формування стрункої, бездоганної терміносистеми в літературній ономастиці, як і в будь-якій іншій науці, необхідне, однак Ю. О. Карпенко та М. Р. Мельник застерігають: „термінологічним і класифікаційним питанням, при всій їх істотності, ... не слід надавати аж такої вирішально-першорядної ваги”², а терміни та групування науковці пропонують кваліфікувати лише як один із засобів, інструментів дослідження онімії художніх творів („не так уже й важливо, як обізнати досліджувані явища... і на які купи ці явища розкласти... Важливо саме дослідити”³). Ми не зовсім поділяємо такий підхід до термінологічних розбіжностей, бо нерідко „джерелом розбіжностей у позначенні є не лише певна терміносплука та точність/неточність, влучність/невлучність останньої у відбитті суті наукового пошуку в межах літературної ономастики”⁴, але й, як слушно зауважив В. Калінкін, прихильність науковця до тієї чи тієї дослідницької парадигми і прагнення „уже в назві з максимально можливим ступенем точності відобразити специфіку наукового напрямку”⁵. Наведене твердження перегукується з позицією О. Ахманової: термінологія будь-якої галузі науки – це „не просто список термінів, а

семасіологічне вираження певної системи понять, яка, у свою чергу, відображає відповідний науковий світогляд”⁶.

У кінці ХХ – на поч. ХХІ ст. в українському мовознавстві сформувалися різні підходи у вивченні онімії художнього тексту. Сьогодні можна виділити три основні ономастичні школи, представлені науковими доробками Ю. О. Карпенка, Л. О. Белея, В. М. Калінкіна та їхніх учнів. У працях науковців кожної школи сформовано власну термінологію на позначення галузі дослідження, яка займається вивченням власних назв у художньому творі, та обґрунтовано її використання.

Ю. О. Карпенко зазначає: „Будучи розділом, одним із напрямків лінгвістичної науки про власні назви **ономастики**, літературна ономастика в основному використовує терміни цієї науки, надаючи до них означення **літературний**. Утім, сам термін **літературна ономастика**, ставши вже загальноновизнаним, усе ще має конкурентів у вигляді сполучень **поетична ономастика, стилістична ономастика**. Л. О. Белей наполягає на означенні **літературно-художня**, а не просто **літературна**”⁷. Зокрема, учений зауважує, що дуже часто літературно-художнім антропонімом вважають власне особове ім'я, що вживається в літературному тексті. У такому визначенні обов'язково потребує уточнення поняття „літературний текст”. Адже літературними текстами є не тільки оригінальні художні твори різних жанрів та їх переклади, а й інші тексти, написані літературною мовою, що можуть *de facto* належати до всіх функціональних стилів літературної мови”⁸. Л. Белей вважає, що найвдалішим є термін **літературно-художній**

антропонім, „який через багатоконпонентність не є бездоганим, проте серед уживаних нині термінів найповніше і найточніше передає суть позначуваного поняття. До того ж, в українській та й зарубіжній ономастичній літературі цей термін має досить тривалу традицію вживання... Від терміна *літературно-художній антропонім* легко утворити назву розділу ономастики, який займається вивченням літературно-художньої антропонімії, – літературно-художня антропоніміка, що в результаті не порушує усталеної системності української ономастичної термінології”⁹.

В. М. Калінкін пропонує свій термін – **поетика оніма** і переконує, що останній „у плані змісту відображає специфіку онтології оніма, яка виявляється в акті художнього мовлення, а в плані вираження знаходить підтримку в добре відомій генетичній конструкції *поетика слова*”¹⁰, і далі: „Широке тлумачення поняття **поетика оніма** передбачає, що воно охоплює всі сфери творчого використання пропріальних одиниць – від мови науки до жаргонів і розмовного мовлення. Вузьке розуміння терміна дає змогу обмежити кордони **поетики оніма** матеріалом художніх текстів, у яких найконцентрованіше і якнайрізномісніше представлено явище, що досліджується”¹¹. Учений обґрунтовує використання терміна **поетонім**, під яким розуміє „сукупність використання даного імені в тексті. Він є багатфункціональною одиницею поетичної мови і кожне конкретне використання актуалізує лише частину функцій з числа потенційно властивих йому чи реалізованих в художньому тексті”¹².

Отже, якщо одеська школа літературної ономастики має безперервну традицію використання насамперед терміносполуки *літературна ономастика*, то позиції представників ужгородської та донецької шкіл, відповідно Л. Белея та В. Калінкіна, щодо термінологічного позначення науки про власні назви в художньому тексті, як зауважила Н. Колесник, зближує неприйняття цього старого терміна, але вчені є прихильниками різних підходів до вивчення літературної онімії і відповідно – різних на її позначення термінів, що, зрештою, майстерно обґрунтовують¹³.

Проблемам термінології сьогодні в ономастиці приділяють увагу багато вчених. Зокрема, російський дослідник А. А. Фомін у статті „Всегда ли *литературная ономастика* тождественна *поэтической ономастике*?” відстежує відмінність між різними термінами, наявними в цій галузі мовознавства. Учений за-

значає, що „найчастіше її називають *літературною* або *поетичною ономастикой*, але трапляються й інші терміни: наприклад, *стилістична ономастика*, *літературно-художня (або художня) ономастика*, *поетика оніма*, *поетонімологія* і т.д. По-різному називають учені й об’єкт вивчення цієї дисципліни, причому найчастіше використовують терміни *літературний онім* і *поетонім*, уживання яких у роботах не в останню чергу зумовлене авторським прийняттям відповідної назви дисципліни”¹⁴. А. Фомін зауважує, що наявність паралельних назв для номінації тієї чи іншої науки чи її галузі не є чимось рідкісним. Наявність синонімічних визначень не заважає розвиткові науки і взаєморозумінню учених, які нею займаються. Дослідник розглядає різні варіанти назв і приходять до висновку, що „вони не замінюють і не виключають одна одну. Можна користуватися різними термінами, але потрібно добиватися усвідомленого і відповідного загальному змісту і напряду роботи використання того чи іншого терміна, а не випадкового, взятого для звучності чи наобум”¹⁵. На думку А. Фомина, наявні нині назви далеко не завжди рівнозначні й синонімічні. Насамперед це стосується двох найбільш поширених термінів – *літературна* і *поетична ономастика*. По суті, вони являють собою по-різному структуровані простори, значна частина яких збігається. Учений зазначає: „Термін *літературна ономастика*, що ґрунтується на вказівці на сферу побутування власних імен, відповідно до внутрішньої форми терміна, розумно відносити до досліджень будь-яких сторін чи функцій оніма в будь-яких *літературних* текстах (публіцистичних, наукових, офіційно-ділових, художніх), оскільки поняття *література*, який став основою для цього терміна, значно ширший, ніж поняття *художня література*”¹⁶. У цьому сенсі *літературна ономастика* відмежується від ономастики не літературної – наприклад, ономастики фольклору чи ономастики розмовної мови. Безумовно, що центральною, найважливішою частиною цього простору є *ономастика художньої літератури*. При потребі для означення цього центрального складника можуть бути використані уточнювальні терміни *літературно-художня* і *художня ономастика*. До сфери літературної ономастики можуть бути віднесені й дослідження, присвячені різним аспектам вивчення імені – лінгвістичному, семіотичному, психологічному, соціологічному і т. д., а не винятково поетичному, який є важ-

ливим, але не єдиним типом дослідження проблематики *ім'я – текст*¹⁷.

Терміном *поетична ономастика*, який базується на виділенні поетичної функції імені, „розумно користуватися”, – вважає А. Фомін, – „для позначення напряму дослідження ономастики у творах з естетичною доміантою, знову ж таки без строгої прив'язки до текстів художньої літератури”¹⁸. Наприклад, зауважує дослідник, до поетичної ономастики можна віднести й ономастику фольклорних творів, якщо вона досліджується з погляду реалізації нею поетичної функції. Звичайно, і в поетичній ономастиці центральною галуззю є вивчення власних назв художньої літератури, у яких поетична функція виявляється найяскравіше.

Термін *поетика оніма/онімів*, на думку вченого, краще використовувати не для позначення дисципліни, а „для позначення функціонально-естетичного потенціалу власних назв, тобто безпосереднього предмета дослідження. Його синонімом міг би стати термін *онома-поетика*, запропонований колись Е. Б. Магазаником”¹⁹.

Н. Колесник, проаналізувавши терміни на позначення літературної ономастики в слов'янській лінгвістиці, прийшла до висновку: „Така ситуація не є власне українською прерогативою: подібна плутанина панує і в інших національних лінгвістиках”²⁰. Наприклад, в енциклопедії „Polskie nazwy własne” (1998) у відповідному розділі означення *стилістична* та *літературна* вживаються як взаємозамінні²¹.

Ономастика художнього твору – це чітка й розгалужена система (системи), у якій кожен онім, за словами О. В. Суперанської, тісно пов'язаний з іншими і поза цими зв'язками взагалі не сприймається²².

Проблеми літературно-художньої ономастики постійно актуальні, бо, як відзначали 2004 року Ю. Карпенко і М. Мельник, щодо вивчення „життя власних назв” у художніх текстах „зроблено ще вкрай мало”²³, а основні зусилля ономастів й досі зосереджені винятково на антропонімах. Тому цілком слушною є думка дослідників про потребу розширення, поглиблення, якісних змін у сфері розробки української літературної ономастики²⁴. Солідарні з українськими ономастами й польські дослідники, які останнім часом говорять про необхідність якісних зрушень у вивченні літературно-художніх онімів²⁵.

Значну увагу впродовж останніх десятиріч мовознавці приділяють питанням термінології, хоча проблема іманентної сутності літературно-художнього ономастикону не обмежується

схемами й теоретичними визначеннями, які, як зауважує Г. Лукаш, „завжди малопродуктивні, оскільки дистанція між теорією і практикою, ілюзорним світом концепцій і реальністю літературного досвіду буває досить великою”. Учені одноставні в тому, що термінологія у сфері літературно-художньої ономастики має загальноономастичну основу, тобто при її з'ясуванні та застосуванні, за висловлюванням Т. Немировської, обов'язково потрібно відштовхуватися „від термінології ономастики реальної як уже апробованої і до певної міри вже усталеної...”²⁶. У зміст поняття „літературна ономастика” ця ж дослідниця включає „комплекс усіх ВН (власних назв. – М. М.), усіх розрядів і класів, уживаних у творі...”²⁷ та стверджує, що „літературна ономастика – частина поняття *художнє ціле*, спосіб художнього відображення світу через йменування...”²⁸. Під літературною (поетичною) ономастикою, зауважує Ю. О. Карпенко, „розуміють суб'єктивне відображення об'єктивного, здійснювану автором „гру” загальнономовними ономастичними нормами”²⁹.

Науковці виокремлюють кілька підходів до вивчення власних назв художнього твору. Перший підхід – лексикографічний опис поетонімосфери твору чи всіх творів одного письменника. Так, В. Калінкін запропонував лексикографічну обробку поетонімосфери роману О. С. Пушкіна „Євгеній Онегін” з різнобічною і місткою словниковою статтею, яка вичерпно характеризує кожен з описаних онімів твору³⁰. Ще раніше, 1991 року, Т. Немировська та О. Немировська опублікували словник власних імен М. Коцюбинського³¹ – перший онімичний словник української літератури. Словник цей ґрунтовно зроблений, містить всі, включно з контекстуальними, оніми з коментарями. На жаль, цей словник видано невеликим тиражем, і тому він фактично не став надбанням наукової спільноти.

Онімичні словники письменників „атомізують” єдиний онімний простір художнього твору. Такі словники дуже потрібні, але вони лише дають матеріал для подальшого дослідження літературної онімії, самі його не здійснюють. Це коментований каталог того, що є в автора (чи в окремому його творі).

Другий підхід ґрунтується на частковому виділенні онімів з художнього тексту і їх всебічному вивченні. Він цілком доречний у масштабних, оглядових роботах, у яких йдеться не про один твір чи одного письменника, а, як в обох монографіях Л. Белея, дослідженні А. Вегеш, дисертації Я. Шебештян тощо, про

певний чи певні періоди розвитку літературної ономастики або онімний простір конкретного жанру, із залученням творів багатьох письменників. Л. Белей, „представник традиційної ономастичної парадигми в літературній ономастиці, досліджує літературно-художню антропонімію як один із континуантів національної літературної мови та її антропо-системи”³². Основним завданням літературно-художньої антропоніміки вчений вважає „з’ясування ролі літературно-художньої антропонімії в процесі становлення національної антропо-системи і національної літературної мови та різнобічне вивчення функціонально-стилістичних можливостей літературно-художніх антропонімів”³³. При вивченні онімів одного твору чи кількох творів одного автора такий підхід видається плідним, якщо власні назви розглядати як невід’ємну частину тексту, а вони безсумнівно відносяться до нього як частина до цілого.

Вивчення онімів художнього тексту як його невід’ємного складника – третій підхід до вивчення літературної ономастики (найчастіше він зреалізований у працях представників одеської ономастичної школи).

При дослідженні власних назв у художньому творі, вважаємо, їх слід розглядати комплексно, оскільки онім у творі існує не окремо, а в системі онімного простору. Саме тому в художньому творі необхідно вивчати всі наявні розряди власних назв, не обмежуючись виключно антропонімами, тому що онімний простір художнього тексту активно формують не лише особові назви, до того ж взаємозв’язок і взаємозумовленість онімів різних розрядів теж доволі відчутні. Окрім того, треба досліджувати й так звані контекстуальні оніми, тобто апелюючи, використані у функції власної назви у художньому творі.

ЛІТЕРАТУРА:

¹ Колесник Н. Термінологічні суперечки в царині літературної ономастики і фольклорна ономастика / Наталія Колесник // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія. Соціальні комунікації. Присвячується 90-річчю від дня народження Й. О. Дзендзелівського. – Ужгород: Вид-во УжНУ „Говерла”, 2011. – С. 122.

² Карпенко Ю. О., Мельник М. Р. Літературна ономастика Ліни Костенко : Монографія / Юрій Карпенко, Мирослава Мельник. – Одеса : Астропринт, 2004. – 216 с.

³ Вказ. праця, с. 13.

⁴ Колесник Н. Термінологічні суперечки в царині літературної ономастики і фольклорна ономастика / Наталія Колесник // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія. Соціальні комунікації. Присвячується 90-річчю від дня народження Й. О. Дзендзелівського. – Ужгород: Вид-во УжНУ „Говерла”, 2011. – С. 125.

⁵ Калинин В. М. Поэтика онима / В. М. Калинин. – Донецк : Юго-Восток, 1999. – С. 70.

⁶ Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Сов. Энциклопедия, 1966. – С. 9.

⁷ Карпенко Ю. О. Про літературну ономастику та її функціональне навантаження / Ю. О. Карпенко // Записки з ономастики: Зб. наук. праць / Відп. ред. Ю. О. Карпенко. – Одеса : Астропринт, 2000. – Вип. 4. – С. 70.

⁸ Белей Л. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії / Л. Белей. – Ужгород, 2002. – С. 8.

⁹ Вказ. праця, с. 9-10.

¹⁰ Калинин В. М. Поэтика онима / В. М. Калинин. – Донецк : Юго-Восток, 1999. – С. 72.

¹¹ Вказ. праця, с. 73.

¹² Вказ. праця, с. 86.

¹³ Колесник Н. Термінологічні суперечки в царині літературної ономастики і фольклорна ономастика / Наталія Колесник // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія. Соціальні комунікації. Присвячується 90-річчю від дня народження Й. О. Дзендзелівського. – Ужгород: Вид-во УжНУ „Говерла”, 2011. – С. 125.

¹⁴ Фомин А. А. Всегда ли *литературная ономастика* тождественна *поэтической ономастике*? / А. А. Фомин // Вопросы ономастики. – 2009. – № 7. – С. 57.

¹⁵ Вказ. праця, с. 63.

¹⁶ Вказ. праця, с. 64.

¹⁷ Вказ. праця, с. 64.

¹⁸ Вказ. праця, с. 65.

¹⁹ Вказ. праця, с. 66.

²⁰ Колесник Н. Термінологічні суперечки в царині літературної ономастики і фольклорна ономастика / Наталія Колесник // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія. Соціальні комунікації. Присвячується 90-річчю від дня народження Й. О. Дзендзелівського. – Ужгород: Вид-во УжНУ „Говерла”, 2011. – С. 122.

²¹ Rzetelska-Feleszko E. Perspektywy badawcze onomastyki literackiej / Ewa Rzetelska-Feleszko // Onomastyka literacka pod redakcją Marii Biolik. – Olsztyn, 1993. – S. 21 – 26.

²² Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М. : Наука, 1973. – С. 281.

²³ Карпенко Ю. О., Мельник М. Р. Літературна ономастика Ліни Костенко : Монографія / Юрій Карпенко, Мирослава Мельник. – Одеса : Астропринт, 2004. – С. 5.

²⁴ Вказ. праця, с. 5.

²⁵ Polskie nazwy własne: Encyklopedia pod redakcją Ewy Rzetelskiej-Feleszko. – Warszawa – Kraków, 1998. – S. 251.

²⁶ Немировская А. Ф., Немировская Т. В. Художественный текст и закономерности литературной ономастики / А. Ф. Немировская, Т. В. Немировская // Шоста респ. ономастична конференція: Тези доп. і пов. – Одеса, 1990. – Т. 1. Теоретична та історична ономастика. Літературна ономастика. – С. 133.

²⁷ Вказ. праця, с. 133.

²⁸ Вказ. праця, с. 134.

²⁹ Карпенко Ю. О. Про літературну ономастику та її функціональне навантаження / Ю. О. Карпенко // Записки з ономастики: Зб. наук. праць / Відп. ред. Ю. О. Карпенко. – Одеса : Астропринт, 2000. – Вип. 4. – С. 68.

³⁰ Калинин В. М. Теория и практика лексикографии поэтонимов (на материале творчества А. С. Пушкина) / В. М. Калинин. – Донецк : Юго-Восток, 1999. – С. 40.

³¹ Немировская Т. В. Собственные имена в творчестве М. М. Коцюбинского : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02 – языки народов СССР (украинский язык) / Т. В. Немировская. – К., 1988. – 24 с.

³² Колесник Н. Термінологічні суперечки в царині літературної ономастики і фольклорна ономастика / Наталія Колесник // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія. Соціальні комунікації. Присвячується 90-річчю від дня народження Й. О. Дзедзельського. – Ужгород: Вид-во УжНУ „Говерла”, 2011. – С. 125.

³³ Вказ. праця, с. 125.

Maksymyuk Marta. ISSUE OF TERMINOLOGY UKRAINIAN LITERARY ONOMASTICS

In Ukrainian onomastics is still no united approach in the studying of proper name in context of literature texts. This is also caused by

different understandings of scholars the tasks of onomastic researches which is being to be one of the important reasons of mentioned above raised question. With this problem are also related terminological controversies in the frames of literature onomastics which are still being discussed in Ukrainian linguistics and first of all they are related to the discipline's name.

At the end of XX – the beginning of XXI century in Ukrainian linguistics have been formed different approaches in the orthonyms investigating in a literature text. Nowadays there are three major onomastics schools, which are represented by scientific researches of such scholars: U.O. Karpenko, L.O. Beley, V.M. Kalinkin and their followers. In the scholars' researches of each school was formed the own terminology to stress on particular field of studying, which deals with proper names in belles-letters and its substantiated usage.

Scientists distinguish a few approaches of proper names belles-letters studying. The first approach is lexicographical description of poetorthonymsphere of a single literature text or all literature texts of a particular writer. The second approach is based on a partial selection of orthonyms and their comprehensive study. Through the studying of orthonyms from one text or from different literature texts of one author such an approach is seemed to be voluminous in case if proper names are considered to be an inseparable part of a literature text, and they are considered to relate to the text as a part to the whole without any doubts about it.

Studying of orthonyms of literature text as its inseparable part – the third approach in the studying of literature onomastics (the most often it is implemented in researches of representatives of Odessa onomastics school). Throughout investigation of proper names in a literature text we have an opinion that they should be considered comprehensively as orthonyms exist in a literature text not apart but in the system of of orthonym's space. That is why in a literature text there is a need to investigate all existing categories of proper names without being limited by anthroponyms because the orthonym's space of a literature text actively form not just personal names, but also are quite important interrelation and interconditionality of orthonyms of different categories. Besides that there is a need to investigate so called contextual orthonyms – appellatives which are used in a function of proper name in belles-letters.

УДК 811.161.2'282.2(477.85)

Юлія РУСНАК,

Буковинський державний медичний
університет,

julijarusnak@rambler.ru,

Наталія РУСНАК,

Чернівецький національний університет імені
Юрія Федьковича,

n.rusnak23@rambler.ru

**ЛІНГВОКОГНІТИВНА ПРИРОДА
ДІАЛЕКТНИХ ТЕКСТІВ
БУКОВИНСЬКИХ ГОВІРОК**

Ключевые слова: *ментальний континуум, когнітивна модель, діалектний текст, над-текст, фольклорний текст, текстома.*

Руснак Юлія, Руснак Наталія. ЛІНГВОКОГНІТИВНА ПРИРОДА ДІАЛЕКТНИХ ТЕКСТОВ БУКОВИНСЬКИХ ГОВІРОК

Знання буковинських діалектоносителей – хозяйственные, обрядовые, экзистенциальные – составляют ментальный континуум носителей говоров, часть наивной картины мира. Ментальный континуум рассматриваем как единство мышления и языка. Определяющими чертами ментального континуума на уровне мышления является прагматизм, магичность, на уровне языка – примитивизм.

Нині відзначаємо особливу увагу науковців до тексту в лінгвокогнітивній парадигмі, оскільки вона залучає до наукового аналізу комплекс відомостей, об'єднаних поняттям „національна картина світу”, стосується фундаментальної проблеми *мова – мислення – культура*.

Текст – це багатогранне, багатоаспектне явище, специфіка якого потребує його розгляду за різними підходами. Дослідник повинен обрати ракурс розвідки, відповідно до якого і вибудує стратегію аналізу. Гуманітарна наука дозволяє різноманітні інтерпретації. „Взагалі, наука про мову оперує гуманітарним знанням і, відповідно, не визнає абсолютних істин: рівні права на існування мають різноманітні погляди, якщо вони внутрішньо не суперечливі”¹

М. Сидоренко зазначає: „Поняття наукової парадигми містить значний антропологічний смисл, експлікуючи тенденцію становлення антропоцентричної філософії науки, що має в тому числі й аксіологічне підґрунтя”².

Вихідною (методологічною) настановою дослідження є ідея про нерозривну єдність мислення і мови. Філософія ХХ ст. у пошуках відповіді на проблеми, пов'язані з людським розумом, звернула увагу на мову (Е. Гуссерль, М. Хайдеггер, Л. Вітгенштейн, Ж. Дерріда, Ж.-П. Сартр), тому цілком закономірним є інтерес

лінгвістів до *когнітивістики*, яка розглядає мову як універсальний засіб реалізації знань, як знаряддя кодування та трансформації знань, адже мова є не лише внутрішньою здатністю людини, вона створена незалежно від конкретного індивіда, надана їй ззовні, при засвоєнні мови людині нав'язується певний обсяг знань, спосіб категоризації й концептуалізації світу, які залежать від внутрішнього рефлексивного досвіду нації. Когнітивна лінгвістика своїм виникненням певною мірою зобов'язана і теорії лінгвістичної відносності.

Підвалини когнітивної лінгвістики закладені теоретичним доробком когнітивної науки, яка зародилася у США після другої світової війни у зв'язку з посиленням інтересом до кібернетики. Термін *когнітивна лінгвістика* вказує на міждисциплінарну основу науки. На думку М. Кочергана, для когнітивної лінгвістики характерні такі загальні принципові настанови, як експансіонізм (виходи в інші науки), антропоцентризм (вивчення мови з метою пізнання її носія), функціоналізм (вивчення всього різноманіття функцій мови) та експланаторність (пояснення мовних явищ)³. Актуальність когнітивних досліджень у мовознавстві потребує виокремлення нового аспекту діалектології – *когнітивної діалектології*, у межах якої ставимо перед собою завдання – схарактеризувати відомості носіїв говірок.

Вийшовши з надр природничих наук (уведений до наукового обігу німецьким фізиком Г. Герцом), термін *картина світу* (далі КС) набув широкої популярності та став загальнонауковим поняттям завдяки 1) високому ступеню узагальнення, 2) інтегральній основі, яка вимагає полідисциплінарного підходу до аналізованих явищ, 3) можливості застосування до знань про світ різноманітних класифікацій та 4) вдалому метафоричному вираженню. У гуманітарних науках на позначення одного феномена, найвищого ступеня абстракції, – форми сприйняття навколишнього світу та її результату – існує декілька позначень: *свідомість, мовна свідомість, КС, мовна КС, модель світу, світогляд, концептуальна система, когнітивний простір, ментальний простір, національно-мовна свідомість* тощо⁴. Кожен з цих термінів, крім основного, спільного, значеннєвого ядра, має ще й деяке супровідне значення.

Аналізуючи ці феномени, кожен дослідник робить свої акценти в їх визначеннях. У науці роблять спроби розмежувати свідомість та мовну свідомість, картину світу та мовну картину світу, дати їм вичерпні визначення. На думку М. Хайдеггера, „картина світу” відображає не картину, що відтворює світ, а світ, що розуміється як картина, тобто картина світу – це відображення навколишнього світу в голові людини. Таку ж думку висловлює В. Колшанський. Він вважає, що „КС, відображена в голові людини, – це вторинне існування об’єктивного світу”⁵. Однак усі вчені погоджуються з тим, що картина світу передбачає *національно-культурний відбиток нації*, тобто це своєрідний результат минулого народу. Вчені розуміють КС як суму ментальних значень, найбільш загальних уявлень про світ. Т.В. Цив’ян розглядає модель, КС як результат переробки інформації про навколишній світ і людину, як скорочену і спрощену суму уявлень про них⁶. КС уявляють як ідеальне концептуальне утворення, що має подвійну природу: необ’єктивоване – як елемент свідомості, волі та життєдіяльності, і об’єктивоване – у вигляді різноманітних відбитків свідомості, волі та життєдіяльності, зокрема – у вигляді знакових утворень – текстів (у тому числі – мистецтво, архітектура, соціальні структури, мова)⁷.

Кожна мова, за визначенням Ю. Апресяна, відображає певний спосіб концептуалізації (сприйняття та організації) світу, при цьому значення, які виражаються у мові, формують єдину систему поглядів, що становлять „колективну філософію”, яка ніби „підкидається” усім носіям суспільства як обов’язкова. Твердження Ю.Д. Апресяна відпо-

відає гіпотезі лінгвістичної відносності. „Мова не відтворює світ, а лише відображає його; експлікує і об’єктивує концептуальну КС людини”, – зазначає В.І. Постовалова⁸. Унікальність теорії лінгвістичної відносності, яка не може бути ні спростована, ні доведена, у тому, що вона слугувала та слугуватиме джерелом лінгвістичних ідей, стимулом для роздумів над мовленнєвими національними проявами.

Матеріальним втіленням КС є мовна мовна КС – сукупність мовних засобів, які відтворюють знання про світ. МКС – це світ крізь призму мови, сфера мовної семантики, яка поряд із категоріальними значеннями враховує ознаки, що традиційно належать до конотації та аксіології. Власне кажучи, термін МКС містить вказівку на одну з найголовніших функцій мови – когнітивну, яка реалізує єдність мови і мислення.

Єдиного погляду на КС та МКС у науковій думці немає, визначення лінгвістів різняться низкою параметрів, залишається невирішеною проблема тотожності-відмінності між концептуальною та мовною КС, однак незаперечним є лінгво-когнітивний характер термінів та високий ступінь узагальнення.

У сучасній лінгвістиці є поняття, близьке до названих, – *наївна картина світу*. Наївна картина світу – це уявлення про світ пересічних носіїв мови, що ґрунтуються на донаукових знаннях, загальних поняттях, представлених у мові. Вона частково опирається на міфологічне мислення. Наївна картина світу представляє спрощене бачення реальності, схематично-каузальне тлумачення подій, скасовує всіляку діалектику. Наївна картина світу протиставлена науковій картині – системі знань, що синтезує результати дослідження певних наук із знаннями світоглядного характеру як результатом цілісного узагальнення пізнавального досвіду людства⁹. Діалектні тексти характеризують засадницькі положення наївної картини світу.

Відповідно до вимог когнітивного аспекту мовознавства пропонуємо розглядати говірки як суму знань, резервуар національної свідомості. Серед відомостей носіїв буковинських говірок виокремлюємо три типи знань – *господарські, обрядово-релігійні, екзистенційні*, які становлять *ментальний (духовно-мисленнєвий) континуум – сукупність відомостей (знань, уявлень, оцінок, правил поведінки, розуміння вічних істин), які носії буковинських говірок матеріалізують у діалектних текстах* (далі ДТ). Відомості носіїв буковинських говірок становлять відносно замкнуту систему. Це знання людей старшого віку, переважно жінок. За сферою побутування ці знання характеризуємо як

буденні, отримані на основі здорового глузду; побутові, пов'язані в основному з побутом та господарюванням селян; спадкові, частково міфологічні, в яких відтворено архетипи етнічного угруповання, передані попередніми поколіннями; та частково наукові, (діалектоносії володіють деякими науковими відомостями). За способом отримання знання діалектоносії в переважній більшості емпіричні, або індукційні (досвідні), та частково теоретичні (дедукційні). Почасті знання можна кваліфікувати і як особистісні, об'єктивні, суб'єктивні, трансуб'єктивні.

Термін *ментальний* (духовно-мисленнєвий) континуум відповідає поняттю наївна картина світу, проте він вужчий. Ментальний континуум – це частина наївної картини світу. У дослідженні представлено лише *господарські, релігійно-обрядові та екзистенційні відомості*. Отже, у межах когнітивної лінгвістики суспільна свідомість за ступенем всеохопленості (поширеності) та характером знань має вигляд ієрархії: картина світу – мовна картина світу – наївна картина світу – ментальний континуум носіїв буковинських говірок.

Термін *ментальний континуум* передбачає визначення особливостей національного характеру носіїв говірок. Думаємо, що перелік рис національного характеру давно визначений. Усі нації світу як одиниці людського універсуму наділені заздалегідь відомим комплексом „позитивних” рис, закладених у них божественною природою (інакше національний організм не був би життєздатним): працьовитість, взаємодопомога, почуття прекрасного, побожність тощо. Ставимо перед собою завдання – визначити мовні явища, які увиразнюють ці риси національного характеру.

Ментальний континуум – це абстрактне поняття, яке передбачає нерозривну єдність мислення та його мовного втілення. В інтересах дослідження можемо говорити про умовний поділ ментального континууму на два рівні: *рівень мислення та рівень мови*.

Визначальними рисами ментального континууму (рівень мислення) носіїв буковинських говірок можна вважати *прагматизм, магичність*. Ці ознаки ментального континууму відповідають поняттю здоровий глузд.

Визначальною рисою ментального континууму (рівень мови) носіїв буковинських говірок (йдеться про спосіб відтворення мислення) є *примітивізм*.

Використовуємо слово *примітивізм* з тим значенням, з яким воно входить до складу термінологічної назви „примітивне мистецт-

во”. На протигагу професійному мистецтву, для якого характерні складність ідей та їх матеріального втілення, використання багатьох і неоднорідних технік виконання, надуманість і умовність форм, загалом багатство засобів вираження, тобто культурі, яка вважає себе вищим ступенем розвитку, примітивне мистецтво (через формальну простоту, що навіть іноді доходить до схематизму, це мистецтво ще називають наївним) відтворює по-дитячому наївне бачення світу, не ускладнене умовностями світу. Визначальними рисами примітивного мистецтва є ясність, простота, кількісна мінімальність засобів вираження.

Примітивізм ментального континууму носіїв говірок полягає у безпосередньому (реалістичному) відтворенні дійсності, яке відзначають ясність, формальна безпосередність, простота, навіть спрощеність форм вербалізації. Примітивізм ментального континууму носіїв говірок реалізує *автологія*. Автологія – термін риторики, це „мовлення, побудоване без вживання в ньому слів і виразів у переносному значенні (тропів). Мовні одиниці автологічних текстів використані у своїх прямих, безпосередньо семантичних реалізаціях”¹⁰. Примітивізм ментального континууму носіїв говірок не заперечує творчого характеру мовомислення носіїв говірок.

Термін *примітивний* щодо ментального континууму використовуємо й у його первісному значенні – „перший”. У ДТ можемо знайти усі категорії (точніше, витоки) ХТ, у ньому фіксуємо стилістичні прийоми, які опрацьовано та досліджено у риториці, але джерельну базу для них становить діалектне мовлення.

Ментальний континуум носіїв говірок формують психічні процеси: мислення, почуття, інтуїція, трансценденція. Мислення як вища форма відображення дійсності формує кожну парадигму. Почуття як реакція на дійсність представлено перш за все у парадигмі екзистенційного мислення: тексти про своє село, особисте життя. Інтуїція – духовне прозріння, можливе за умови високого ступеня розвитку практично-теоретичних знань, – реалізується у текстах про релігійні обряди, про звичаї, обряди, вірування тощо. Трансценденція – поза межність світу, досвіду, яка не доступна теорії пізнання (ідея Бога, душі, безсмертя), феномен психічного життя, внаслідок якого виникають знання про потойбічний світ, виявляються зв'язки, що існують у світі, – відтворена у текстах про Бога, релігійні свята тощо.

Результатом дії зазначених психічних процесів є *когнітивні моделі* (далі КМ) – схеми, зразки, в яких міститься „квант” інфор-

мації про світ. Ця схема набуває свого матеріального втілення у ДТ. У російській етнолінгвістиці на позначення вищезгаданого феномена використовують термін *ментефакт* – „елемент змісту свідомості”¹¹. Отже, елементарною одиницею ментального континууму є КМ. До певної міри термін КМ можна зіставити з темою твору, однак перше поняття когнітології, друге – літературознавства.

Відомості про господарювання формують КМ: „Худоба та догляд за нею”, „Господарювання на землі”, „Одяг”, „Будівництво хати”, „Страви”, „Ремесла”. Знання про релігійні обряди – КМ: „Різдво”, „Пасха”, „Похорон”, „Весілля”. „Народження дитини”.

КМ кожного типу відомостей мають свої особливості. Так, КМ про господарювання функціонують як стереотипні. КМ про релігійні обряди – як архетипні.

Одна КМ може реалізуватися у великій кількості ДТ. ДТ однієї КМ становлять *надтекст*. Пригадаймо триаду текстових одиниць на рівні тексту: ДТ – *надтекст* – *текстема*. Так, усі ДТ, в яких відтворюється КМ „Худоба і догляд за нею”, ми розглядаємо як *надтекст* про тваринництво. Оповідачі-інформанти, які породжують ці ДТ, ніби доповнюють один одного, ведуть таким чином між собою полілог, кожен наступний наратор доповнює попереднього. У тлумаченні *над тексту* ми відштовхуємося від ідеї М. Бахтіна про поліфонічність як засаду жанру великої прози. За М. Бахтіним, роман – це мовленнєве розмаїття різних соціальних груп, які художньо організовані у тексті. У нашому розумінні *надтекст* – це розмаїття різних голосів носіїв буковинських говірок, які репрезентують усі різновиди буковинських говірок.

Спіраючись на тезу про єдність мови і мислення, розглядаємо ДТ як *миттєву вербалізацію свідомості у формі мовної семіотичної одиниці, що відповідає прагматичній настанові комунікації*. Комунікативна мета є одним із визначальних текстотвірних чинників. „Для мовленнєвої організації тексту визначальними є зовнішні, комунікативні чинники. І саме тому породження тексту і його функціонування прагматично орієнтовані, тобто текст створюють з появою мети і функціонує він у певних комунікативних умовах”¹².

Українські говірки мають *три вияви*: ДТ1 – вільні спонтанні ДТ; ДТ2 – узуальні (частково регламентовані); ДТ3 – жорсткі, клішовані, це фольклорні ДТ. ДТ1 – розповіді про господарювання, обряди, своє життя – належать до непродукованих текстів, які „живуть” у момент створення. ДТ2 – частково проду-

ковані, вільні спонтанні розповіді діалектоносіїв, до яких віднесено фольклорні тексти, тобто становлять сплав непродукованих і продукованих текстів. ДТ3 – продуковані ДТ. Усний характер – одна з визначальних рис ДТ, яка проектує низку проблем, пов’язаних з його специфікою. „Усні тексти є реальністю, яку можна вивчати лише у момент продукування”, – стверджує Є. Бартмінський¹³.

ДТ усіх трьох типів (ДТ1, ДТ2, ДТ3) є матеріальним втіленням двох стилів буковинських говірок. Так, ДТ1, і частково ДТ2 репрезентують нейтральний стиль говірок. Розмовно-побутове діалектне мовлення відзначають повтори, семантично і синтаксично надлишкові компоненти, і як наслідок, дещо „кострубаті” синтаксичні конструкції, які, однак, „урівноважують” незавершені синтаксичні структури, побудовані за законами економії мовних засобів, конструкції з обірваними синтаксичними зв’язками тощо. Напр.: *Ху'добу три'мати / т'реба вчас ўс'о / кожде 'має 'бути св'їй час // на'приклад 'рано ўста'їеш / там в 'сем'ї го'дин'ї і'деш ў с'тайн'у // 'перший раз/ да'їеш 'їїсти її / по'чистиш / по'кормиш / подо'їиш // на го'дину там / їе ро'боти / по'тому ш'е попо'їити її 'али це вод'но в о'дин час 'кождий раз / на о'б'їд там / ко'рови да'їец':а на о'б'їд там / так 'само / на о'б'їд прийи'ла / ч'ї с 'наш'ї чї с// вже покорм'лена / 'али ко'рову го'лодную / лиш 'можна так 'рано // їак здо'їити / 'али вс'о раў'но на о'б'їд вже т'реба шоп ко'рова 'тоже 'була по'кормлена і 'тоже в о'дин час // (с. Берегомет Вижницького р-ну).*

У ДТ2 містяться елементи двох стилів – нейтрального та високого. Згідно з інтерпретацією мови Ю. Лотмана, у ДТ2 поєднуються дві моделювальні системи – первинна та вторинна. ДТ2 містить фольклорні „ілюстрації”, у такий спосіб виникає категорія інтертекстуальності, за термінологією В. Виноградова, прийом „текст у тексті”. У ДТ2 про гру „Чоканку”, в яку бавляться під час Пасхальних свят, високий стиль (вторинна моделювальна система) представлена мовленнєвим кліше з прохальним значенням: пор.: *'Чийа 'писанка си ска'зит при 'чокан'ї / той 'буде сто'їети до д'ругого Ве'ликодн'а май 'ниско в'їт 'того / 'чийа си ни ска'зила // їек 'чокаїуц':и 'межи со'боў 'г'їти / то кот'ре май здо'рове 'буди // їек д'їў'ки / то кот'ра май 'борзо си в'їд:аст / їек паруп'ки / то ў кот'рого май 'б'їл'ша 'сила / їек молод'ата 'пом'їж со'боў / то 'чийа си зб'їе / то ў 'того май мн'е'ке 'серце // а їек 'д'їўка с 'парупком/*

шо си 'л'уб'їа су'б'ї / по'чокалиси / та й'її
'писанка п'їш'ла // то 'може 'датиси / са'рака /
зду'рити // а шоп те й'її'це ма'л'оване чи
'писане та й най'кріпше 'було // то ў голо'в'ї
хто з'наў / при'казуваў / су'б'ї // к'роў'їю
хрис'товою с'купане // три'май ми'н'ї' 'тон'їр
'межи л'уд'ми // най 'вор'їг н'а ни поб'ї'дит /

*Ой добрий вечір, тесові столи,
Тесові столи - славні собори.
Ой пише, пише сам цісар з Риму,
Скликає наряд до Вефлієму,
До Вефлієму люди лічити.
А в Вефліємі темная нічка,
Причиста Діва у Вефлієм прийшла.
У Вефлієм прийшла, містом ходила.
Містом ходила, нічліг шукала.
Невірні жиди нічліг не дали,
Нічліг не дали, з міста вигнали.
Прогнали вни її в чистій поля.
Ой Боже, Боже, ніжски мне болят,
Ніжски мне болят, мороз стискає.
Бой повертає у вівчарску стаю.
Вівчарска стая славная стала,
А в жолобочку сінця в'язочка,
Сінця в'язочка від морозочка.
Ой тане, тане білий мороз.*

ДТ1 і ДТ3 визначаємо як функціонально-стилістичні гомогенні, ДТ2 – функціонально-стилістичні гетерогенні.

Отже, когнітивний ракурс дослідження спричиняє ієрархію термінів: ментальний континуум – парадигма мислення – когнітивна модель. Тріаду когнітивних понять матеріалізує ДТ.

ЛІТЕРАТУРА

¹ Чернявская В.Е. Лингвистика текста: Поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность: учеб. пособ. / В. Е. Чернявская. – М.: Либроком, 2009. – С. 32.

² Сидоренко М. Лінгвістична парадигма знання: становлення та можливості / М. Сидоренко, Б. Мамчур // Актуальні питання суспільних наук та історії медицини / гол. ред. Т.М. Бойчук – Чернівці: БДМУ, 2014. – № 1 (1). – С. 33.

³ Кочерган М. Мовознавство на сучасному етапі / М. Кочерган // Дивослово. – 2003. – № 5. – С. 24–29.

⁴ Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / Б. А. Серебренников, Е.С. Кубрякова, В.И. Постовалова [и др.]; под ред. Б. А. Серебренникова; АН СССР, Ин-т языкознания. – М.: Наука, 1988. – 212 с.

⁵ Колшанский Г.В. Объективная картина мира в познании и языке / Г. В Колшанский / [отв. ред.

най май 'моцна 'буду // с ким Хрис'тос три'маў // то'му пома'гало // (с. Зеленів Кіцманського р-ну).

ДТ3 (ФТ) матеріалізує високої стиль – фольклор. Серед ДТ про Різдваю обрядовість є колядки, які вирізняє самобутність, специфіка образної системи, своєрідність мовного втілення:

*Ой в жолобочку Хрестос, Син Божий.
Ой коло Хреста кінь з воликом став.
Кінь з воликом став, Хрестос огрівав.
Хреста огріли, Хреста просили.
Ой Хресте, Хресте, вроди нам сінце,
Вроди нам сінце, зелене винце,
Зелене винце, яру пшеницю,
Яру пшеницю - всяку сівницю.
Зелене сівце волам рогатим,
Волам рогати, таздам багатим,
Вороним коням, вельможним панам,
Зелене вино людям на закін.
Яру пшеницю в церкву на пристів,
В церкву людям на пристів, людям на дору,
Людям на пристів, Богу на хвалу.
Вінчуємо вас щастя здоровля
(с. Стебні Путильського р-ну).*

А.М. Шахнарович; предисл.: С.И. Мельника, А. М. Шахнаровича]; АН СССР, Ин-т языкознания. – М.: Наука, 1990. – С. 5.

⁶ Цивьян Т.В. Лингвистические основы балканской модели мира / Т. В. Цивьян / [отв. ред. В.Н. Топоров]; АН СССР, Ин-т славяноведения и балканистики. – М., 1990. – С. 51.

⁷ Постовалова В.И. Существует ли языковая картина мира / В. И. Постовалова // Язык как коммуникативная деятельность человека: [сб. науч. тр.]. – М., 1987. – Вып. 284. – С. 66.

⁸ Постовалова В.И. Существует ли языковая картина мира / В. И. Постовалова // Язык как коммуникативная деятельность человека: [сб. науч. тр.]. – М., 1987. – Вып. 284. – С.67.

⁹ Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. С. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – С.404–405.

¹⁰ Культура русской речи: энциклопедический словарь-справочник / [ред.: Л.Ю. Иванова, А.П. Сковородникова, Е.Н. Ширяев [и др.]. – М.: Флинта: Наука, 2003. – С.18.

¹¹ Красных В.В. Основы психолингвистики и теории коммуникации. Лекционный курс / В.В. Красных. – М.: ИТДГК Гнозис, 2001. – С. 36.

¹² Валгина Н.С. Теория текста: [учеб. Пособ.] / Н. С. Валгина. – М.: Логос, 2003. – С.7.

¹³ Бартминьский Е. Языковой образ мира: очерки по этнолингвистике / Е Бартминьский; [пер. с пол.]. – М.: Индрик, 2005. – С. 359.

Rusnak Yulia, Rusnak Natalia. LINGUO-COGNITIVE NATURE OF THE DIALECT TEXTS OF THE BUKOVINIAN DIALECTS

Knowing bukovinian dialect-bearers and being aware of their household, ceremonial and existential statements make up the mental continuum of the dialect bearers and peculiar manifestation of the naïve worldview. Mental continuum is viewed as the unity of language and mentality. Unit of the mental continuum, cognitive model is reproduced in dialectal texts, which have various types of realization. Topicality of cognitive investigations in linguistics aims at pointing out a new aspect of dialectology – cognitive dialectology. Within the frames of cognitive dialectology we strive to present the classification of the statements of the dialect-bearers. Dialect is viewed as the totality of knowledge and storage of national consciousness. Among the statements of the bucovinian dialects three types of knowledge can be pointed out, namely – household, ceremonial and existential types of knowledge, which make up dialect-bearers' mental (spiritual thinking) continuum, specific manifestation of the naïve worldview.

Mental continuum can be divided in two levels: level of thinking and level of language. The outstanding features of the mental continuum on the level of thinking are pragmatism and magic; primitivism can be singled out on the level of language. Cognitive model is a unit of mental continuum, which is embodied in a dialectal text. Dialectal texts of a single cognitive model make up a supertext. Ukrainian dialects have three manifestations: free spontaneous dialectal texts; usual (partially restricted), partially produced texts; rigid and clichéd folk dialectal texts. Free spontaneous dialectal texts impart about household, ceremonies, ordinary life and belong to non-produced texts, which exist only in the moment of creation. Usual (partially restricted) texts are partially produced, free and spontaneous dialect bearers' narration. Here belong folk texts, making the mix of produced and non-produced texts. Rigid and clichéd folk dialectal texts can be defined as produced.

Key words: *mental continuum, cognitive model, dialectal text, supertext- produced text, folk text, texteme*

УДК 81'373.21 (477.84)

Nataliya BYTSKO,
Bukovinian State Medical University,
natali.888.lat@yandex.ua,
Galina LAPA,
Bukovinian State Medical University,

REVIEW OF HISTORICAL STAGES
OF MICROHYDRONYMY
DEVELOPMENT OF UKRAINE

Ключевые слова: ономастика, гидронимия, гидроним, микрогидроним, топоним.

Быцко Наталия, Лапа Галина. Обзор исторических этапов развития микрогидронимии Украины

Гидронимы являются одной из составляющей частей ономастической терминосистемы, которая отличается своей архаичностью, и принадлежат к давним языковым памятникам. Архаичность гидронимов отражает важную базу для реконструкции давних этнолингвистических процессов определённого региона. Названия водных артерий сохраняются веками и отличаются интересной этимологией, которая свидетельствует об исторических фактах, как самих названий, так и людей, которые назвали эти объекты, о миграции и контактах народов, которые заселяли определённую территорию возле водного объекта. Таким образом, сегодня актуально возникает вопрос фиксации этих названий потому, что в процессе исторического развития они часто изменяют свою форму и вытесняются другими названиями или исчезают полностью. В статье осуществлен анализ исторического развития украинской гидронимии как комплексной науки.

The historical past of the people is reflected in the proper geographical names, and various important information, which is rather often not testified with archeological monuments and written documents is accumulated. Hydronyms together with microtoponyms, oikonims, omonyms and other classes and categories of toponyms are in the center of researchers' attention for a long time, because they are a valuable source to get acquainted with history of the people, cultural heritage of our language.

Topicality of our research is conditioned by urgent tasks which the Ukrainian onomastic science faces today where the leading place belongs to the problem of microtoponymy analysis as a particular linguistic layer, in which Proslavonic vocabulary relic are preserved and mental regional specific characteristics in the world outlooks of people in nomination process of geographical objects of different kind, specifically (toponyms, oronyms, hydronyms), is imprinted. Special attention is paid by the researchers to hydronyms which belong to the ancient lingual monuments and preserve various archaic elements. Hydronyms (names of water subjects) are one of the

“sectors” of onomastic space of the Ukrainian language, which side by side with other “names-sectors” enter the common onomastic terminological system, which in its turn, is a constituent part of the scientific terminology. Thus, purpose of the article is to single out the main historical stages of the microhydronymy development of Ukraine in onomastic spaciousness as a complex science.

Statement of fundamental material. The Ukrainian scientific terminology has an old history, which begins at times of Kiyev-Mogylianska academy, namely the second half of XVII – the beginning of XVIII century, but lexicographic processing of the Ukrainian scientific terminology arises only in the middle of XIX century, 1851-1852, when the world saw the first dictionaries of scientific terms in Galicia (“German-Ukrainian dictionaries of juridical-political terminology” by Ja. Golovatsky, G. Shashkevych, Ju. Vyslobotsky and “Dictionary of botanical names” by J. Gavryshkevych).

If to appeal to historical development of the Ukrainian microhydronymy, as a constituent part of hydronymy, it is necessary to certify that its development as a complex science began at the

end of fifties of XX century. Exactly this time in Moscow (1958) and Sofia (1963) the IV-th and V-th International congresses of specialists of the Slavs were held, conference in onomastics questions was held in Budapest (1958), International conference in onomastics started in Krakov (1959). Complex investigation of proper names in our state began on the 1st Republican meeting as to of on the questions of toponymy and onomastics (Kyiv, 1959). Questions concerning classification of toponyms and hydronyms, toponimic word-building were actively considered on these respectful forums that enabled to raise hydronymy on a high level of development. The obtained conclusions and results found their reflection in valuable, to our mind, works of that time, namely: I. Muromtseva. "Word-building types of hydronyms (basin of the Siversky Donets)" (1966); O. Stryshak "Names of the rivers of Zaporizhzhia and Hersonshchyna" (1967) and "Names of Poltavshchyna rivers" (1969); A Korepanova "Word-building types of hydronyms of Nyzhnya Desna" (1969); Ye. Otina "Hydronymy of Eastern Ukraine" (1977); I. Zhelezniak, A. Korepanova, L. Masenko, Ye. Otina and others "Dictionary of hydronyms of Ukraine" (1977); L. Masenko "Hydronymy of Eastern Podillia" (1979), Z. Franko "Grammatical building of the Ukrainian hydronyms" (1979).

It should be noted, that just this time (sixties-eighties) relations of the Ukrainian hydronymy with other languages are intensively studied.⁶ In 1966 under editorship by V. Nimchuk the world saw the project "Ukrainian onomastic terminology", which has been published in the Institute of Linguistics of Ukraine named after O. Potebina under the rubric "Reports of the Ukrainian onomastic commission". This project for the first time raises the problems concerning onomastic terminology and numbers about 100 Ukrainian onomastic terms, that were corresponding to general Slavonic onomastic terminology, suggested by Czech onomast Ya. Sloboda³.

Till sixties the studying of microhydronyms, in particular the names of non-running waters was not practically carried out. Even during IV and V onomastic conferences in Odesa (1969) and Zaporizhzhia (1975) the questions pertaining to microhydronimic subjects, specifically limnonims studying, were not considered, though scientists had already had a certain experience and some practice in collection of microhydronimic material from certain regions. So the above mentioned Y. Muromtsev published investigations in regard to microhydronyms of Siversky Donets basin in the collection "Territorial dialects and proper names"

(K., 1965). In 1968 the scientist defends a candidate thesis on the subject "Semantico-structural types of hydronyms of the basin of Siversky Donets".

In 1966 the researcher of hydronymy A. Korepanova published the article "Topo- and hydronymic types pluralia tantum of Desna basin" (within the boundaries), in which she had analyzed in detail the Ukrainian microhydronyms of Desna basin with suffix -sk- (-ськ-). The collected material mostly concerned limnonyms and helonyms. Later on the article "Toponyms, formed according to semantically common forming basis" was published by the scientist in the collection "Questions of modern onomastics" (1976). A. Korepanova summarised her own investigations in monographic work "World-formative types of hydronyms of Nyzhnia Desna basin" (1967), where the author had analyzed word-formation of microhydronyms in comparison with word-formation of appellatives, hydronyms, oikonyms of the territory of Ukraine and other Slav territories. Cartographic method was used to illustrate spreading of those or other word-formative types of hydronyms. The collected names of lakes, bogs, ponds, wells etc. were submitted in the form of inversion dictionary of hydronyms. The problems in studying microhydronyms were intensively raised in sixties during the period of active work of the Ukrainian onomastic commission. This time O. Stryzhak presented his own research works ("Names of Poltavshchyna rivers" and "Names of Zaporizhzhia and Hersonshchyna rivers" mentioned above).

In 1969 the scientist Y. Shvets published his work of a local historical character "Blue Pearls of Ukraine" where he analyzed about 20 thousand of names of reservoirs of the lake type of Ukraine, showed peculiarities of their location, geological signs, economic and health-improving indications¹². This work is valuable by the list of limnonyms presented in it.

Investigations carried out by K. Tsiluiko in the content of consideration of hydronyms of Samara river basin were a certain interest too. The author published the results in his work "Word-formative types of hydronyms of Samara river basin" (1962). At the same time the scientist created the programme for collecting materials for studying toponyms ("Programme of collecting material for studying toponyms of Ukraine" which was published in 1962). In his work K. Tsiluiko proves that studying proper geographical names will promote the research of the important phenomena in the history of the Ukrainian state, enable to trace the processes of the development of modern

Ukrainian language, and use of the names of geographical objects will promote mapping accelerate literature. For all this, the author shows the importance of the questionnaire prepared by him for collection of the names of small geographical objects. The researcher pays special attention to dialect character of the names of geographic objects (pronunciation, stress), draws attentive to the popular etymology of the proper names, demographic indicators of antroponymic basis, etc. This work created new underground for further detailed studying of toponymic and hydronymic cadaster of the country.

Hydronymic names of the western regions of the southern-eastern part of Ukraine are analyzed by O. Trubachov. The Monograph of the scientist "Names of the rivers of the right-bank of Ukraine", in which the author presented 5200 units of the investigated hydronyms in "The reverse (opposite) dictionary of hydronyms", appeared in Moscow.

In seventies studying of microhydronyms of Ukraine was of intermediate character. In 1971 in Kyiv at the 3rd Republican onomastic (hydronymic) conference, devoted to the investigation of microhydronymic objects, I. Sukhomlin and V. Gorpynych presented their reports "About systems of names of the lakes of Samara basin" and "Word-formative tendencies in microhydronomy development of Sumschyna"⁴.

At this time the works "Microhydronymy of the village Polianetsky, Savransky district of Odessa region" by O.Grygoruk and "Mictotoponymy of the village Ploskaya in Odeshchyna" by V.Cheemak where the authors used the main principles of microtoponyms distribution into vid-antroponymic and topographical. Some micro-units were considered according to their belonging to the parts of speech and word-formative types. In this connection great attention was paid to etymology and semantics of formative basis in names of geographical objects.

Ya Pura in his scientific work "Rovenshchyna microtoponymy from hydroterms" analyzed the names of small, in size, geographical objects. The author characterized specific microtoponyms for the region under study against a background of generally used. Rare hydroterms were collected and reconstructed in this work which in due course appeared in monography "Origin of the names of Territorial microobjects of Rovenshchyna" (1990). The scientist united the names into groups as to designation of small water objects, dwelling units, plots of land, relief indicators, etc. Ya. Pura compiled a dictionary of microtoponyms with pretoponymic semantics of names showing, thus, such specific characteristics of microtoponyms as

closeness to apelyativs, originality of derivational system.

To the regional investigations of that time the scientific investigations "Geographical terminology of Chernigivske-Sumske Polissia" by Ye. Cherepanova, "Hydronyms of Ukraine as a source of reserving some geographical terms" by I. Zhelezniak, "Hydronymy of Vinnychyna" by V. Gorbachuk, "Ukrainian names of hydroconstructions in comparison with the Russian ones" may be referred to the regional investigations of that time".

In 1978 in Moscow in the collection "Onomastics. Problems and methods" review of publications in hydronymy in Ukraine for 1970-1977 was made by P. Ageyeva as well as the analysis of the work of the IIIrd Republican onomastic (hydronymic) conference which was held in Kyiv that gave possibility to single out theoretical and scientific acquisitions in the field of studying hydronymy of Ukraine and describe the state and perspectives of the Ukrainian onomastics.

In 1980 the subject of generalisation of onomastic achievements in Ukraine was continued by O. Stryshak in his article "The state and perspectives of onomastics development of Ukraine; included into the collection "Perspectives of the development of Slovonon onomastics", where the author analyzed the state of onomastic achievements in Ukraine in the fifties. It should be mentioned that during the period of the eighties concrete areal research works in the field of studying names of microhydroobjects of Ukraine have not been carried out. However, separate microhydronyms were included to the sphere of complex toponymic investigations: I. Zhelezniak "Ros and ethnolinguistic processes of Serednionaddnypriansk Pravoberezhzhzia" and "Hydronymy of Ukraine in its Interdialect Communications"¹⁷, where the names of hydrographic objects from the point of view of ethnic migrations, in interlinguistic and interdialect contacts and correlations were considered.

In his monograph "Names of the rivers of Nyzhnia Pravoberezhna Naddnyprianshchyna" O.Karpenko analyzed the principles of hydronymic nomination from a position of population migration, that enabled to retrace settling of the Slavonic people in the south of Ukraine, and genetic specific characteristics of the names of hydroobjects were also considered¹⁷.

A notable onomastic event of the eighties was the meeting of scientists-linguists in Zaporizhzhia where the questions concerning insufficiency of studying microhydronymic areal of Ukraine were elucidated, and in this connection special resolution as to the necessity of collecting and stu-

dying names of stagnant hydroobjects was adopted.

In the nineties XX century intensive development of the Ukrainian onomastic science is observed. S. Pantago in her scientific work "Some peculiarities of microtoponymy of Ternopilshchyna" (1990) explored microtoponymy of Ternopilshchyna. The author retraced specific characteristics of microtoponyms, having concentrated her attention on the group of names, in which nominating processes depend on natural-geographical terminological system. The researcher analyzed the names as to designation of low and heightened territories, retraced zoological and phitologic names, on the basis of which he came to the conclusion, that microtoponyms with initial landscape semantics dominated on the territory of Ternopilshchyna.

Special investigations of microhydroobjects of certain regions continue to be developed.

In 1991 N. Pavlykivska defended her thesis "Lexicosemantical analysis of Podillia microhydronyms" in which the author had analyzed approximately 3000 names of microhydroobjects of Vinnytsia and partially Khmelnytsk oblasts¹⁰.

Scientifically-grounded observations in the investigation of hydronymy of Ukraine are elucidated in V. Shulgach's: "Hydronymy of Styrbasin (1993) and proslavonic hydronymic fund (reconstruction fragment)" (1998) in which the author considered hydronymy of different chronological layers using comparative material based on at most possible number of linguistic and non-linguistic sources and also introduced new virtual material into scientific world.

In 1996 in his scientific creation "Autochthonic hydronyms of Serednio Dnipro-Buzky mezhyrichchia" V. Luchyk carried out ethmological analysis of names of the regional water objects from the position of stratygraphic method.

The nineties are also characterized by using the newest methods of investigation in the field of onomastic science. Firstly, in 1998 systemic synchronic-diachronic analysis of hydronymic objects of the Western Podillia was realized by the scientist of Chernivtsi National University Ya. Redkva in dissertation "Hydronymy of Western Podillia", where imprints in hydronymy of interlinguistic and interethnic Ukrainian – Polish ties were represented¹¹.

S. Verbych in the work "Hydronymy of Verkhni Dnistr" (1999) expressed an idea as to organic connection of the system of hydronyms with archaic Slavonic hydronymy of Pravoberezhzhia of Ukraine and the whole Slaviya¹⁵.

Complex analysis of hydronyms of the Stryb basin was carried out by M. Matiiv in dissertation work "Hydronymy of Stryb basin", that enabled to reveal the sources of formation of these names and specific characteristics of basic vocabulary in toponimoformative process⁹.

The territory of Bukovinian land did not left apart of hydronimic investigations. Dissertation investigation "Hydronymy of Bukovyna" carried out by L. Kostyk embraced 1500 names of stagnant waters of the Cernivtsi oblast and separate villages of Suchava povit of Romania territory. On the basis of the collected material a candidate for the degree carried out linguistic analysis of not well investigated regional microtoponymy of Bukovyna. It enabled to reproduce paradigms of word-formative-structural hydronymic types in the content of general word-formative hydronimic system⁷.

Valuable and interesting material has been collected and fixed by I. M. Zhelezniak and O. P. Karpenko in "Dictionary of microhydronyms of Ukraine", which appeared in Kyiv (2004). The authors using a complex method have analyzed microhydronyms of Volyn, Zhytomyrshchyna, Zaporizhzhia, Kyivshchyna, Kirovogradshchyna, Poltavshchyna and Cherkashchyna¹⁶.

Having carried out detailed investigation and compilation of microtoponimic and microhydronymic names of the land's objects of the north-west region of Ukraine, G. L. Arkushin published "Dictionary of microtoponyms and microhydronyms of the north-west Ukraine and adjacent lands" in 2006.

T.O. Gavrylova, Z.M. Denysenko in their work "Dictionary of microtoponymy of Cherkashchyna" represented national interpretation of the origin of local geographical names of Cherkashchyna. The dictionary contains 3525 microtoponyms, fixed by words of inhabitants of about two hundred of settlements of the mentioned region of Ukraine.

The monograph of N. Sokil is the first complex investigation of microtoponyms of Skolivshchyna in which the main attention was concentrated on elucidation of semantics of formative bases, word-formative-structural peculiarities and historical succession of microtoponyms fixed by the author¹.

The above mentioned dictionaries, beyond doubt, will promote the activity of areal and structural-word-formative study of the names of Ukrainian microobjects. They are also a reliable, strong basis for compiling "Onomastic atlas of Ukraine" and "General Slavonic onomastic atlas".

Onomastic scientific forums: All Ukrainian VI and VII onomastic conferences which were held

in Odesa (1990); Scientific seminar in onomastics “Foreign elements in onomastics of Ukraine” (Kyiv, 2001); XII All-Ukrainian onomastic conference “Onomastics of Ukraine in common to Slavonic people content” (Chernivtsi, 2007) reviewed scientific-theoretical and practical achievements of hydronymic investigations in Ukraine and enabled to outline the range of those perspective tendencies at which modern onomastic science is working now.

The beginning of the XX century became a certain chronologic Rubicon to sum up and outline ways of further development. The topical task the Ukrainian onomastic science faces today is the problem of ethnogenesis and pro-motherland of the Slavonic peoples. The edition of the two-volume encyclopedia “Slavonic onomastics” which was published in Poland 2002-2003 edited by Ye. Zhetelska Feleshko and A. Tseslikova and partnership of Ye. Duma.¹³ Became an outstanding event in the world of onomastic source the leading onomasts of our state: corresponding member of NASU, professor Yu.O. Karpenko, professors P.P. Chuchka and V.V. Luchyk took part in preparation of this important onomastic source.

In 2004 under the heading “Hydronymy of Slovakia” in Trnavsky university Slovak scientist Yurii Gladky, who had put in order and analyzed 850 hydronymic objects, published his hydronymic investigations in the form of dictionary “Hydronymia povodia Nitry”⁵.

The scientists Milan Maitan and Kazymyr Rimuta published their interesting monograph “Hydronymia provodia Oravy in 2006 in which they analyzed in detail streams, channels and stagnant waters of Orava river (in Slovachchyna and Polishcha)⁸.

In spite of significant achievements in the solution of this topical issue, its solution doesn't require significant theoretical investigations and practical study of linguistic material of separate areals of toponyms in the limits of onomastic systems.

Due to it studying hydronymic vocabulary of certain unexplored areals of Ukraine with their further inclusion into all-slavonic onomastic space occupies the first place.

Conclusions. Scientific studying of hydronymic cadaster demands the improvement of theoretical basis of such investigations, creation of general theoretical basis: it is necessary to unify classification of microtoponyms, improve criteria and fundamentals of factual material, etc. Gap of modern microhydronymy is the absence of criteria of differential types of troponymic, oikonimic microhydronyms. Besides, there is ethmological

variety in works of different scientists considering microhydronyms separately from the results of adequate investigation of microhydronymic material of the same type.

Perspectives. For the last years scientific onomastic forums, where the condition and perspectives of the Ukrainian onomastics in common Slavonic content are considered and summarized occur often and often, generalized research editions appear making possible to draw the conclusion that the present level of the Ukrainian onomastic science, which is rather high against Slavonic background became the consequence of its intensive development during one half of the last century.

REFERENCE:

1. Sokil N. Microtoponymy of Skolivshchyna / N. Sokil. – Lviv: TzOvUf “Afisha”. – 204 p. – P.119.
2. Zhelezniak I. Ros and ethmolinguistic processes of Serednionaddnipriansk Pravoberezhzhia / Irina Zhelezniak. – K.: Nauk. dumka, 1987. – 203 p. – P. 155-156.
3. Buchko D. Problematical issues of the Ukrainian onomastic terminology / Дмитро Буцко. – Scientific bulletin ChNU, 2007. – Issue. 356-359. – P. 255.
4. Gorpynych V. O. “Modern word-formative tendencies in microhydronymy development of Sumshchyna / V.O. Gorpynych // Issues of hydronymy. – K: Nauk. dumka, 1972. – P. 99-104.
5. Gladky J. Hydronymia povodia Nitry / Hladky Juraj. – Trnavska universita V. Trnave, Pedagogocka faculta, Trnava, 2004. – 291p. – P. 67-68.
6. Karpenko O.P. Names of the rivers of Nyzhnia Pravoberezhna Naddniprianshchyna / O.P. Karpenko. – Iq. : Nauk. dumka, 1989. – 114 p. – P. 97.
7. Kostyk L. B. Hydronymy of Bukovyna (names of stagnant waters) / L. B. Kostyk. – Author's abstract of dissertation of a candidate phil.sciences. – Chernivtsi, 2003. – 16 p. – P. 9.
8. Magitan Milan, Rymut Kazimierz. Hydronymia povodia Oravy/ Milan Majtan, Kazimierz Rymut. – VEDA, Vydavatelstvo Slovenskej academic Vield, 2006. – 205 p. – P. 96.
9. Matviiv M. D. Hydronymy of Stryi basin / Micola Matviiv. – Author's abstract of dissertation of a candidate of phil. scien. – Zaporizhzhia, 1999. – 16 p. – P. 5
10. Pavlykivska N. M. Lexico-semantic and word-formative types of names of stagnant waters of Podillia / N. M. Pavlykivska // Author's ab-

stract of dissertation of a candidate of philological sciences. – Dnipropetrovsk, 1991. – 16 p. – P. 11.

11. Redkva Ya. P. Hydronymy of Western Podillia / Yaroslav Redkva // Author's abstract of dissertation of a candidate of philological sciences. – Ternopil, 1988. – 28 p. – P. 23-24.

12. Shvets G. I. Blue Pearls of Ukraine / G. I. Shvets. – K., 1969. – 175 p. – P. 104-105.

13. Slowianska onomastyka. Encyklopedia: w 2-ch.t. / Pod red E. Rzetelskiej-Feleszko and Cheslikowej przy wspotudziale J. Dumy. – Warszawa – Krakow : TNW, 2002. – Т.1. – 535 p. – P. 32-36.

14. Slowianska onomastyka. Encyklopedia: w 2-ch.t. / Pod red E. Rzetelskiej-Feleszko and Cheslikowej przy wspotudziale J. Dumy. – Warszawa – Krakow : TNW, 2003. – Т.2. – 620 p. – P.23-29.

15. Verbych S. O. Hydronymy of the basin of Verkhni Dnistr / Sviatoslav Verbych // Author's abstract of dissertation of a candidate of philological sciences. – K., 1998. – 16 p. – P.11.

16. Zhelezniak I. M. Dictionary of microhydronyms of Ukraine: Volyn, Zhytomyrshchyna, Zaporizhzhia, Kyivshchyna, Kirovogradshchyna, Poltavshchyna, Chercashchyna / Irina Zhelezniak. – K.: Oberegy, 2004. – 448 p. – P. 122-124.

17. Zhelezniak I. M. Ros and ethmolinguistic processes of the middle dnipriansk Pravoberezhzhia / Irina Zhelezniak. – K. Nauk. dumka, 1987. – 203 p. – P. 199.

**Наталія БИЦКО, Галина ЛАПА.
ОГЛЯД ІСТОРИЧНИХ ЕТАПІВ РОЗВИТКУ
МІКРОГІДРОНІМІЇ УКРАЇНИ**

Гідронімія є однією зі складових частин ономастичної терміносистеми, яка відрізняється своєю архаїчністю і належить до найдавніших мовних пам'яток. Архаїчність гідронімів є важливою базою для реконструкції давніх етнолінгвістичних процесів певного регіо-

ну. Назви водних артерій зберігаються віками і відзначаються цікавою етимологією, яка свідчить про минуле як самих назв, так і тих людей, які саме і назвали ці об'єкти, про міграції та контакти народів, що заселяли певну територію біля водного об'єкту. Отже, сьогодні актуально постає питання фіксації цих назв тому, що в процесі історичного розвитку вони часто змінюють свою форму і витісняються іншими назвами або зникають взагалі. У статті проведений аналіз історичного розвитку української гідронімії як комплексної науки. Прогаლიною сучасної мікрогідронімії є відсутність критеріїв диференціації відантропонімних, відойконімних та відапелятивних мікрогідронімів. До того ж існує етимологічний різнобій у працях різних учених, що розглядають мікрогідроніми ізольовано від результатів дослідження адекватного або ж однотипного мікрогідронімного матеріалу. Незважаючи на значні успіхи у вирішенні цього проблемного питання, його розв'язання ще потребує значних теоретичних розвідок і практичного дослідження мовного матеріалу окремих ареалів топонімів у межах ономастичних систем. Через те на перші позиції виступає вивчення гідронімної лексики окремих недосліджених ареалів України з їхнім подальшим залученням у всеслов'янський ономастичний простір. Наукове вивчення гідронімного кадастру вимагає удосконалення теоретичної основи таких досліджень, створення для них загальнотеоретичної бази: необхідно уніфікувати класифікацію мікروتопонімів, удосконалити критерії та принципи аналізу фактичного матеріалу тощо.

Ключові слова: ономастика, гідронімія, гідронім, мікрогідронім, топонім.

ІСТОРІЯ МЕДИЦИНИ

УДК 368.9.06(091)(478)

**Константин ЕЦКО,
М. БУГА,
Г. ДАМАШКАН**

Кишиневский государственный университет
медицины и фармации имени Н.
Тестемицану, Кишинев (Республика
Молдова)

ИСТОРИЧЕСКИЕ ЭТАПЫ ВНЕДРЕНИЯ ОБЯЗАТЕЛЬНОГО МЕДИЦИНСКОГО СТРАХОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА

Ключові слова: здоров'я, обов'язкове медичне страхування, республіка Молдова, охорона здоров'я.

Ецко К., Буга М., Дамашкан В. Историчні етапи впровадження обов'язкового медичного страхування в республіці Молдова

Модель обов'язкового медичного страхування, впроваджена в Республіці Молдова, містить загальні елементи, характерні для систем соціального страхування в охороні здоров'я інших країн, особливо європейських, і базується на таких основних принципах, як солідарність, справедливість, універсальний доступ до послуг охорони здоров'я.

Здоровье населения является одним из основных составляющих гармоничного развития общества, определяющим социальную, экономическую и политическую защищенность государства.

Критериями эффективности социальной политики в здравоохранении является продолжительность жизни населения, а также, положительная динамика демографических показателей и заболеваемости населения. Данные критерии могут быть поддержаны на желаемом уровне путем продвижения эффективных и перспективных реформ в национальной системе общественного здравоохранения (НСОЗ)¹.

Проблемы состояния здоровья населения и эффективности структур национальной системы общественного здравоохранения в конце II-го–начале III-го тысячелетия диктовали разработку новых стратегий реформирования и реорганизации².

Реформы национальной системы общественного здравоохранения должны быть направлены на решение трех основных задач:

1. Реорганизация лечебно-медицинских учреждений здравоохранения, направленная на усиление их потенциала, с целью повышения

ответственности руководителей за работу данных учреждений;

2. Реформирование системы финансирования с применением экономических рычагов в целях повышения эффективности медицинских услуг, предоставляемых населению и с использованием различных источников финансирования национальной системы общественного здравоохранения;

3. Настойчивое продвижение здорового образа жизни, повышение эффективности профилактических мер и стандартов жизни населения³.

Необходимо было преодолеть и некоторые факторы, которые выступали против реформ, а также тормозили или замедляли их ход, а именно⁴:

- структура и устаревшие формы финансирования медицинских услуг, предоставляемых населению;

- субъективность в оценке приоритетов стратегий реформ;

- отсутствие эффективных механизмов в повышении качества медицинской помощи;

- наличие существенных диспропорций в структуре национальной системы общественного здравоохранения, такие как:

а) расходы, в основном для больничного сектора, которые в конце 90-х годов XX века составляли 75-80%, по сравнению с 35-50% в развитых европейских странах;

б) широкое привлечение узких специалистов в консультативной помощи в рамках первичного сектора: 30% против 10% в других европейских странах (1999 г.);

в) высокий уровень госпитализации больных: 200-210 на 1000 населения, по сравнению с 120-170 в европейских странах (1990-1999 годы);

г) недостаточное обеспечение первичного звена, врачами, подготовленными в области семейной медицины: 30%-35%, по сравнению с 50%-60% в развитых странах (1999).

Следует отметить, что до 1998-1999 годов показатели здоровья населения продолжали ухудшаться, финансирование деятельности медицинских учреждений снижалось, достигая в 2000 году лишь 2,9% от ВВП.

Недофинансирование отрасли привело к прекращению капитального строительства и реконструкции зданий, значительно снизились возможности приобретения оборудования, перевязочного материала, медицинского инструментария.

Обеспеченность стационаров медикаментами снизилась ниже минимального уровня. В конце 90-х годов в Республике Молдова началось реформирование в национальной системе общественного здравоохранения, ориентированное на реструктуризацию, развитие и укрепление стационарной помощи⁵.

Несовершенная система оплаты труда медицинских работников, диспропорция в степени развития секторов амбулаторной, стационарной, первичной, вторичной и третичной медицинской помощи, лишь некоторые из причин кризиса в области здравоохранения⁶.

Начиная с 2000-2001 годов в Республике Молдова были разделены два сектора оказания медицинской помощи, финансируемые отдельно:

1) *сектор первичной медицинской помощи*, состоящий из 36 центров семейных врачей (ЦСВ) и 5 медико-территориальных ассоциаций (МТА), в которые вошли 362 центров здоровья (ЦЗ), 360 кабинетов семейных врачей (КСВ), 57 фельдшерско-акушерских пунктов (ФАП).

2) *госпитальный сектор*, состоящий из 150 больниц с 35089 койками, из которых 145 больниц в государственной собственности и 5 частных больниц с 45 койками.

Реформы системы общественного здравоохранения продолжился и в 2003-2004 годах, путем реорганизации скорой догоспитальной медицинской помощи, с созданием централизованной структуры в подчинении Министерства Здравоохранения. Вместе с тем, был отмечен регресс и в ранее проведенных реформах, а именно, реформы по слиянию первичного и госпитального секторов здравоохранения.

Анализ показателей оценки уровня здоровья населения в период 1995-2003 годов в Республике Молдова отмечает снижение уровня рождаемости с 13,0 до 10,1 на 1000 населения, увеличение показателей общей смертности – с 11,5 до 11,9 на 1000 населения, хронизацию заболеваний с увеличением числа инвалидов, сокращением количества населения на 727000 человек, увеличение числа социально-обусловленных заболеваний (алкоголизм, наркомания, туберкулез, венерические заболевания, ВИЧ/СПИД)⁷.

Следующим важным этапом в реформировании здравоохранения было принятие в 1998 году Закона „Об обязательном медицинском страховании”, а в 2004 году введение обязательного медицинского страхования (ОМС).

Модель обязательного медицинского страхования, внедренная в Республике Молдова, содержит общие элементы, характерные для систем социального страхования в здравоохранении других стран, особенно европейских, и базируется на следующих ключевых принципах: *солидарность*, основополагающий принцип социального страхования в здравоохранении, означающий, что здоровый платит за больного, молодой платит за престарелого, а богатый – за бедного; *справедливость*, предоставление медицинских услуг, в том числе для социально-уязвимых групп населения; *универсальный доступ* к услугам здравоохранения, с особым акцентом на первичную медицинскую помощь и на профилактику заболеваний⁸. Предложенная модель не исключает существования, и даже поощряет, добровольное медицинское страхование⁹.

Среди наиболее важных проблем, которые были решены в период внедрения ОМС могут быть отмечены:

- существенное увеличение финансирования системы здравоохранения;
- создание единого централизованного фонда, позволяющего перераспределение рисков;

- изменение статуса медицинских учреждений и их финансирования на основании договора;

- утверждение Единого Пакета медицинских услуг;

- увеличение доступа населения к медицинским услугам;

- снижение финансовой нагрузки на застрахованного, в случае возникновения заболевания¹⁰.

С внедрением обязательного страхования были введены и основы рыночной экономики в здравоохранении путем изменения механизма финансирования и заключения договоров с поставщиками медицинских услуг. Был изменен способ оплаты поставщиков услуг: переход от системы исторического бюджета к оплате за предоставленные услуги. На протяжении 2004-2013 годов наблюдался постоянный рост расходов на здравоохранение из фонда ОМС, (с 937,5 до 4 226,1 млн. леев). Увеличение было минимальным лишь в 2009 году, когда из-за финансового кризиса доходы фондов сократились на 17,9%, по сравнению с запланированными, а расходы были утверждены с дефицитом в 250,8 млн. лей¹¹.

Посредством прямого перечисления из государственного бюджета в Национальную Медицинскую Страховую Компанию (НМСК), государство выступает в качестве страхователя для основных категорий уязвимых групп населения. Между тем, по данным НМСК, на конец 2013 года процент незастрахованных в данном году составлял около 16,8% от реального населения Республики Молдова. Процент сборов от физических лиц, оплачивающих самостоятельно страховые взносы, составляет лишь 1,3% от всех доходов в фонды обязательного медицинского страхования в 2009 году¹².

Проблема охвата в рамках ОМС остаётся одной из важнейших проблем как с точки зрения доступности услуг здравоохранения, так и с позиции справедливости и солидарности. В ходе введения медицинского страхования были приняты меры и по расширению уровня охвата ОМС на национальном уровне. Тем не менее, для достижения всеобщего охвата, необходимо, чтобы незастрахованное население осознало необходимость и преимущества оплаты страховых взносов¹³.

Вместе с тем, есть и недостатки, связанные с внедрением новой системы страхования, основной причиной является недостаточный опыт вовлеченных актеров из системы здравоохранения, а также относительно короткий период, прошедший от начала реформы, недо-

статочно скорректированные механизмы сбора страховых взносов, несовершенство законодательства обязательного медицинского страхования, и т.д.¹⁴.

Тем не менее, в относительно короткий период были разработаны и утверждены ряд законов и других нормативных актов. Также необходим более полный анализ правовых документов, утвержденных в целях охраны здоровья населения и укрепление прав пациентов, трудовых прав работников здравоохранения и коллективов – поставщиков медицинских услуг.

Динамика медико-демографических показателей и состояния здоровья населения после внедрения обязательного медицинского страхования в 2004 году является положительной. Рождаемость увеличилась с 10,1 случаев на 1000 человек населения в 2003 году до 10,6 в 2013 году – на 4,7%. Общая смертность населения снизилась с 11,9 случаев на 1000 населения в 2003 году до 10,7 (11,2%) в 2013 году. Естественный прирост населения увеличился с -1,8 в 2003 до -0,1 в 2013 году, хотя по-прежнему остаётся отрицательным¹⁵.

Сегодня сектор здравоохранения в Республике Молдова переживает сложный период, связанный с переходом, в течение последних 12 лет, от количественного роста медицинских услуг, предоставляемых населению, к его качественным показателям.

В заключение подчеркнём, что 10-летний опыт работы медицинских учреждений в условиях медицинского страхования показал, что избранная модель страхования в условиях Республики Молдова является удачной, что позволило значительно увеличить финансирование системы здравоохранения, увеличилась доступность населения к медицинской помощи.

ЛИТЕРАТУРА:

¹ European Health Care Reform. Analysis of current strategies. World Health Organization Regional Office for Europe, 1997. – p. 456-461; Салтман Р. Фигейрас Дж. Реформа системы здравоохранения в Европе. Анализ современных стратегий: Перевод с английского. – Москва, 2000. – 432 p

² Atun R., Richardson E., Shishkin S., et al. Moldova: Health System Review, Health systems in Transition, 10(5), Copenhagen, World Health Organization 2008. – 138 p.; Ciocanu M. Strategia de dezvoltare a asigurărilor obligatorii de asistență medicală în Republica Moldova. Chişinău: Epigraf, 2009. – 320 p.; Eţco C.,

Management în sistemul de sănătate. – Chişinău, 2006. – 864 p.

³ Atun R. Functional Analysis of the Stewardship in Moldova. Copenhagen, World Health Organization, regional Office for Europe. 2004 – 24p.; Or Z. Improving the performance of health care system: from measures to action. A review of experience in four OECD countries. Organization for Economic Co-operation and development. – Paris, 2002. – P. 54-59.

⁴ Eţco C., Ciocanu M., Buga M., şi al. Percepţia aranjamentelor de administrare a asiguraţilor obligatorii de asistenţă medicală în republica Moldova. – Chişinău, 2009, nr. 4 (31). – P. 109-112; Ciobanu M., Sava V., Ciocanu M., Asigurări de sănătate în Republica Moldova. – Chişinău, 1996. – p. 95; Cobzari L., Vîsoţkaia T., Direcţiile de reformare a sistemului ocrotirii sănătăţii în Republica Moldova. *Economica*. – Chişinău, 2003, nr. 3 (43). P – . 71-72.

⁵ Ciobanu M., Sava V., Ciocanu M., Asigurări de sănătate în Republica Moldova. – Chişinău, 1996. – P.95; Anuar Statistic al Centrului Naţional de Management în Sănătate, Chişinău, pe anii 1999-2010. www.cnms.md; Eţco C., Management în sistemul de sănătate. – Chişinău, 2006. – 864 p.

⁶ Atun R., Richardson E., Shishkin S, et al. Moldova: Health System Review, Health systems in Transition, 10(5), Copenhagen, World Health Organization 2008. – 138 p.; Ciobanu Gh., Epidemiologia urgenţilor medico-chirurgicale în rândurile populaţiei Republicii Moldova. *Revista „Sănătate Publică, Economie şi Management în Medicină”*. – Chişinău, 2007, nr. 6. – p. 66-71; Cobzari L., Vîsoţkaia T., Direcţiile de reformare a sistemului ocrotirii sănătăţii în Republica Moldova. *Economica*. – Chişinău, 2003, nr. 3 (43). – p. 71-72; Шишкин С. В., Реформа финансирования российского здравоохранения, ИЭПП. – Москва, 2000. – 248 с.

⁷ Ababii I., Tintiu D., Eţco C. Priorităţile asigurării populaţiei rurale cu asistenţă medicală în condiţiile actuale şi de perspectivă. Tezele conferinţei naţionale „Comunităţile rurale şi renaşterea satului”, AŞM. – Chişinău, 2005. – p. 16-21; Рябова Е., Ецко К., Рябов С. Современные аспекты экономики и организации здравоохранения. – Кишинэу, 2009. – 208 с.; Eţco C., Damaşcan Gh., Metoda de contractare a naşterii în cadrul sistemului asigurării medicale obligatorii din republica Moldova. *Revista „Sănătate Publică, Economie şi Management în Medicină”*. – Chişinău, 2006, nr. 1. – p. 4-7.

⁸ Eţco C., Damaşcan Gh., Metoda de contractare a naşterii în cadrul sistemului asigurării medicale obligatorii din republica Moldova. *Revista „Sănătate*

Publică, Economie şi Management în Medicină”. – Chişinău, 2006, nr. 1. – p. 4-7; Or Z. Improving the performance of health care system: from measures to action. A review of experience in four OECD countries. Organization for Economic Co-operation and development. – Paris, 2002. – p. 54-59.

⁹ Eţco C., Malanciuc Iu., Asigurările medicale. – Chişinău, 2007. – 454 p.

¹⁰ Ciocanu M., Ţurcanu Gh., Negruţa A. Populaţia şi accesibilitatea serviciilor de sănătate în cadrul asigurărilor obligatorii de asistenţă medicală. *Revista „Sănătate Publică, Economie şi management în Medicină”*. – Chişinău, 2007, nr.5. – p.13-21.

¹¹ Damaşcan Gh. Mecanisme de plată pentru asistenţa medicală spitalicească. *Revista „Sănătate Publică, Economie şi Management în Medicină”*. – Chişinău, 2005, nr. 1. – p. 8-10.

¹² Russu Gh., Buga M., Gîscă L., şi al Unele totaluri ale implementării asigurărilor obligatorii de asistenţă medicală în Republica Moldova. *Sănătate Publică, Economie şi management în Medicină*. – Chişinău, 2007 nr. 6(31). – p. 43-46.

¹³ Ciocanu M. Strategia de dezvoltare a asigurărilor obligatorii de asistenţă medicală în Republica Moldova. – Chişinău: Epigraf, 2009. – 320 p.

¹⁴ Russu Gh., Buga M., Gîscă L., şi al Unele totaluri ale implementării asigurărilor obligatorii de asistenţă medicală în Republica Moldova. *Sănătate Publică, Economie şi management în Medicină*. – Chişinău, 2007 nr. 6(31). – P. 43-46; Strategia de dezvoltare a sistemului de sănătate în perioada 2008-2017. – Chişinău. – 72 p.; Рябова Е., Ецко К., Рябов С. Современные аспекты экономики и организации здравоохранения. – Кишинэу, 2009. – 208 с.

¹⁵ Anuar Statistic al Centrului Naţional de Management în Sănătate. – Chişinău, pe anii 1999-2010. www.cnms.md; Ciocanu M., Ţurcanu Gh., Negruţa A. Populaţia şi accesibilitatea serviciilor de sănătate în cadrul asigurărilor obligatorii de asistenţă medicală. *Revista „Sănătate Publică, Economie şi management în Medicină”*. – Chişinău, 2007, nr.5. – P. 13-21 .

Yetsko K., Buga M., Damashkan G. THE HISTORY OF THE MANDATORY MEDICAL INSURANCE IMPLEMENTATION IN REPUBLIC OF MOLDOVA

The beginning of the 2000s was characterized by a high proportion of the hospital sector costs (75 – 80%), high level of patients hospitalization (200 – 210 patients per 1000 population), shortage of primary care physicians trained in family medicine

and extensive involvement of specialists for consultative assistance in the primary sector (30%).

An important stage in the health care reform was the adoption in 1998 of the “mandatory medical insurance” law, and in 2004 the beginning of mandatory health insurance (MHI). In result there was achieved a significant increase in health financing (from 937,5 mil. lei in 2004 to 4226,1 mil. lei in 2013); the creation of the single centralized fund, allowing the redistribution of risks; the change in the medical institutions status and their funding based on the contract; the approval of a Single Package of health services; the increase in population’s access to health services.

Model of mandatory medical insurance, introduced in the Republic of Moldova contains the common elements, specific to the social insurance systems in health care in other countries, especially European and based on the following principles: *solidarity*, the fundamental principle of

social insurance in health care, meaning that the healthy people pay for the sick, the young pay for the old, rich person pay for the poor; *justice* in health care provision, including for vulnerable groups; *universal access* to health services, with special emphasis on primary care, and disease prevention. The proposed model does not exclude the existence, and even encourages voluntary health insurance.

In a short period, were developed and approved a number of laws and other normative acts. Also need a more detailed analysis of the legal documents approved in order to protect public health and the strengthening of patients' rights, labour rights of health workers and teams of health care providers.

Key words: health, mandatory health insurance Republic Moldova, health care.

Василь Чебан,
Буковинський державний
медичний університет
м. Чернівці
chebanmazur@gmail.com

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ, ЧИННИКИ РИЗИКУ ТА ПРОФІЛАКТИКА ПОРУШЕНЬ ФОРМУВАННЯ РЕПРОДУКТИВНОГО ЗДОРОВ'Я

Ключевые слова: репродуктивное здоровье, популяционное здоровье, эпидемиологическое исследование, исторический анализ, факторы риска, профилактические технологии.

Чебан В. Исторический аспект, факторы риска и профилактика нарушений формирования репродуктивного здоровья

Проведен анализ первоисточников литературно-информационного потока по проблемам формирования репродуктивного здоровья, обобщены результаты эпидемиологического исследования медико-демографических показателей, уровней заболеваемости популяционного здоровья и факторов риска, влияющих на формирование репродуктивного здоровья.

На прикладі населення, що проживає в областях Прикарпатського регіону нами проведено епідеміологічне дослідження на предмет з'ясування причин та наслідків щодо порушення популяційного репродуктивного формування. Останнє десятиліття в Україні, так званий період трансформації суспільства супроводжується не тільки соціально-економічним спадом, але й погіршенням здоров'я населення¹, у зв'язку з цим проблема порушення процесів репродуктивного розвитку є актуальною.

Мета дослідження – обґрунтувати систему технологій медико-соціальної профілактики порушень популяційного репродуктивного розвитку на основі поглибленого вивчення етапів популяційного репродуктивного формування із врахуванням позитивного досвіду профілактичного напрямку в охороні здоров'я.

Матеріали і методи. За цим напрямком здійснено науково – інформаційний пошук та епідеміологічне дослідження. У процесі епідеміологічного дослідження проведено клініко-статистичне та соціологічне дослідження, а також взяті до уваги статистичні дані Держкомстату, звітні матеріали відповідних лікувально-профілактичних закладів МОЗ України. Поглиблено вивчено вплив провідних чинників ризику репродуктивного розвитку, запропоновано варіант їх класифікації, проаналізовано причинно-наслідкові процеси та обґрунтовано технології медико-соціальної профілактики.

Результати дослідження та їх обговорення. Науковий аналіз першоджерел літературно-інформаційного потоку переконує нас у тому, що проблема охорони суспільного здоров'я завжди була, є і буде актуальною серед най-

більш важливих проблем людського суспільства. Історичні джерела античного періоду свідчать, що здоров'я майбутньої дитини знаходиться в повній залежності від стану здоров'я її батьків, особливо, що стосується матері: „І в якому стані знаходиться мати відносно здоров'я, в такому ж і її дитина”, – про це йдеться в праці Гіппократта „О семени и природе ребенка”². Однією із перших наукових книг, що спеціально присвячена уродженим вадам, є праця F. Licetus „De monstris causi, natura et dif ferentiis”, яка вийшла м. Падуї в 1616 р.³ Автор в ній наводить велику кількість описів та малюнків, в яких поряд з реально існуючими вадами (наприклад, циклопія, дво-головий плід) наводяться зовсім фантастичні малюнки людини з головою лева, ішіо- і торакопатів, з яких один партнер має голову собаки тощо. З приводу наявності цих фантастичних природжених вад автор дає такі ж самі фантастичні пояснення їх виникненню, а саме: співжиття людини з дияволом або тваринами.

Так звані донаукові уявлення про шляхи передачі відмінностей поміж людьми та спроби трактувати появу уроджених вад розвитку без залучення уяви про потойбічні сили або надприродні впливи зробили ще давньогрецькі натурфілософи, мислителі та лікарі⁴. Це були перші кроки щодо спроби матеріалістичних трактувань та підходів як до науки загалом, так і вроджених вад розвитку людини зокрема.

Основними труднощами пізнання для теорії так званої преформації (уявлення про сформування в яйці зародку майбутнього організму), на думку А.Е. Гайсиновича (1961), були переважно явища мінливості та спадковості⁵. З точки зору

історії, неможливі ніякі відхилення від вихідної, преформованої форми материнського (овізм) чи батьківського (анімалькулізм) організму.

Оскільки час від часу в людей та тварин цього періоду історичного розвитку суспільства народжувалися виродки, які різнилися як від норми, так і від видової форми родичів, то виникнення природжених вад вимагало пояснення, особливо з позиції теформаціонізму, адже проблемою однаково займалися вчені, філософи та богослови.

Важливим є історичний факт щодо „Трактату про можливі спадкові властивості хвороб” англійського лікаря і дослідника Адамса (1756 – 1818 рр.).

У процесі вивчення природжених вад розвитку в кінці XVII сторіччя велику роль відіграли методи бальзамування та інші способи збереження аномальних плодів людини та тварин. Прикладом може бути Кунсткамера за життя Петра I⁶.

У період XVIII – XIX ст. наука значно випереджала практику: тогочасна медицина переважно була лікувальною, роздрібненою та некерованою. Доступною вона була лише окремим верствам населення. Тому досягнення науки періоду кінця XIX - початку XX століття залишались не впровадженими в практику навіть у державах із високим економічним рівнем розвитку. Варто згадати відкриття австралійським офтальмологом Н. Греггом в 1941 р. шкідливої дії вірусу краснухи та наслідки „талідомідної катастрофи” в 1959-1961 роках після вживання вагітними широко використовованого снодійного талідоміда (контергана) в країнах Західної Європи⁷. Тільки в одній Західній Німеччині в 1962 році народилось з важкими природженими вадами сім тисяч дітей⁸. Ці факти примусили медичний світ по новому оцінити дані, накопичені експериментальною наукою проблеми, і переглянути теорії щодо надійного внутрішньоутробного захисту плода людини від дії чинників зовнішнього середовища.

Ми поділяємо думку окремих авторів⁹, що з перших років організації охорони здоров'я в колишньому Союзі, коли ефективно були використані його нові принципи (державний характер, плановість, безкоштовність, доступність, єднання теорії та практики, профілактична спрямованість) в повоєнний період, профілактичний принцип став провідним і своїми досягненнями здивував світ. Досить економічними були профілактичні заходи щодо широкого охоплення населення медичними оглядами, проведенню щеплень проти інфек-

ційних хвороб, доступної мережі санітарно-освітньої роботи.

Слід відзначити, що система охорони здоров'я як в теоретичному, так і в практичному спрямуванні в період 30 – 40-х років була лідером і вважалась найбільш ефективною. Високий авторитет вона зберігала до кінця 60-х років. Адже в 1970 році ВООЗ прийняла резолюцію, яка рекомендувала іншим державам використовувати принципи, аналогічні тим, які були започатковані М.О.Семашком. Ці принципи були запозичені і трансформувались відповідно до національних умов економічно розвинених країн.

Продовжуючи хронологічно-історичний аналіз, ми переконуємось в тому, що в XX столітті виявляються цікаві закономірності: до 50 – 70-х років рівні очікуваної середньої тривалості життя зростали; відповідно, показники смертності знижувались (особливо серед дитячого населення та осіб населення репродуктивного віку). Але на відповідному етапі така сприятлива динаміка призупинилась і протягом 10-15 років ситуація не змінювалась. На той час американські та англійські епідеміологи досить швидко знайшли причину цього явища і науково обґрунтували підходи та шляхи вирішення заходів з оздоровлення нації. Відповідні зусилля відновили позитивну динаміку популяційного здоров'я.

Проаналізувавши ці тенденції, американський вчений Мілтон Террис обґрунтував важливу концепцію епідеміологічних революцій¹⁰. На його думку, М.О.Семашко та його школа розробили теорію і конкретні прийоми ліквідації масових епідемічних, паразитарних, соціальних захворювань, тим самим обґрунтували умови для повної ліквідації цілого класу хвороб, що виправдало себе у світі.

Аналізований період Мілтон Террис визначив як першу епідеміологічну революцію, яка за короткий історичний період (30-50 років) виключила зі списку головних причин смерті практично всі виліковні хвороби¹¹.

Разом з тим, на зміну тифу, дизентерії, пневмонії та іншим так званим „стандартним” захворюванням, прийшли хронічні хвороби, спадкові, ті що пов'язані з віком (вони рідше зустрічались в минулому). На другому місці – онкологічні хвороби, на третьому – травми, хвороби респіраторної системи та обміну речовин. Розвиток такої структури захворюваності прискорюється соціальними чинникам і, перш за все, не правильним способом життя та шкідливим впливом ант ропогенного забруднення довкілля.

Новий етап Мілтон Террис назвав 2-ю епідеміологічною революцією і вважав, що хоча дані хвороби вилікувати проблематично, проте змінити стратегію можливо без проблем, що загальмує негативні тенденції.

Проведений нами аналіз наукових джерел свідчить про відсутність сучасної теорії здоров'я як цілісної системи знань. Профілактика з позицій соціальної медицини являє собою систему державних, соціальних, гігієнічних і медичних заходів, спрямованих на забезпечення високого рівня здоров'я особистості, спільнот, а також запобігання хвороб та продовженню тривалості життя населення. Якщо покладатись на зміст теоретичного підґрунтя медичної профілактики, тобто вчення про співвідношення в особі людини складових частин „біологічного”, „соціального” та „психологічного”, то відповідним чином необхідно оцінювати напрямки профілактики, їх доцільність та ефективність. У цьому ракурсі ми проаналізували окремі аспекти профілактичних технологій. Так, протягом останнього століття дослідниками-епідеміологами, гігієністами Європи були обґрунтовані принципові можливості і створені технології масової профілактики інфекційних та інших захворювань. Успіх концепції доведено ефективними результатами профілактичних програм, які проводились в країнах, де досягнута найвища середня тривалість життя (Японія – 80,8 р.; Ізраїль – 78,6 р.; Греція – 78,1р.; США – 76,6 р.). Таким чином, прийняття нових концепцій і тактики боротьби з хронічними неінфекційними захворюваннями у значній мірі покращувало б стан здоров'я.

Сьогодні стратегія профілактики формується не на основі широких суспільних заходів боротьби проти всіх захворювань, а на зосередженні коштів за певними напрямками в програмних фондах.

Наше уявлення щодо профілактичного напрямку в медицині ґрунтується на розумінні особливостей функціонування систем на різних етапах надання медичної допомоги населенню.

Так, первинна профілактика попереджує саме умови виникнення хвороби, ліквідує або зменшує вплив чинників ризику, тоді як вторинна профілактика скерована на виявлення захворювань в ранніх стадіях розвитку (до появи симптомів) та недопущення у подальшому ускладнень, хронізації, незворотних процесів тощо. Третинна же профілактика полегшує долю пацієнта у боротьбі з хворобою, особливо у випадку незворотних ускладнень.

Слід звернути увагу, на те що класичні дослідження сучасного уявлення профілактику з'явилися у вісімдесятих роках. Це дійсно так, адже згаданий період часу, на відміну від сучасності, найбільше привертав увагу науковців-медиків до цієї важливої проблеми, і не тільки науковців.

Більшість фахівців галузі теорії та практики профілактики вважають, що основними шляхами досягнення кінцевої мети профілактики є підвищення добробуту усіх соціальних груп населення, створення умов для гармонійного розвитку людини, покращання особистого способу життя. Це перший шлях. Щодо другого – то це покращання охорони здоров'я, наукова розробка основ профілактики, діагностики та лікування поширених захворювань.

В розвинених країнах світу сьогодні витрачаються неймовірно великі кошти для оздоровлення та лікування свого населення. При цьому контроль та державний вплив на суспільне здоров'я здійснюється через національні програми з охорони здоров'я.

Враховуючи позитивний досвід профілактичного напрямку в системі охорони здоров'я, на перше місце варто поставити проблеми охорони здоров'я, вирішення яких потрібно розпочинати ще задовго до народження дитини, тобто дотримуватись примату профілактичного принципу репродуктивного формування. Адже здорове підґрунтя дає здорові початки та здорове майбутнє.

Аналіз даних нашого дослідження дозволив виявити негативні медико-демографічні (депопуляційні) процеси та зростання рівнів загальної захворюваності і особливо окремих класів хвороб, які негативно впливають на репродуктивне здоров'я. Ці та інші матеріали послужили основою для наукового обґрунтування системи технологій соціально-медичної профілактики порушень на етапах репродуктивного популяційного розвитку. В процесі розробки названих технологій нами поглиблено вивчено історичний шлях профілактичного напрямку в медицині.

Як зазначено вище, метою нашої роботи була розробка та наукове обґрунтування системи технологій медико-соціальної профілактики порушень та корекції репродуктивного формування на основі оцінки популяційного здоров'я та поглибленого вивчення його чинників ризику.

Рис.1 Класифікація провідних чинників, що формують репродуктивне здоров'я.

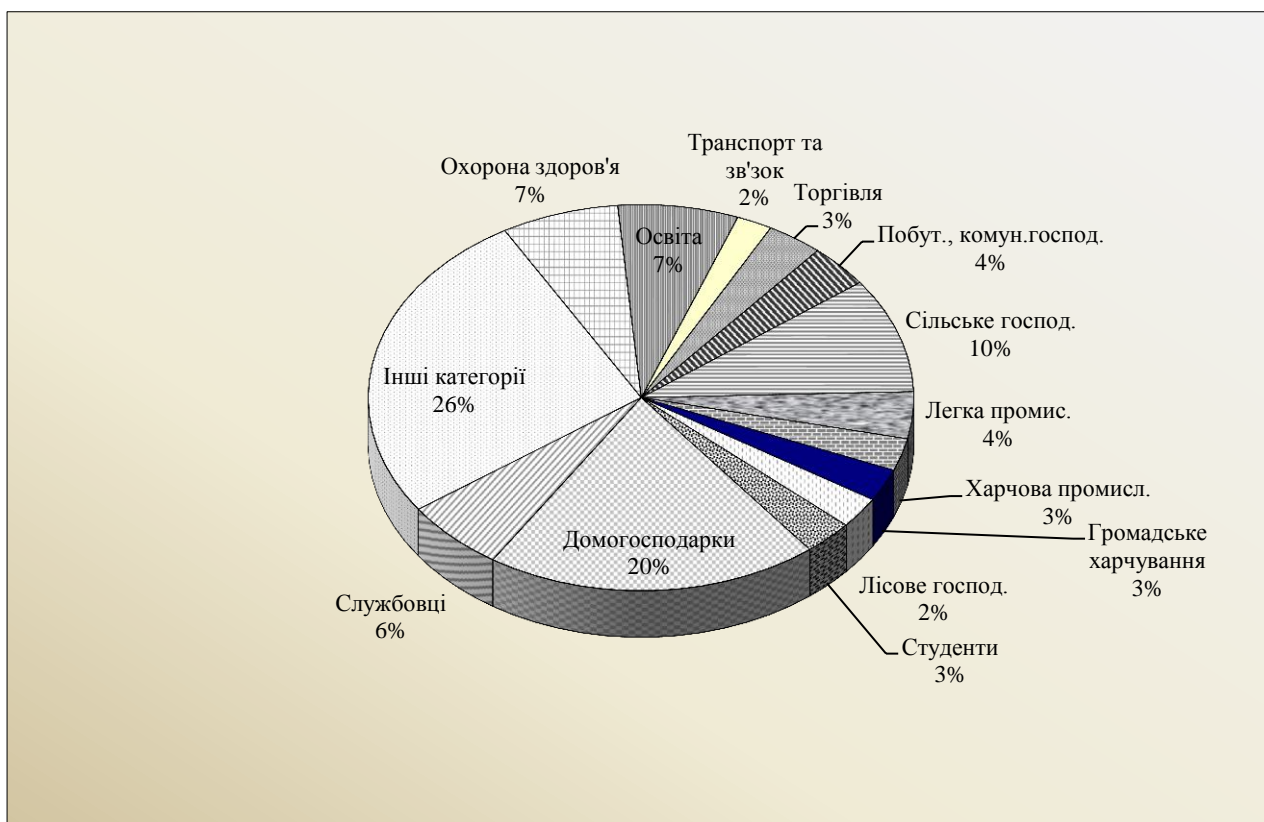

Рис.2. Розподіл матерів – мешканців Прикарпатського регіону у випадках

На основі аналізу соціологічних досліджень ми систематизували соціально-медичні чинники та створили варіант робочої класифікації (рис. 1), яка в подальшому була основою наукового обґрунтування профілактичних технологій. Наведені групи є мультичинниками, з різними ступенями та особливостями впливу їх окремих складових.

Найбільш значимими у групі біологічних чинників вважають супутні та спадкові захворювання батьків, наявність в анамнезі матері свідчень про тривалу неплідність, проблеми (патологія) виношування плоду, неправильне положення плоду, ускладнення при пологах та іншу патологію вагітних. Одним з основних чинників ризику, як відомо, є вік

Знешкодження, зниження впливу, протидія чинника ризику

- знизити дію (по можливості ліквідація) шкідливих чинників виробництва, побуту;
- контроль якості та чистоти повітря, води, ґрунту та їх очищення;
- відновити санітарно-освітню роботу із залученням засобів масової інформації з метою підвищення санітарної культури дітей, підлітків та населення фертильного віку; формувати у них здоровий стиль життя; в школах, середніх спеціальних та вищих навчальних закладах доповнити навчальні програми тематикою морального, статевого, гігієнічного, виховання та відповідального ставлення до власного здоров'я, здоров'я родини, здоров'я нащадків та здоров'я нації;
- раціональне харчвання. спеціальне харчвання. дезінтоксикаційні заходи тощо.

Популяційний репродуктивний розвиток

Організаційні технології по впровадженню заходів первинної, вторинної та третинної профілактики:

- підвищення рівня якості та доступності всіх видів медико-санітарної допомоги (первинного, вторинного, третинного рівня), від яких залежить якість репродуктивного формування;
- підвищення ефективності диспансерного нагляду, генетичного консультування, зниження рівнів захворюваності, інвалідності тощо;
- організація належної спадкоємності фахівців по оздоровленню репродуктивного розвитку;
- підвищення технічного забезпечення лікувальних закл. тощо

Заходи, направлені на підвищення резистентності організму:

- Профілактика:
 - 1) специфічна (щеплення);
 - 2) неспецифічна
- вітаміни:*
 - вживання фолієвої к-ти за місяць до вагітності; інші варіанти індивід. призначення;
- мін. води:* за інд. призначен.
- фітопрепарати* (ехінацея...)
- препарати бджільництва*, мед,
- інші препарати* (екстракт паростків зернових культур...,
- *засоби загартування*;
- *фізіотерапевт.* та інші проц.
- використання лікувально-профілактичних *факторів клімато-рекреаційної зони*;
- інші ефективні засоби. тощо.

Рис. 3. Модель організаційно-функціональної системи профілактичних технологій по оздоровленню популяційного репродуктивного розвитку.

матері (моладше 18-ти та старше 30 років при першій вагітності). До соціально-гігієнічних чинників належать такі, як екзогенні, частіше – хімічні полютанти агресивної дії, алкоголь, наркотичні речовини, наявність професійних вад у батьків тощо. До групи медико-організаційних чинників ми віднесли такі, як застосування пологостимулюючої терапії, загальної анестезії, оперативних втручань під час пологів, незадовільна оцінка стану здоров'я немовляти тощо¹². Вище згадані чинники можуть впливати на формування здоров'я дитини, починаючи з внутрішньоутробного періоду роз-

витку. Будь-які періоди внутрішньоутробного розвитку плода найбільш чутливі до дії агресивних чинників. Коло несприятливих впливів на здоров'я дитини досить широке. Усі зазначені чинники ризику носять вірогідний характер, а результат їх негативного впливу може проявитися у будь-якому віці. Не випадково, коли йдеться про формування репродуктивного здоров'я у дитячому віці, маємо на увазі репродуктивне здоров'я населення загалом. Суттєвим соціальним чинником, який може впливати та репродуктивні втрати, є також характер зайнятості батьків і, в першу чергу, ма-

терів, оскільки умови побуту, виробництва можуть негативно впливати на їх репродуктивну функцію. Аналіз результатів досліджень свідчить (рис. 2), що за п'ятирічний проміжок часу провідне місце серед рівнів перинатальної смертності посідають категорії домогосподарок – 19%. Окрім того, питома вага даної категорії за період 1995-1999 років зросла на 13,5%. Ми поділяємо думку окремих авторів¹³, що причиною такого зростання можуть бути: безробіття, інші негативні соціально-економічні процеси в Україні. Друге місце в структурі перинатальної смертності займають жінки, які проживають в сільській місцевості і працюють у сільському господарстві (10%). До категорії жінок-матерів, що посідають третє місце у випадках перинатальної смертності, віднесені працівники освіти та охорони здоров'я (7%), питома вага яких протягом п'яти років мала тенденцію до зниження. Як відомо, основи індивідуального здоров'я і нездоров'я (в тому числі і репродуктивного) закладаються та формуються саме в дитячому віці¹⁴ у відповідному середовищі (сім'ї, навчальних закладах), де важливу роль відіграє якість надання первинної медико-санітарної допомоги (ПМСД): лікарів загальної практики-сімейних лікарів, педіатрів та фахівців, що надають спеціалізовану медичну допомогу.

Зрозуміло, що в сучасних умовах реформування ПМСД потребує відповідних державних асигнувань, але ми пропонуємо такі реформи розпочинати із технологій первинної профілактики порушень репродуктивного формування, які не потребують значних матеріальних затрат. Йдеться, в першу чергу, про активізацію належної санітарної освіти (яка відома своїм позитивним досвідом в історії охорони здоров'я) із надбанням знань і умінь елементів здорового способу життя і, в першу чергу, серед дітей та осіб репродуктивного віку. Важливо також залучати до цієї проблеми психологів, соціал-гігієністів, педагогів та інших фахівців, які причетні до вивчення суспільного та особистого здоров'я людини. Але для впровадження таких профілактичних заходів їх необхідно ввести до функціональних обов'язків лікаря загальної практики – сімейного лікаря як координатора профілактичного напрямку в медицині.

Результати аналізу власних досліджень дозволяють дійти висновку, що провідними напрямками в розробці системи технологій профілактики порушень репродуктивного формування повинні бути такі:

- 1) знешкодження самого чинника, зниження впливу його дії на організм, власне сама протидія чиннику ризику та інші шляхи.
- 2) підвищення резистентності організму та інших його захисних систем.
- 3) організаційні технології з удосконалення системи охорони здоров'я, впровадження первинної, вторинної та третинної профілактики.

Як альтернативу, пропонуємо модель організаційно-функціональної системи таких напрямків (рис. 3), зміст яких наведено у скороченому варіанті. Висновок. Таким чином, належне використання системи напрямків профілактичних технологій є першочерговим завданням медичних працівників всіх ланок медико-санітарної допомоги, при активній участі інших фахівців, у попередженні безпосередніх порушень формування репродуктивного популяційного здоров'я та оздоровленні нації в цілому.

Література:

- ¹ Гойда Н.Г. Наукове обґрунтування та розробка системи медико-санітарної допомоги жінкам з екстрагенітальною патологією: Автореф. дис... д - ра мед.наук: 14.02.03 / Укр. держ. мед. університет. – К., 2000. – 34 с.
- ² Гайсинович А.Е., К.Ф. Вольф и учение о развитии организмов. – М.:Изд-во АН СССР, 1961. – С.41-78.
- ³ Кириллова И. А. Тератология человека: Руководство для врачей / И. А Кириллова., Г.И. Кравцова, Г. В. Кручинский и др.; Под ред. Г. И. Лазюка. – 2-е изд., перераб. и доп.- М.: Медицина, 1991. – 480 с.
- ⁴ Баев А.А. Путь к биологии XXI века. Программа „Геном человека” // Вести. Росс. АН. – 1993, - Т. 63, № 2. – С. 89-93; Гиппократ. Избранные книги / Пер. с греч. В. И. Руднева. – М.: Сварог, 1994. – С. 230-231.; Гречанина О.Я. Організаційні форми профілактики спадкової патології // Педіатрія, акушерство і гінекологія. – 1990. – № 1. – С.3 - 6.
- ⁵ Гайсинович А.Е., К.Ф. Вольф и учение о развитии организмов. – М.:Изд-во АН СССР, 1961. – С.41-78.
- ⁶ Станюкович Т.В. Кунсткамера Петербургской Академии наук. – Л.: Изд-во АН СССР, 1953. – 240 с.; Cancer Incidence In Five Continents / International Agency for Research of Cancer WHO. – 1992. – Vol.4,42. – P.812-850.
- ⁷ Lenz W. Die sensible Phase der Thalidomid-Embryopathic bei Affa und Mensch // Dtsch. Med. Wschr. –1967. – Jr. 92, № 47. – S.2186-2187.

⁸ Hellmann K. Immunosuppression by thalidomide: implications for teratology Lancet-1966. – Vol.1, №7447. – P. 1136-1137. Henry G.P., Miller W.A. Early amniocentesis. // J. Repord Med. – 1992. – Vol. 37, Suppl.5. – P.396-402. ; Kleiss E. Probleme der Teratogenese // Dtsch. med. Wschr. – 1967. – Bd. 92, № 34. – S. 1507-1515.

⁹ Гойда Н.Г. Наукове обґрунтування та розробка системи медико-санітарної допомоги жінкам з екстрагенітальною патологією: Автореф. дис... д - ра мед.наук: 14.02.03 / Укр. держ. мед. університет. – К., 2000. – 34 с.; Рудень В.В. Соціальна медицина та організація охорони здоров'я. Посібник для поза аудиторної самостійної підготовки до практичних занять. / За ред. В.В.Рудня. Львов, 2004. – С. 28-68.

¹⁰ Pineault, R., and Potvin, L. (2003). Milton Terris's career. Journal of Public Health Policy, 24, 77-81.

¹¹ Pineault, R., and Potvin, L. (2003). Milton Terris's career. Journal of Public Health Policy, 24, 77-81.; Jump up Brown, T. M. (2011). Milton Terris (1915-2002): Outspoken advocate for progressive public health policy. American Journal of Public Health, 101(2), 253.

¹² Гойда Н.Г. Наукове обґрунтування та розробка системи медико-санітарної допомоги жінкам з екстрагенітальною патологією: Автореф. дис... д - ра мед.наук: 14.02.03 / Укр. держ. мед. університет. – К., 2000. – 34 с.; Рудень В.В. Соціальна медицина та організація охорони здоров'я. Посібник для поза аудиторної самостійної підготовки до практичних занять. / За ред. В.В.Рудня. Львов, 2004. – С. 28-68.

¹³Гойда Н.Г. Наукове обґрунтування та розробка системи медико-санітарної допомоги жінкам з екстрагенітальною патологією: Автореф. дис... д - ра мед.наук: 14.02.03 / Укр. держ. мед. університет. – К., 2000. – 34 с.; Рудень В.В. Соціальна медицина та організація охорони здоров'я. Посібник для поза аудиторної самостійної підготовки до практичних занять. / За ред. В.В.Рудня. Львов, 2004. – С. 28-68.

¹⁴Гойда Н.Г. Наукове обґрунтування та розробка системи медико-санітарної допомоги жінкам з екстрагенітальною патологією: Автореф. дис... д-ра мед.наук: 14.02.03 / Укр. держ. мед. університет. – К., 2000. – 34 с.; Рудень В.В. Соціальна медицина та організація охорони здоров'я. Посібник для поза аудиторної самостійної підготовки до практичних занять. / За ред. В.В.Рудня. Львов, 2004. – С. 28-68.

Cheban Vasily. THE HISTORICAL ASPECT, RISK FACTORS AND PREVENTION OF DISORDERS OF REPRODUCTIVE HEALTH FORMATION

The analysis of literary sources and information flow from the formation of reproductive health problems summarizes the results of epidemiological study of health and demographic indicators, morbidity of population health and the influence affecting the formation of reproductive health. At the stage of substantiation of preventive technologies conducted an in-depth scientific and historical analysis of the preventive direction in medicine and defined its role in shaping the population's reproductive health.

Key words: reproductive health, population health, epidemiological study, historical analysis, risk factors, prevention technologies.

Дмитро ПРОНЯЄВ, Інна КАШПЕРУК-КАРПЮК, Антоніна АНІСТРАТЕНКО,
Буковинський державний
медичний університет
Чернівці (Україна)

ДОЦІЛЬНІСТЬ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Ключевые слова: *социальные сети, дистанционное обучение, e-learning, студенты, учебный процесс, профессиональная коммуникация.*

Проняев Дмитрий, Кашперук-Карпюк Инна, Анистратенко Антонина. *Целесообразность и эффективность использования социальных сетей в учебном процессе*

В статье рассмотрены условия и методы использования социальных сетей, обоснованы перспективы и проблемы широкого их использования студентами, проведен анализ влияния интернет-ресурсов на формирование персональной учебной среды студента с позиций комплексного сочетания с дистанционным учебным процессом.

Актуальність дослідження. На сьогодні у світі розвивається ідея електронного навчання (e-learning) у західноєвропейських країнах та США, що пов'язано з високим попитом на освітні послуги, пошуком нових засобів підвищення їх доступності та рівнем розвитку ІКТ. Найбільше користуються з електронного навчання в США та Канаді, а серед європейських країн лідерами є Великобританія, Німеччина, Італія та Франція.¹ Експерти ЮНЕСКО вважають, що для врівноваження кваліфікації працівників та вимог інформаційного суспільства необхідно впроваджувати в освітній процес електронне навчання, що зорієнтує студентів на новий освітній стандарт та оновлений освітній процес.²

Соціальна мережа (socialnetworkingservice) – це веб-сайт або інша служба у Веб, яка дозволяє користувачам створювати публічну або напівпублічну анкету, скласти список користувачів, з якими вони мають зв'язок та переглядати власний список зв'язків і списки інших користувачів. Природа та номенклатура зв'язків може різнитись у залежності від системи.

Першою внесеною до інтернет-простору соціальною мережею була примітивна форма чату на американському порталі *Classmates.com*, який розробили в 1995 році. Проект зацікавив користувачів і цезакликало розробників до створення не одного десятка аналогічних веб-ресурсів.

Проте справжнім розвоєм соціальних мереж стали 2003-2004 роки, коли були представлені широкому загалу LinkedIn, MySpace і Facebook. Треба зауважити, що LinkedIn створювалася для встановлення та підтримки ділових контактів, то

власники MySpace і Facebook зробили ставку в першу чергу на реалізацію людської потреби у самовираженні³. Адже за градацією творчих і рекреативних потреб людини самовираження випереджає навіть необхідність у спілкуванні. Соціальні мережі наразі стали віртуальною вітальною, картотекою, бібліотекою чи фільмотекою необхідних джерел і матеріалів, – отже, значно розширили лакуни свого функціонування у житті інтернет-користувачів, кількість яких щороку зростає.

Помітну роль соціальні мережі відіграють у сучасній вищій школі: як у самому освітньому процесі, так і в його контролі та в підтримці дистанційної форми навчання.

Згідно зі статистичними даними,⁴ студенти, які користуються в навчальному процесі веб-ресурсами вчаться краще за студентів, які використовують лише традиційні засоби.⁵ Ігнорувати настільки потужний сучасний інструмент пошуку й реферування інформації – соціальні мережі – необачно. Тому в обмеженому колі навчальних і виробничих задач варто застосовувати соціальні мережі в комплексному поєднанні з системами дистанційного навчання та традиційними засобами навчальної діяльності.

За результатами аналізу найновіших досліджень з розглянутого питання, з проблеми доцільності та ефективності використання соціальних мереж в навчальному процесі працює низка вітчизняних і закордонних вчених, зокрема О.С. Воронкін, А.М. Анисимов, Н.В. Шаронова, М.І. Жалдак, В.Ю. Биков.⁶ В згаданих роботах розглядається можливість

застосування соціальних мереж як допоміжного і дочірнього засобу комунікації, а також зберігання і передавання копій навчально-методичних, розвивальних, наукових матеріалів тощо та описується досвід використання соціальних мереж в навчальному процесі.

Одночасне використання соціальних мереж і систем дистанційного навчання в сфері e-learning у поєднанні з традиційними формами надання освітніх послуг потребує педагогічного і психологічного коментарів, а також створення низки рекомендацій і застережень.

Мета статті – виявити доцільність та ефективність застосування соціальних мереж у процесі навчання, а також сформулювати деякі практичні рекомендації з надання освітніх послуг з використанням соціальних мереж.

Виклад основного матеріалу. Соціальною мережею вважається програмне забезпечення в інтернеті, що дозволяє користувачам створювати свої профілі і зв'язуватися з іншими учасниками у віртуальному просторі. Стандартні соціальні мережі дозволяють користувачу «приєднати» людей до своєї сторінки у соцмережі, виходити на сторінки інших користувачів через своїх «знайомих», надсилати повідомлення, розмішувати фотографії, тексти, відеоматеріали й будь-який інший контент.

Зазвичай на веб-сторінці, що належить певній соцмережі можливо вказати інформацію про себе (дату народження, школу, вуз, улюблені заняття та інше), за якою аккаунт користувача зможуть знайти інші учасники. Розрізняються відкриті і закриті соціальні мережі.

Отже, розрізняють два види соціальних мереж:

1. Соціальні мережі у вільному доступі, серед яких:

А. Не спеціалізовані мережі (для них професійні співтовариства не є першорядними).

Б. Суто професійні співтовариства практиків Community Practice.

2. Соціальні мережі корпоративного формату.

Найбільший відсоток користувачів соцмереж складають користувачі шкільного і студентського віку. Своєю чергою, навчання займає важливе місце в системі потреб і діяльності цієї соціальної групи. Тому ми вбачаємо доцільність залучення цього виду діяльності у віртуальну «вітальню» користувача, якщо він має таку потребу і можливість.

Переваги використання соціальних мереж у навчанні такі:

1) Використання соцмереж у різних аспектах діяльності суб'єктів інтернет-активності набуває все більшого поширення не остан-

ньою чергою через невелику вартість послуги в порівнянні з кількістю одержуваної інформації.

2) Користувач (у нашому випадку – студент) одержує необхідну відповідь на запит у звичній обстановці, що прискорює процес адаптації до особливостей навчання в вищому навчальному закладі;

3) При індивідуальному спілкуванні з викладачем чи консультантом, іншим студентом не виникає психологічного дискомфорту, тобто є можливість, скажімо, задати безглузде запитання;

4) Є можливість дізнатись специфіку стосовно конкретних предметів та викладачів, уточнити вимоги з того чи того завдання;

5) Створюється можливість колекціонувати власний навчальний контент як студентів, так і викладачів, що демократизує їх відносини;

6) навчаючись в соціальних мережах, студенти освоюють навички швидкого реферування інформації, оцінки та пошуку не обхідних матеріалів, вчать приймати рішення й мислити системно.

7) соціальні мережі дозволяють студентів поділитися тим, чого вони навчилися не тільки зі своїми однокурсниками, а й з іншими користувачами, що цікавляться проблемою, в усному світі;

8) Якщо з якоїсь причини студент пропустив заняття, він не втрачає зв'язку з навчальним процесом, тому що може спостерігати за навчальною роботою і брати в ній участь в режимі онлайн;

9) У освітній процес можуть бути залучені батьки студента чи інші фізичні та юридичні особи, зацікавлені в його ефективному та якісному навчанні

Окрім того, в соціальних мережах є можливим натиском однієї кнопки поділитись своїми враженнями та досягненнями з великою кількістю членів спільноти мережі, що може бути корисно з точки зору реклами університету та залучення нових слухачів. Отже, соціальні мережі можуть стати помічником в освітньому середовищі.

Взаємодія у віртуальних соціальних мережах відбувається в двох режимах: асинхронному і синхронному. Для прикладу, коли в одного з користувачів виникає проблема, він ставить запитання з описом проблеми всім членам спільноти. Інші висловлюють свої думки, також доступні всім членам спільноти, потім можна задати додаткові питання або висловити свої коментарі як до вихідного питання, так і до кожної з відповідей на нього.

Отже, виникає дискусія, у процесі якої всі бажаючі можуть висловити свої думки.

Найважливішим фактором впливу соцмереж на освітній процес стає створення відкритого простору освітніх послуг. Так, проект «відкритої освіти» стосується переважно вищої школи і здобуває все більшу географію прихильників. Наприклад, на сьогодні в США функціонує консорціум коледжів (CCCER), що об'єднує низку освітніх інституцій та організацій, зокрема: окремі університети, а також їх об'єднання на регіональному і загальнодержавному рівні, консорціум відкритого навчання, лігу інновацій в університетській освіті тощо, метою яких є розвиток і впровадження відкритих освітніх ресурсів, відкритих навчальних програм і курсів для забезпечення відкритого доступу до навчання. В той же час у Європі працюють численні організації, що інтенсифікують відкриту освіту, зокрема, у 2013 р. Європейська комісія розвитку відкритої освіти розпочала проект «Відкриті освітні ресурси в Європі» метою якого є розробка можливих сценаріїв розвитку відкритої освіти до 2030 р. Даний проект охоплює неперервну освіту, вищу і середню освіту.

Відтак, створивши проект відкритої освіти і тестуючи її можливості, приходимо до потреби координації та контролю її за допомогою новітніх засобів: інтегрованого віртуального середовища з єдиним комутаційним центром. Навчальне комп'ютерно орієнтоване середовище трактується як інтеграція людських і комп'ютерно орієнтованих ресурсів для реалізації інтерактивної пізнавальної взаємодії у об'єктивній та віртуальній реальності і характеризується такими визначальними рисами: конструювання пізнавально-когнітивної діяльності; демократизація навчання; розвиток толерантності та свободи особистості; підтримка колективної творчості; урізноманітнення навчання; розширення обсягів контентного наповнення інформаційного ресурсного простору, поліпшення доступу до наукових і навчальних відомостей широкого кола користувачів.

Для подальшого оперування віртуальним навчальним дискурсом і понятійною базою інтернет-навчання вищої школи, встановлено, що індекс мережної готовності має розглядатися як комплексний показник, що відображає рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій у країні, і зокрема, в системі освіти (український на тлі Швеції, Великобританії, США на сьогодні видається недостатнім для реалізації поставлених цілей). Комплексний характер дефініції характеризується наявністю трьох компонентів: рекурентного

оточення (маркетингове, політичне, регулятивно-правове та інфраструктурне); мотиваційної готовності до використання ІКТ на рівні особистості, спільноти та уряду; ефективної особистісно-технологічної та муніципально-урядової мережної взаємодії.

Спираючись на досвід використання соціальних мереж в навчанні, доцільно підкреслити позитивні психологічні, соціальні та педагогічні аргументи такого рішення. Водночас, важко недооцінювати системи дистанційного навчання для яких характерним є:

1) *модульність побудови* навчальних програм (навчальний матеріал поділений на модулі, що містять об'єкти різної природи – текст, графіку, зображення, аудіо, анімацію, відео тощо, як правило, вони зберігаються в базі даних і доступні в залежності від потреб суб'єктів навчання, результатом є індивідуалізація навчання – студенти отримують лише те, що їм потрібно, засвоюючи знання у бажаному темпі);

2) *роль викладача*: викладач координує навчально-пізнавальний процес, коригує курс, який викладає, керує навчальними проектами, перевіряє поточні завдання, консулює при складанні індивідуального навчального плану, управляє навчальними групами підтримки;

3) спеціалізовані форми контролю якості навчальних досягнень: традиційні форми контролю якості освіти та дистанційні (співбесіди, практичні, курсові та проектні роботи, екстернат, робота в середовищі комп'ютерних інтелектуальних тестових систем).

4) експертна онлайн-допомога: викладачі або експерти (інструктори з курсу) доступні в мережі для проведення консультацій, відповіді на питання, організації обговорення;

5) можливості для співпраці: за допомогою відповідного програмного забезпечення можна організувати онлайн-конференції, спільну роботу над проектом студентів.

Проте, окрім позитивних характеристик інтенсифікації навчального процесу та актуалізації партнерської комунікації «студент-викладач» та «викладач-студент», маємо також деякі дискусійні моменти щодо доцільності певних обмежень у використанні соцмереж в активній фазі навчального процесу.⁷

Адже спілкування користувачів у мережі Інтернет носить формальний характер, психологічно вирівнює соціальні ролі осіб, що контактують. Віртуальність спілкування веде до стирання субординації у спілкуванні студента і викладача, що в деяких випадках може порушити умови реалізації вибудованої педагогом лінії спілкування і тим самим зруйнувати

напрацьоване комфортне для обох сторін педагогіко-психологічне середовище. Адже психіка молодшої людини 17-22 років не така гнучка до зміни дискурсу, як в особистості педагога, людини, яка щодня комунікує з різними індивідами у мінливому контексті на фаховому рівні.

Треба зауважити також, що технічна сторона питання, окрім позитивних характеристик швидкості, мультилокалізаційності, зручності у використанні та ін. має також деякі вади. Скажімо, захист документів, переданих між користувачами у соцмережах – мінімальний. Отже важливі та конфіденційні документи, навчальні матеріали, захищені авторськими правами, методичні рекомендації, права на які належать стороннім особам залишати у мережі в такий спосіб не доцільно.

В сучасних умовах викладання в вищому медичному навчальному закладі вимагає постійної роботи та вміння поєднувати класичні форми викладання з новими підходами до навчання. З появою нових інформаційних технологій та технічних засобів не слід забувати класичні, традиційні форми викладання, що в свою чергу забезпечить максимальний рівень освоєння навчального матеріалу. До проблем схеми навчання, що проводиться тільки з використанням технологій електронного навчання, слід віднести:

1. Складність внесення оперативних змін, у випадку якщо навчання вже почалося.

2. Необхідність формування додаткової мотивації у слухачів навчання, що проводиться з використанням технологій електронного навчання, порівняно з іншими формами навчання.

3. Необхідність високих інвестицій при побудові середовища електронного навчання.

4. Висока залежність від технічної інфраструктури. Збій в інфраструктурі може привести до зниження ефективності чи взагалі зриву навчання.

5. Відсутність достатньої кількості фахівців у сфері технологій електронного навчання.

6. Високі інвестиції на внесення змін у навчальний контент.

Висновки. 1. В сучасних умовах соціальні мережі є потужним комунікаційним інструментом, використання якого для професійної підготовки студентів медичних вузів підвищує їх інформаційну культуру.

2. Проведено аналіз використання соціальних мереж в навчальному процесі, водночас доведено, що вони не можуть собою замінити системи дистанційного навчання, але їх синергія суттєво підвищить рівень підготовки студентів.

3. Важливим підґрунтям, базисом залишаються традиційні форми навчання.

Перспективи подальших досліджень. Подальшу роботу планується присвятити пошуку конкретних моделей синергічного використання соціальних мереж, систем дистанційного та традиційного навчання.

ЛІТЕРАТУРА:

¹ Андрущенко В.П. Модернізація педагогічної освіти України в контексті Болонського процесу // Вища освіта України. – 2004. – № 1. – С. 5-9.

² Закон України “Про освіту” від 11 вересня 2003 р. // Освіта в Україні: зб. законодав. і нормат. актів (відповідає офіц. текстові). – К., 2008.

³ Денищук П. М. Еволюція застосування ін.формаційних технологій і систем у вищій школі / П. М. Денищук, В. О. Тімофєєв // Бізнес Інформ. – 2012. – № 3 (410). – С. 17–19.

⁴ Світовий досвід організації та розвитку університетської системи дистанційного навчання [Електронний ресурс] / І.В. Кулага, Д.О.Ільницький, С. О. Стрельник та ін. – К.: Інститут вищої освіти КНЕУ ім. В. Гетьмана, 2013. – 38 с. – Режим доступу: http://kneu.edu.ua/userfiles/education2_0/13-4713_verstka%281%29.pdf.

⁵ Фещенко А.В. Соціальні мережі в освіті: аналіз досвіду і перспективи розвитку. //Междисциплинарный сборник «Гуманитарная информатика»: Томский государственный университет. – Вып. 6. – 2011. – С. 124 – 134.

⁶ Жалдак М.І. Інформатика – фундаментальна наукова дисципліна // Комп’ютер у школі та сім’ї. – 2010. – №2. – С. 39 – 43; Биков В.Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти: Монографія. – К.: Атіка, 2008. – 684 с.; Воронкін О.С. Періодизація розвитку інформаційно-комунікаційних технологій навчання / О. С. Воронкін // Вища освіта України, 2014. – № 3 (54). – С. 109-116.; Анисимов А. М. Работа в системе дистанционного обучения Moodle: учебное пособие / А. М. Анисимов. – Харьков: ХНАГХ, 2008. – 275 с.; Шаронова Н. В. Информатизация освіти та управління вищим навчальним закладом: сучасний стан та тенденції розвитку / Н. В. Шаронова // Педагогіка і психологія. – 2002. – № 3. – С. 140–144.

⁷ Яцишин А. В. Застосування віртуальних соціальних мереж для потреб загальної середньої освіти / А. В. Яцишин // Інформаційні

технології в освіті. - 2014. - № 19. – С. 119-125.

Dmytro Proniaiev, Inna Kashperuk-Karpiuk, Antonina Anistratenko. EXPERIENCY AND EFFICIENCY OF SOCIAL NETWORKS IN EDUCATIONAL PROCESS.

Considering experience of using public networks in education has positive psychological, social and pedagogical arguments. But also, it is difficult to underestimate the systems of distance learning which are characterized by: 1) modularity of the structure of educational programs (educational material are divided into modules containing the objects of a various nature – text, graphic, image, audio, animation, video etc., as a rule, they are stored in data base and are available depending on the requirements of subjects involved in the process of learning, individualization of education is the result of such an approach – students receive only necessary information acquiring knowledge in a desired rate); 2) teacher's role: a teacher coordinates educational-cognitive process, corrects the course he teaches, guides educational projects, checks current tasks, give consultations in making individual educational plan, coordinates the work of educational groups of mutual support; 3) specialized forms to control the quality of educational achievements: traditional forms to control the quality of education and distance ones (interview, practical, course and projects, externship, work in the medium of computer intellectual testing systems); 4) expert on-line help: teachers or experts (instructors of the course) are available in the network to conduct consultations, give answers to questions, organize discussions; 5) possibilities for cooperation: by means of appropriate software there is an opportunity to organize on-line conferences, mutual work on the students' project. Modern conditions of teaching at higher medical educational establishments require continuous work and abilities to combine classical forms of teaching with new approaches to education. With appearance of up-to-date information technologies and technical aid classical traditional forms of teaching should not be forgotten, which in its

turn, will ensure to master a maximal level of educational material. In case the system includes only the use of electron technologies of education the following problems may occur: 1. Difficulty to make quick changes in case the education has already started. 2. Necessity to form additional motivation of learners which is conducted with the use of technologies of electron education as compared to other forms of education. 3. Necessity of high investments while organizing the medium of electron education. 4. High dependence on technical infrastructure. Disorders in the infrastructure can lead to decreased efficacy or complete disruption of education. 5. Absence of an adequate number of professionals in the sphere of electron education technologies. 6. High investments and making changes in educational content.

Key words: public networks, distance learning, e-learning, students, educational process, professional communication.

РЕЦЕНЗІЇ

Антоній МОЙСЕЙ

Буковинський державний медичний
університет,
Чернівці (Україна),
antoniimoisei@rambler.ru

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ
**Казакевич Г. Східні кельти: культури,
ідентичності, історіографічні конструкції /**
Геннадій Казакевич. – Київ-Вінниця: ТОВ
«Нілан-ЛТД», 2015. – 358 с.

Ключевые слова: кельты, Карпато-Балканский регион, Восточная Европа, варварская цивилизация, латенская культура, балканские походы, кельтские реминисценции.

Мойсей А. Рецензия на монографию:
Казакевич Г. Восточные кельты: культуры,
идентичности, историографические конструкции /
Геннадий Казакевич. – Киев-Винница: ТОВ
«Нілан-ЛТД», 2015. – 358 с.

В монографии рассмотренный широкий круг вопросов, связанных с пребыванием древних кельтов в Карпато-Балканском регионе и Восточной Европе. Охарактеризовано влияние социокультурных и политико-идеологических установок современной эпохи на формирование научных представлений о кельтских народах. Реконструировано участие кельтов в процессах этнокультурного взаимодействия с племенами и народами, которые в древние времена населяли Юго-Восточную Европу. Особое внимание уделено вопросам пребывания древних кельтов на землях современной Украины, а также вероятным контактам кельтов со славянами.

Становлення кельтології як наукової дисципліни відбувалося в тісному зв'язку з розвитком ідеологічних концепцій та соціокультурних установ у Європі. Оскільки давні кельти не створили власного історичного нарративу, історія наукового дослідження цієї групи давнього населення є історією уявлень про неї в інтелектуальному середовищі інших культур, які розглядали кельтів як ворогів або претендували на спорідненість із ними й прагнули (або навпаки не хотіли) бачити в них своїх історичних предків.

Історія кельтів Карпато-Балканського ареалу вже понад сто років привертає увагу дослідників. Незважаючи на те, що більша частина писемних та археологічних джерел вже введено до наукового обігу, тим не менше, ця ключова проблема для розуміння етнокультурної історії регіону в III ст. до н. е. – I ст. н. е., досі остаточно не розв'язана.

У новітній історіографії давніх кельтів розглядали як етногрупу, окремі частини (племена) якої в результаті масових міграцій розселилися від Ірландії до Туреччини. Історичним кельтам була притаманна латенська архео-

логічна культура. Поступово в історіографії утвердилося уявлення про кельтів як про «передвісників» єдиної Європи та прогресивний культурний авангард західної цивілізації (ця ідея вплинула на вивчення східних кельтів у країнах «соціалістичного табору»). Дише в останні десятиліття намітився відхід від радикальних точок зору, який виявляється в пошуках зваженого підходу до вивчення етнокультурного розвитку східної частини Європи, який би враховував роль як прибулих, так і автохтонних компонентів.

В основу етнологічного дослідження к.і.н., доцента кафедри етнології та краєзнавства Київського національного університету ім. Т.Шевченка Геннадія Казакевича покладене уявлення про етнічну групу, яка є дійовою особою історичного процесу. Дана книга є логічним продовженням його попередніх монографій: «Кельти: традиційна культура та соціальні інститути» (Київ, 2006), «Відгомін карників: військові традиції давніх кельтів на землях України IV – I ст. до н. е.» (Київ, 2008), «Кельти на землях України: археологічна, мовна та культурна спадщина» (Київ, 2010).

У монографії здійснено спробу дати відповідь та три ключові питання:

1. Яку реальність слід мати на увазі, говорячи про «східних кельтів» і якою мірою вони відрізнялися від своїх родичів на заході Європи? Для відповіді на це питання були розглянуті концепції етногенезу кельтів, поданий порівняльний аналіз відомостей щодо соціальної організації та світоглядних уявлень у західній та східній частинах кельтського ареалу.

2. Яким чином функціонував механізм кельтських міграцій і як насправді виглядала взаємодія прибулих і автохтонних груп населення на територіях, занятих кельтами? Інформація писемних та археологічних джерел була проаналізована з точки зору соціальної антропології та сучасних методологічних підходів до вивчення етнічних явищ.

3. Як можна охарактеризувати вплив кельтської культури на розвиток тих регіонів Східної Європи, де про перебування власне історичних кельтів практично не залишилось згадок? На це питання автор дав відповідь за допомогою класичного методу зіставлення інформації писемних джерел, свідчень мовознавства й археології.

У монографії відзначений факт наявності кельто-слов'янських паралелей у фольклорі та обрядовості. Так, за автором, в українському

фольклорі гіпотетичні кельтські риси особливо відчутні в усних переказах Закарпаття, зокрема, у легендах про Поган-Дівча та князя Лаборця. Поява кельтських мотивів у місцевому фольклорі пояснюється ученим довготривалим перебуванням у Верхньому Потиссі кельтів та їхнім впливом на розвиток місцевої культури. Ним припускається, що під час міграції готів та інших германських племен у Північне Причорномор'я на територію сучасної України потрапили певні нащадки кельтського населення Центральної Європи. Саме цим, на думку автора, пояснюється поява серед матеріалів деяких могильників черняхівської культури у Подністров'ї морфотипів, близьких центральноєвропейським кельтам, а також раптове виникнення у Причорномор'я кельтомовних етнонімів: *Celtae*, *Voisci*, *Itimari* тощо. Водночас, Г. Казакевич підкреслив той факт, що немає жодних підстав стверджувати про якісь масштабні переселення нащадків кельтів із римських провінцій, як це прийнято робити у межах так званої кельтської теорії походження Київської Русі.

Монографія написана на багатій джерельній базі, містить важливі висновки в буде корисною для етнологів, істориків, археологів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів, всіх, хто цікавиться історичним минулим кельтських народів.

Moysey Antony. REVIEW OF THE MONOGRAPHY G. Kazakevich Eastern Celts: Culture, Identity, Historiographical Constructions / Gennady Kazakevich. – Kyiv-Vinnitsia LLC "Nilan-Ltd", 2015. – 358 p.

The monography considers a wide range of issues related to the location of the ancient Celts in the Carpathian-Balkan region and Eastern Europe. It characterizes the impact of socio-cultural and politico-ideological intentions of the modern era on scientific concepts of the Celtic nations. There has been reconstructed the participation of the Celts in the process of ethnic and cultural interaction with the tribes and peoples who lived in ancient times in Southeastern Europe. Particular attention is paid to the stay of ancient Celts on lands of the modern Ukraine, as well as the probability of contact of the Celts with the Slavs.

Keywords: Celts, Carpathian-Balkan region, Eastern Europe, barbaric civilization, La Tène culture, hiking Balkan, Celtic reminiscences.

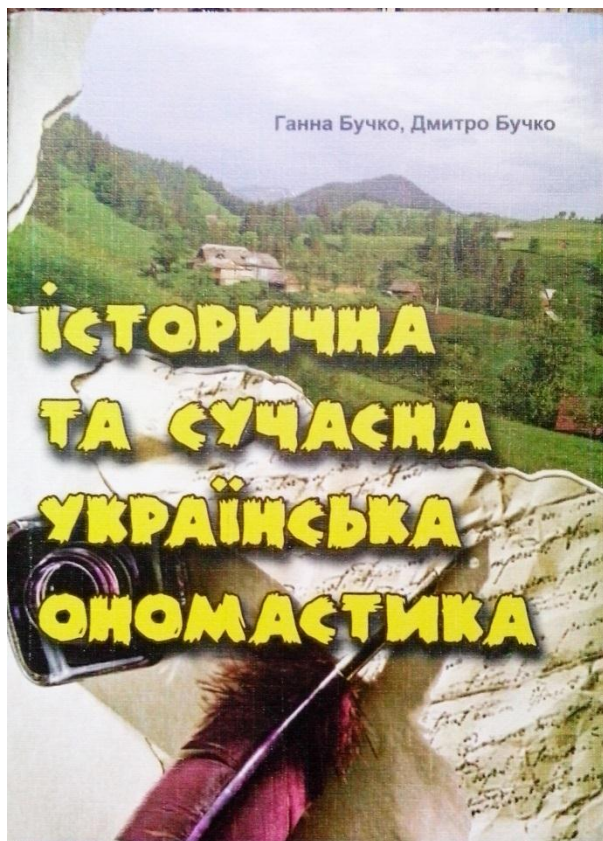
Марта МАКСИМЮК,
Буковинський державний медичний
університет,
Чернівці (Україна)
maksymjuk@ukr.net

РЕЦЕНЗІЯ НА ЗБІРНИК ПРАЦЬ:
Бучко Г., Бучко Д. Історична та сучасна
українська ономастика: Вибрані праці /
Ганна Бучко, Дмитро Бучко. – Чернівці:
«Букрек», 2013. – 456 с.

Ключевые слова: антропонимика, топонимика, наименование населенных пунктов, ойконимы, эргонимы.

Максимюк Марта. Рецензія на збірник сочинений: Бучко А., Бучко Д. Историческая и современная украинская ономастика: Избранные сочинения / Анна Бучко, Дмитрий Бучко. – Черновцы: «Букрек», 2013. – 456 с.

В книгу помещены статьи Анны Бучко и Дмитрия Бучко, ранее изданные в отечественных и зарубежных научных сборниках и периодических изданиях. Статьи посвящены актуальным проблемам украинской ономастики: происхождению, классификации, формированию и стабилизации антропонимов и ойконимов, а также принципам и способам наименования населенных пунктов.

Власні назви – це вторинні, а відповідно й молодші від назв загальних. Вони надаються конкретним об'єктам, реаліям лише тоді, коли останні (тобто об'єкти, реалії) уже мають свої загальні найменування. Саме тому оніми стосовно апелятивів видаються ніби другорядними, частковими. Можливо, власне цим пояснюється той факт, що наукове

вивчення власних назв розпочалося на кілька чи навіть кільканадцять століть пізніше від загальних. Ономастика, як наука про власні назви, стала відомою в Європі щойно в другій половині XIX – на початку XX ст.

Книга Г. Бучко та Д. Бучка «Історична та сучасна українська ономастика: Вибрані праці» складається з двох частин. Частина перша – Антропоніміка, частина друга – Топоніміка. В кінці книги подано бібліографію до обох частин.

У книгу поміщено раніше публіковані статті, присвячені різним проблемам ономастики, передусім аналізу антропонімів та ойконімів, збір та вивчення яких стало сенсом «наукового життя» авторів. У збірнику вміщені статті українською та російською мовою, залежно від того, як вони були надруковані вперше. У збірнику підібрано статті, які, по-перше, містять важливі теоретичні узагальнення та цікавий і важливий для науки фактичний матеріал і, по-друге, публіковані в багатьох випадках у малодоступних, зокрема зарубіжних, виданнях.

У першій частині книги подано статті, що стосуються української антропоніміки. Основну увагу акцентовано на проблемах лексичної бази та словотвірної структури українських прізвищ. Фактичним матеріалом для аналізу та наукових висновків послужили переважно сучасні прізвища та архівні матеріали з території Галицької Бойківщини – давно і компактно заселеного історико-етнографічного регіону України, що відзначається відносно добре збереженим місцевим діалектом, наявніс-

тю документальних даних про поселення та його мешканців.

Зв'язок таких понять як суспільство чи, конкретніше, суспільно-господарські відносини та антропонімія, а зокрема прізвища, має неоднозначний характер. З одного боку, антропоніми, як елемент мови, витворюються у мові, але їх необхідність викликається позамовними факторами. Розвиток антропонімії завжди слідував за розвитком суспільства. На появу та формування власних назв впливають усі сторони суспільного життя: і виробнича діяльність людей, і найрізноманітніші суспільні відносини та інститути, і усі продукти духовного життя. З іншого боку, онімія, як і будь-яка лексика, жваво реагує на всі явища, що відбуваються в навколишньому середовищі, в результаті чого імена виявляються мимовільними реєстраторами явищ природи і подій, які мають місце в суспільному житті.

У другій частині книги Г. Бучко та Д. Бучка «Історична та сучасна українська ономастика: Вибрані праці» поміщено статті з топоніміки, присвячені в основному проблемам походження, формування окремих словотвірних моделей та класифікації українських ойконімів, а також принципам номінації поселень. Ойконімний матеріал аналізується в діахронічному аспекті: подаються першофіксації назв за історичними джерелами та простежується подальша доля цих назв.

На думку авторів, для кожного виду географічних об'єктів притаманні свої, тільки йому властиві мотиви, критерії та способи надавання назви, за допомогою яких реалізуються принципи номінації. Зрозуміло, що ці принципи теж суттєво відрізняються для об'єктів природних і створених людиною.

В поодиноких випадках, зауважують автори, у публікації внесено незначні зміни порівняно з першодруком, причиною чого стала поява нових історичних джерел.

Збірник статей Г. Бучко та Д. Бучка «Історична та сучасна українська ономастика: Вибрані праці» стане в нагоді мовознавцям, викладачам, аспірантам, учителям і студентам.

Maksymyuk Marta. REVIEW OF THE PROCEEDINGS: Buchko G., D. Buchko. The Historical and Modern Ukrainian Onomastics: Selected Works / Anna Buchko, Dmitry Buchko. - Chernivtsi: "Bukrek", 2013. - 456 p.

The book contains articles by Anna Buchko and Dmitry Buchko that were published in national and foreign scientific books and periodicals. These articles on topical issues of Ukrainian onomastics: origin, classification, formation and stabilization anthroponymy and oykonimiv and the principles and methods of nomination settlements.

For linguists, teachers and students.

Key words: *anthroponymics, toponymics, proper geographical names, oykonyms, ergonyms.*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ
(Сведения об авторах, Information about authors,
Informations sur les auteurs)

Аністратенко Антоніна – кандидат філологічних наук, викладач кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету. Коло наукових інтересів: сучасний арт-процес України, Польщі, Німеччини, Австрії, Швеції. Автор 60 наукових праць, статей, розвідок, у тому числі 1 монографії.

Anistratenko Antonina – PHD, teacher of the Department of Social Sciences and Ukrainian Studies, Bucovinian State Medical University. Research interests: modern art process in Ukraine, Poland, Germany, Austria and Sweden. Author of 60 scientific publications including 1 monograph.

Безарова Галина – старший викладач кафедри психології та соціології Буковинського державного медичного університету. Автор близько 95 наукових праць. Коло наукових інтересів: філософські основи східної традиційної медицини, філософія постмодернізму: релігійний аспект, проблеми духовності.

Bezarova Galina – senior teacher of the department of Psychology and Sociology of Bukovinian State Medical University. An author is about 95 scientific papers. Research Interests: philosophical Foundations of Eastern traditional medicine, the philosophy of postmodernism: the religious aspect, spirituality problems.

Бицко Наталія – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов Буковинського державного медичного університету, автор понад 50 наукових та навчально-методичних праць. Коло наукових інтересів: ономастичні дослідження, мікрогідронімія Тернопільщини, епонімні назви у медичній терміносистемі.

Bytsko Nataliya – a candidate of philological sciences, senior teacher of the department of Foreign Languages of Bukovinian State Medical University, author of more than 50 scientific and teaching – methodical works. Research interests: onomastic investigations, microhydronimiya of Ternopilshchina, eponymous names in medical terminological system.

Гелецька Аліса – викладач кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету. Виконує кандидатську дисертацію „Мовні засоби вираження типів модальності у британському політичному романі кінця XX – початку XXI століття” за спеціальністю 10.02.04 – „Германські мови”. У доробку науковця 10 публікацій.

Heletska Alisa – teacher of the Department of Social Sciences and Ukrainian Studies, Bucovinian State Medical University. Work on candidate's dissertation „Language means of expressing the types of modality in the British political novel of the end of XX - beginning of XXI of century” in the specialty 10.02.04 – „German languages”. Scientist has 10 publications.

Давидюк Володимир – студент Буковинського державного медичного університету, медичного факультету №4, дійсний член Малої Академії Наук України, учасник II Міжнародного медико-фармацевтичного конгресу студентів і молодих вчених та симпозиуму студентського самоврядування, міжнародної конференції «Современная европейская наука» (Великобританія). Коло наукових інтересів: проблема адаптації студентської молоді на початковому етапі навчання; психологічні особливості подолання студентами складних життєвих ситуацій; історія медицини, життєвий та творчий шлях видатних лікарів.

Davydiuk Volodymyr – student of the medical faculty №4 of Bukovinian State Medical University, current member of the Minor Academy of Sciences of Ukraine, participant of the second Bukovinian international medical and pharmaceutical congress for students and young scientists and symposium of student self-government, international conference «Modern European science» (Great Britain). Research interests of the author: the problem of adaptation of students at the initial stage of studying; psychological characteristics of students overcoming difficult life situations; history of medicine; life and career of the outstanding doctors.

Єцко Костянтин – доктор медичних наук, професор Кишинівського державного університету медицини та фармації ім. Н. Тестеміцану. Коло наукових інтересів: соціальна медицина та організація охорони здоров'я, медичний менеджмент та маркетинг, економіка охорони здоров'я.

Konstantin Yetsko – Dr. of Medicine, professor Chisinau State University of Medicine and Pharmacy N. Testemitsanu. Scientific interests: social medicine and organization of health care, medical management and marketing, health economics.

Зорій Ніна – проректор з науково-педагогічної роботи та виховання, кандидат філософських наук, доцент кафедри психології та соціології Буковинського державного медичного університету. Автор понад 80 наукових статей. Коло наукових інтересів: філософія науки, методологія психології, педагогіка і психологія вищої школи.

Zoriy Nina – pro-rector on scientific and pedagogical work and education in Bukovinian State Medical University, PhD, associate professor of the department of Psychology and Sociology of Bukovinian State Medical University. Author of over than 80 scientific articles. Research interests: philosophy of science, methodology, psychology, pedagogy and psychology of higher education.

Кашперук-Карпюк Інна – кандидат медичних наук, старший викладач кафедри анатомії, топографічної анатомії та оперативної хірургії ВДНЗ "Буковинський державний медичний університет" МОЗ України. Коло наукових інтересів: перинатальна анатомія органів сечовидільної системи;

Kashperuk-Karpiuk Inna – candidate of medical science, senior teacher of the Department of anatomy, topographical anatomy and operative surgery of the Bukovinian State Medical University. Scientific interests: perinatal anatomy of urinary system organs.

Курочкін Олександр – доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Рильського НАН України. Автор понад 200 наукових публікацій, з них 5 монографій. Друкувався не лише у вітчизняних, а й зарубіжних профільних виданнях: «Советская этнография», «Живая старина», «Славянский и балканський фольклор», «Demos», «Българска етнология», «Български фолклор», «Acta Ethnographica Hungarica», «Etnologie Française». Коло наукових зацікавлень: історія календарної та сімейної звичаєвості, міфологія і демонологія, маскознавство, процеси етнічної ідентифікації, карнавальньо-святкова культура українців та інших європейських народів.

Alexander Kurochkin - doctor of historical sciences, professor, senior researcher at the Institute of Art, Folklore and Ethnology named after M. Rylskyi NAS of Ukraine. Author of over 200 scientific publications, including 5 monographs. Were published not only in Ukrainian but also foreign specialized journals: «Советская этнография», «Живая старина», «Славянский и балканський фольклор», «Demos», «Българска етнология», «Български фолклор», «Acta Ethnographica Hungarica», «Etnologie Française». Scientific interests: history calendar and family traditions, mythology and demonology, processes of ethnic identity, culture festive carnival-Ukrainian and other European nations.

Лапа Галина – старший викладач кафедри іноземних мов Буковинського державного медичного університету, виконавець планової НДР кафедри, автор міжнародних та вітчизняних наукових та навчально-методичних публікацій. Коло наукових інтересів: власні назви у медичній термінології, галузеві терміносистеми.

Lapa Galina – senior teacher of the department of Foreign Languages of Bukovinian State Medical University; coauthor of the research work of the department, author of national and international scientific and educational works. Research interests: proper names in medical terminology, branch term systems.

Максимюк Марта – кандидат філологічних наук, викладач кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету. Коло наукових інтересів: стилістика української мови, ономастика художнього тексту. Автор понад 10 наукових праць.

Maksymyuk Marta – PhD of Philological Sciences, teacher of Social and Cultural Studies Department of Bukovinian State Medical University. Scientific interests: style of Ukrainian language, literary onomastics. Author of over 10 scientific articles.

Манчул Богдана – кандидат філософських наук, викладач кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету, автор біля 17 наукових статей. Коло наукових інтересів: філософія науки, лінгвістична філософія, соціальна філософія, філософія творчості.

Manchul Bohdana – PhD, assistant of professor at department of Social Sciences and Ukrainian Studies of

Bukovinian State Medical University. Author of 17 scientific articles. Research interests: philosophy of science, philosophy of linguistics, social philosophy, philosophy of creativity.

Мойсей Антоній – доктор історичних наук, завідувач кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету. Коло наукових інтересів: історія української культури, історія України, традиційна культура населення Буковини, взаємовпливи в сфері традиційної культури українського та східнороманського населення Буковини, процеси етнокультурної ідентичності в прикордонних регіонах. Автор 145 наукових праць, в тому числі 4-х монографій.

Moisey Antonyi – Doctor of Historical Sciences, Chief of the Social Sciences and Ukrainian Studies department of Bukovinian State Medical University. Research interests: history of Ukrainian culture, history of Ukraine, traditional culture of Ukrainian population, interplay in area of traditional culture of Ukrainian and eastromanian population of Bukovina, processes of ethnocultural identity in border regions. Author of 145 scientific publications including 4 monographs.

Подгорецький Йозеф – доктор психологічних наук, професор Опольського університету (Польща). Коло наукових інтересів: комунікативна взаємодія, соціальна перцепція, професійно значущі якості, професійне становлення.

Podhoretsky Jozef – Doctor of Psychological Science, professor of Opole University (Poland). Research interests: communicative interaction, social perception, professionally significant qualities, professional becoming.

Проняєв Дмитро – кандидат медичних наук, доцент кафедри анатомії, топографічної анатомії та оперативної хірургії Буковинського державного медичного університету. Коло наукових інтересів: перинатальна анатомія органів жіночої репродуктивної системи.

Proniaiev Dmytro – candidate of medical science, associate professor of the Department of anatomy, topographical anatomy and operative surgery of the Bukovinian State Medical University. Scientific interests: perinatal anatomy of female reproductive system organs.

Руснак Наталія – доктор філологічних наук, професор кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Коло наукових інтересів: когнітивна лінгвістика, діалектологія, етнолінгвістика, прагматична текстологія. Автор понад 100 наукових праць, у тому числі 2 монографій.

Rusnak Natalia – doctor of philological sciences, Professor on the department of Modern Ukrainian Literature Language of Chernivtsi National University named after Uriy Fedcovich. Science interests: cognitive linguistics, dialectology, ethnoinguistics, pragmatic textology. Author of over 100 scientific papers, including 2 monographs.

Руснак Юлія – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету. Після захисту кандидатської дисертації „Лексика родинних обрядів у буковинському діалекті” за спеціальністю 10.02.01. – українська мова автор продовжує дослідження у галузі діалектології, етнолінгвістики, викладання української мови як іноземної. У доробку науковця є 25 публікації.

Rusnak Yulia – candidate of philological sciences, senior teacher of the Department of Social Sciences and Ukrainian Studies of Bukovinian State Medical University. After defending her dissertation „The vocabulary of family rituals in Bucovina dialect” in the specialty 10.02.01. – Ukrainian language keeps on researching in the field of dialectology, ethnoinguistics, teaching Ukrainian as a foreign language. In the works of the scientist are 25 publications.

Стрільчик Богдан – студент-магістрант філософсько-теологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Коло наукових інтересів: психоаналіз, філософія культури, герменевтика.

Stril'chuk Bohdan – Master's Degree student of Philosophy and Theology Faculty of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. Sphere of interest: phychoanalysis, philosophy of culture, hermeneutics.

Тимофієва Марина – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та соціології Буковинського державного медичного університету. Після захисту кандидатської дисертації

„Психологічні умови розвитку комунікативної компетентності майбутнього сімейного лікаря” за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія автор продовжує дослідження у галузі психологічного здоров'я, психології спілкування, педагогічної психології. Автор понад 70 наукових праць, у тому числі монографії, навчального посібника, рекомендованого Міністерством освіти і науки України, навчально-методичного посібника, психологічного практикуму.

Tymofieva Marina – PhD of Psychology, associate professor of psychology and sociology department of Bukovinian State Medical University. After defending dissertation, „Psychological conditions of communicative competence family doctor” specialty 19.00.07 – Educational and Developmental Psychology by continuing research in the field of mental health, psychology, communication, educational psychology. Author of over 70 scientific papers, including – monographs, textbooks recommended by the Ministry of Education and Science of Ukraine, of a manual, psychological workshop.

Циганенко Лілія – доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії, декан факультету української філології та історії Ізмаїльського державного університету вільних мистецтв. Авторка досліджує дворянство південних українських губерній Російської імперії кінця XVIII - початку XX століття; його етнічний склад, економічну, адміністративну, культурну та благодійну діяльність. Дослідниця має 80 публікацій (статті, тези) в журналах та наукових збірниках (Україна, Білорусія, Румунія, Болгарія). Лілія Циганенко є автором монографії „Дворянство Південної України” (2010), співавтором 4 підручників з історії України, співавтором і головним редактором науково-методичного посібника „Південна Бессарабія від найдавніших часів до кінця XX-го століття”(2011).

Tsyganenko Liliya – Doctor of History, Professor of the Chair of World History, Dean of the Faculty of Ukrainian Philology and History of Izmail State Liberal Arts University. The author continued his research on the nobility of the Southern Ukrainian provinces of the Russian Empire in late 18th – early 20th cent., its ethnic structure, the economical, administrative, cultural and charitable activity. The researcher has 80 publications (articles, thesis) in journals and scientific collections (Ukraine, Belarus, Romania, Bulgaria). Liliya Tsyganenko is the author of the monograph „The nobility of the South of Ukraine” (2010), co-author of 4 textbooks on the History of Ukraine, co-author and Editor-in-Chief of the scientific and methodological handbook „The Southern Bessarabia from the Ancient Times to the late of the 20th cent.” (2011).

Чебан Василь – доктор медичних наук, професор кафедри соціальної медицини та організації охорони здоров'я Буковинського державного медичного університету. Автор понад 160 наукових праць, з них 3 монографії і 4 посібники. Коло наукових інтересів: репродуктивне здоров'я, соціальні проблеми медицини.

Cheban Vasyly – Doctor of Medical Science, professor of Social Medicine and Health Organization of Bukovinian State Medical University. An author of over 160 scientific articles, among them are 3 monographs and 4 manuals. Research interests: reproductive health and social problems of medicine.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

(Требования к оформлению статей, Requirements for the articles,
Instructions aux auteurs)

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ	REQUIREMENTS FOR THE ARTICLES
<p>Рукописи для публікації у журналі „Актуальні питання суспільних наук та історії медицини” приймаються в електронному варіанті.</p> <p>Матеріали для публікації не повинні перевищувати 16 сторінок формату А-4, шрифтом Times New Roman, 12 кеглем, через 1,5 інтервали; верхнє і нижнє поля – 2 см., ліве – 3 см., праве – 1,5 (20.000 – 30.000 друкованих знаків без резюме та ключових слів). Формати файлів - doc або .rtf.</p> <p>Матеріали можуть перевищити зазначений обсяг за умов видання тематичних номерів журналу.</p> <p>Рукописи приймаються українською, російською, англійською та французькою мовами.</p> <p>1. У першому рядку ліворуч вказують індекс УДК (жирний прямий) – тільки для українських авторів.</p> <p>2. У наступних рядках вказують: Прізвище, Ім'я, По батькові (у називному відмінку виділити жирним прямим), науковий ступінь, учене звання, посада, місце роботи автора (без скорочень); якщо авторів декілька, відомості про кожного подаються окремими рядками;</p> <p>Назва статті – відступ від попереднього тексту – 12 пгт, по центру прописними літерами, виділити жирним;</p> <p>3. Анотація та резюме:</p> <p>Анотація подається усіма зазначеними мовами, крім мови статті.</p> <p>Анотація українською мовою – об'єм 600-800 знаків з пробілами, в ньому коротко викладається актуальність теми статті, мета, зміст, перспективи подальших досліджень; ключові слова – 5-10;</p> <p>Резюме англійською мовою – 1200–1500 знаків з пробілами (назва статті, прізвища та ініціали авторів, текст анотації); ключові слова – 5-10;</p> <p>Французькою мовою подається назва статті, прізвища та ініціали авторів;</p> <p>Резюме російською мовою – до 800 знаків з пробілами (назва статті, ПІБ, текст резюме);</p> <p>4. Текст статті повинен мати наступні елементи:</p> <p>4.1 постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;</p> <p>4.2 аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття;</p>	<p>The manuscripts for publishing in journal „Current issues of social sciences and history of medicine” must be given in electronic version.</p> <p>The materials for the publication must not exceed 16 A4 size pages in 14 points Times New Roman, 1,5 space; top and bottom margins – 2cm, left – 3cm, right – 1,5 (20.000 – 30.000 characters apart from resume and key words). Files format – doc or rtf.</p> <p>The materials can exceed the above of mentioned amount in case of thematic publications of the journal.</p> <p>We are waiting for the manuscript in Ukrainian, Russian, English and French.</p> <p>1. In the first line the index UCD (bold, straight) is put to the left – only for Ukrainian authors.</p> <p>2. In the next lines the author's last name, first name and patronymic (in nominative case in bold straight), scientific degree, academic status, position, workplace (no abbreviations); if there are several authors of the paper, information about them should be given in different paragraphs;</p> <p>Title (indentation – 12, text alignment to the center in bold italics);</p> <p>3. Abstract and resume</p> <p>Abstract filed all of these languages, in addition to language article.</p> <p>Abstract in Ukrainian – 600-800 symbols including quadrates. The summary should include article topicality, its aim, contents, perspectives of further research, 5-10 of key terms.</p> <p>Resume in English – up to 800 symbols including quadrates (the topic of the article, surnames and initials of its authors, summary text); 5-10 of key terms.</p> <p>Resume in French – up to 800 symbols including quadrates (the topic of the article, surnames and initials of its authors, summary text); 5-10 of key terms.</p> <p>Resume in Russian – up to 800 symbols including quadrates; 5-10 of key terms.</p> <p>4. Summary text should have the following elements:</p> <p>4.1 general statement of the problem and its connection with important scientific or practical aims;</p> <p>4.2 analysis of the latest researches and publications, which initiated the solutions of the</p>

4.3 формулювання мети статті (постановка завдання);

4.4 виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

4.5 висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

4.6 список використаних джерел і літератури (11 кегль).

4.7 карти, схеми, таблиці, фотографії (у тексті або в кінці статті).

Останній підпункт не є обов'язковим.

Рисунки та графіки у статтю вставляють в одному з форматів (jpeg, bmp, tif) з роздільною здатністю не менше ніж 300 dpi (подавати якісні оригінали). Написи на рисунках виконують шрифтом основного тексту та розміру. Складні, багатооб'єктні рисунки з нашаруваннями готувати за допомогою графічних редакторів (CorelDraw, PhotoShop та ін.).

Будуть прийматися як чорно-білі, так і кольорові рисунки та графіки (кольорові будуть вставлятися у електронному варіанті журналу на веб-сторінці, а чорно-білі – у паперовому варіанті).

Таблиці подають як окремі об'єкти у форматі *Word*. Основний кегль таблиці 11, заголовок 12.

5. Посилання в тексті – прикінцеві, нумеруються поступово, відповідно до порядку їх цитування в тексті. Приклад: „...”¹

Зразок оформлення списку літератури:

Матяш І.Б. Діяльність Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині: історія, спогади, арх. док. / І. Матяш, Ю. Мушка. – К.: Києво-Могилян. акад., 2005. – 397, [1] с. – (Бібліотека наукового щорічника „Україна дипломатична”; вип. 1).

Мойсей А. Народний календар румунів Буковини / А.А.Мойсей // Етнічна історія народів Європи: збірник наук. праць / наук. ред. В. Борисенко. – Київ: Унісерв. – 2005. – Вип. 18. – С. 66-72;

Ілюстрації і таблиці повинні бути пронумеровані, відповідно до порядку викладу інформації.

В кінці статті потрібно написати „дані про автора” за наступним зразком (до 800 друкованих знаків):

Юлія Руснак – кандидат філологічних наук, викладач кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету. Після захисту кандидатської дисертації „Лексика родинних обрядів у буковинському діалекті” за спеціальністю 10.02.01. – „Українська мова” автор продовжує дослідження у галузі діалектології, етнолінгвістики, викладання української мови як іноземної. У доробку науковця 26 публікацій.

given problem, used by the author; singling out of previously unsolved parts of the general problem, which are the focal point of the article;

4.3 statement of the aim of the article (task definition);

4.4 laying out of the main research material with full argumentation of the received scientific results;

4.5 conclusions of the research and perspectives of further studies in this area;

4.6 bibliography (11 point)

4.7 maps, schemes, tables, photographs (in the text and at the end of the article).

The last sub point is not obligatory.

Pictures and graphics in the article should be of one of the following formats (jpeg, bmp, tif) raster at no less than 300 dpi (high quality original materials should be submitted). Lettering on the pictures are to be of the main text's font and size. Complex, multi-object pictures with layers should be made with graphic editors (Corel draw, Photoshop etc.)

Electronic submission of manuscripts is strongly encouraged, provided that the text, tables, and figures are included in a single Microsoft Word file in both monochromatic and colored version (the latter will be given in electronic version, the monochromatic in paper form)

Tables are to be submitted as separate objects in Word format with sizes, given to the page of typesetting. Main table point 11, heading 12.

5. Reference in the text – at the end of the article, should be numbered gradually, according to their citing order in the text.

Example: „...”¹

Sample of bibliography:

Moisey A. Folk calendar of Bukovyna Romanians / A. Moisei // Ethnic history of Europe peoples: scientific works / scient. editor V.Borysenko. – Kyiv: Uniserv. – 2005. – № 18. – P. 66-72.

Illustrations and tables should be numbered gradually, according to the citing order in the text.

At the end of the article you have to write „information about authors” according to the example:

Julia Rusnak – candidate of philological sciences, professor of the Department of Social Sciences and Ukrainian Studies of Bukovinian Medical State University. After defending her dissertation „The vocabulary of family rituals in Bucovina dialect” in the specialty 10.02.01. – „Ukrainian language” by continuing research in the field of dialectology, ethnolinguistics, teaching Ukrainian as a foreign language. In the works of the scientist are 26 publications.